

I. Van het Verdrag van Versailles (1919) tot het Verdrag van Minsk (1991)

de wereldgeschiedenis vanaf de Eerste Wereldoorlog tot de ontbinding van de Sovjet-Unie

II. De Amerikaanse buitenlandse politiek

door

Prof. mr. Olaf van Boetzelaer

hoogleraar internationale politiek en moderne geschiedenis aan de Perpetual Help University te Manila (Filipijnen)

oprichter en internationaal secretaris van het Civilistisch Appèl

(versie 14 feb 2015)

Het systeem van Versailles

Wanneer was het formele einde van de Eerste Wereldoorlog? Al op 3 maart 1918 sloot het – nu communistische – Rusland vrede met Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Turkije: de vrede van Brest-Litowsk. Hierbij kregen de Baltische staten Estland, Letland en Litouwen alsmede Finland, Polen, de Oekraïne en Wit-Rusland onafhankelijkheid.

In 1919 werd de vredesconferentie van Versailles gehouden met 27 staten als deelnemers. De gewichtigste beslissingen vielen in de ‘Raad van vier’: Clémenceau (Frankrijk), Lloyd George (Verenigd Koninkrijk), Wilson (Amerika) en Orlando (Italië).

Eerder had de Amerikaanse president Wilson in 1918 zijn veertien punten uiteen gezet als basis voor een toekomstige internationale vreedzame samenwerking.

Enige belangrijke punten hieruit betroffen: autonomie voor de volkeren van het Ottomaanse Rijk, Roemenië, Servië, Oostenrijk-Hongarije; teruggave van Elzas-Lotharingen aan Frankrijk; herstel van Polen, met een vrije toegang tot de zee; de oprichting van een Volkenbond, die de territoriale onschendbaarheid van alle staten waarborgt. Aan het Volksfrontproject kleefden zwakheden. Men kan immers niet de internationale rechtsorde zich uit eigen kracht laten handhaven. Echt gezag moet hebben prestige en macht. De Volkenbond in Genève had jarenlang een groot internationaal prestige. Alleen: de macht ontbrak en de V.S. was geen lid. De nationale soevereiniteit werd onverkort gehandhaafd. Het was een ietwat utopische benadering van het denken over internationale zaken. Er ontbrak bij de Volkenbond een uitvoerende macht, een sterke arm om de internationale rechtsorde te handhaven. Er was ook geen obligatoire rechtspraak. De enige ‘sanctie’ was de Wereldopinie. Wilson nu geloofde dat het recht zou zegevieren dankzij de publieke opinie. Dat is echter niet voldoende. Alle staten op de wereld hebben geen reden om altijd met elkaar in vrede te leven. Een typerend illusiedenken van ‘liberals’, de linkerzijde van de Democratische Partij. Wilson geloofde in de gelijkheid van staten en de zelfbeschikking der Volkeren. Maar bij Versailles werd Europa moeilijk bestuurbaar gemaakt door het te versplinteren. Met name door de liquidatie van de Donau-monarchie. Dit creëerde nationaliteitsvraagstukken en verstoorde het Europese evenwicht. Wilson komt wel de eer toe de eerste grote poging te hebben ondernomen om de wereld te organiseren. Na Wilson kwam hierop een scherpe reactie. Onder de Presidenten Harding en Coolidge verviel de V.S. weer in isolationisme.

Het Verdrag van Versailles van 28 juni 1919 implementeerde in belangrijke mate deze punten, doch men verbood Oostenrijk zich aan te sluiten bij het Duitse Rijk, stelde de Duitse stad Danzig onder internationaal bestuur en scheidde deze stad alsmede Oost-Pruisen van het overige Duitsland door de z.g. ‘Poolse Corridor’. Danzig werd onder Volkenbondsbestuur gesteld. Het grotendeels Duitse Sudetenland werd bij de gevormde republiek Tsjecho-Slowakije gevoegd. Tevens werden Duitsland zware herstelbetalingen opgelegd, vanwege gestelde schuld aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. De Duitse kolonies in Afrika werden verdeeld tussen Engeland, Frankrijk en België krachtens een zogeheten Volkenbondmandaat. Duitsland voelde zich vernederd en de Franse maarschalk Foch sprak profetisch over een wapenstilstand voor 20 jaar.

De Vrede van Trianon (1920) ontnam Hongarije een groot deel dat bij Roemenië werd gevoegd. In strijd met het nationaliteitsbeginsel werden drie miljoen Hongaren opgeofferd aan Tsjecho-Slowakije, Roemenië en Joegoslavië. Een communistisch bewind onder leiding van Bela Kun terroriseerde het land in 1919 vier maanden. In opdracht van de geallieerden trokken Roemeense eenheden het land binnen en brachten de communistische Radenrepubliek ten val.

Een volgens algemeen kiesrecht gekozen Algemene Vergadering benoemde admiraal Horthy tot regent, in feite bijna tot dictator.

En dan was er nog het verslagen Ottomaanse Rijk. In 1916 waren de diplomaten Sykes (Verenigd Koninkrijk) en Picot (Frankrijk) alvast een verdeling overeengekomen van de Midden-Oostelijke gebieden van het Ottomaanse Rijk tussen het Verenigd Koninkrijk dat het mandaat over Mesopotamië, het huidige Irak, Trans-Jordanië en Palestina zou krijgen en Frankrijk dat uit naam van de Volkenbond het mandaat over Syrië en Libanon zou ontvangen. Arabië, sinds 1926 Saoedi-Arabië geheten, werd onafhankelijk. Bij de Vrede van Sèvres (1920) nu werd dit vastgelegd.

Tevens werd de Koerden –‘Volk zonder staat’- een onafhankelijke staat in het vooruitzicht gesteld. Hiervan kwam niets terecht.

De verdeling van het Midden-Oosten volgens wat genoemd wordt 'Sykes-Picot' was in strijd met een eerder gedane toezegging. Immers, tijdens de Eerste Wereldoorlog waren de Arabieren mede op instigatie van de Britten – denk aan Lawrence of Arabia - in opstand gekomen tegen hun Ottomaanse overheersers. De Britten en Fransen nu zegden hun algehele onafhankelijkheid toe omvattend alle voormalige Turkse gebieden, inclusief Palestina, schriftelijk vastgelegd in de correspondentie tussen sir Henry McMahon namens Groot-Brittannië en Hoessein ibn Ali, de emir van Mekka. 'Hoessein-McMahon' dateert van 1915. Welnu, het verdelingsplan Sykes-Picot uit 1916, alsmede de Balfour-declaration uit 1917, waarbij de Britse Minister van Buitenlandse Zaken Lord Balfour de Zionisten steun toezegde voor een onafhankelijke Joodse staat, waren in strijd met deze eerder aan de Arabieren gedane toezegging. De Britten hoopten zich hiermee in de Eerste Wereldoorlog van de steun te verzekeren van de Amerikaanse Joden net zoals 'Hoessein-McMahon' ten doel had de steun te krijgen van de Arabieren tegen Turkije, bondgenoot van Duitsland in de Eerste Wereldoorlog tegen Groot-Brittannië en Frankrijk.

Om de sprong te maken naar de actualiteit van 2014: de beruchte organisatie ISIS tracht via een te stichten Kalifaat de artificiële grenzen getrokken door 'Sykes-Picot' in het Midden-Oosten uit te wissen door een gebied in te palmen dat zich uitstrekt vanuit Syrië tot in Irak, met aspiraties naar het overige Midden-Oosten.

Na de Eerste Wereldoorlog, in 1924, beëindigde de beweging van de Jonge Turken het zogeheten Kalifaat van de Turkse Sultan en stichtten een republiek binnen het eigentijdse Turkije. Kemal Pasja Atatürk werd de president. Tevens verdreef Atatürk met zijn legers de Grieken uit Klein-Azië alwaar Smyrna bij de Vrede van Sèvres (1920) aan Griekenland was toegewezen. De Vrede van Sèvres werd vervangen door de Vrede van Lausanne (1923) waarbij de Grieken Smyrna en Adrianopel in Europees Turkije moesten afstaan en de belofte aan de Koerden van onafhankelijkheid werd ingetrokken.

Atatürk voerde in Turkije een strikte scheiding door tussen de staat en de Islam en creëerde derhalve een seculiere republiek. Thans (2014) is onder leiding van Recep Tayyip Erdogan de Islamitische AKP-partij aan de macht en zijn we getuige van een zekere re-Islamisering van het openbare leven.

De kwestie van de Duitsland opgelegde 'herstelbetalingen', aanvankelijk gesteld op 550 miljard goud mark te voldoen voor 1 mei 1921, is na enige jaren van conflictueuze ontwikkelingen in rook opgegaan, helemaal door de economische wereldcrisis van 1929. Vanwege het uitblijven van betaling bezetten Frankrijk en België in januari 1923 het Ruhrgebied als productief onderpand. Na nieuwe onderhandelingen werd deze bezetting in 1925 opgeheven. Via het zogeheten Dawesplan werd een beduidende schuldvermindering overeengekomen maar ook toen bleef het papier in feite een dode letter.

Inmiddels leidden het Dawesplan en de verzoenende houding van de ministers Stresemann van Duitsland en Aristide Briand van Frankrijk zo rond 1925 tot een opklaring van de politieke hemel. Dit leidde weer tot het Verdrag van Locarno van dat jaar waarbij Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en België zich verplichtten geschillen via arbitrage op te lossen en Duitsland het Rijnland gedemilitariseerd zou houden en afzag van revanche en erkende de Westelijke grenzen (niet de Oostelijke). Bovendien trad Duitsland in 1926 toe tot de Volkenbond. Het Briand-Kellog pact uit 1928 'verbodt' oorlog. Een uiting van illusiedenken: als je maar regels uitvaardigt is het probleem opgelost. Maar zo werkt de wereld niet.

Ten slotte moet nog worden opgemerkt dat de Verenigde Staten, die zich terugtrokken uit de 'Europese heksenketel', het Verdrag van Versailles niet ratificeerden. Hoewel nota bene de Volkenbond op initiatief van de idealistische Amerikaanse president Wilson in het leven werd geroepen, weigerde het Amerikaanse Congres ratificatie te steunen, uit isolationistische overwegingen.

Het interbellum

Het bolsjewisme / communisme in Rusland

Het bolsjewistisch oftewel communistisch gezag in Rusland dat in oktober 1917 na een staatsgreep het republikeinse bestuur had overgenomen, slaagde er niet in de afscheiding, ingevolge de Vrede van Brest-Litovsk, van Finland, de Baltische staten en Polen ongedaan te maken. Bovendien werd het rode bewind geconfronteerd met een anti-communistische opstand van de zogeheten Witten. In deze Russische burgeroorlog zegevierden de rode legers, georganiseerd door Trotski, in 1921, over de Witten. Wit-Rusland, de Oekraïne en de Kaukasus-regio werden weer onder Russisch –ditmaal communistisch- gezag teruggebracht. Interventies van Britse en Franse strijdkrachten gericht tegen de Bolsjewisten vermochten geen gewicht in de schaal te leggen. In 1925 werd de Unie van Socialistische Sovjet-Republieken geproclameerd, in feite een straf gecentraliseerde 'bondsrepubliek' waarvan de ware machthebbers zetelden in Moskou¹. Het politbureau werd het hoogste orgaan en het beginsel van het 'democratisch centralisme' impliceerde dat besluiten van het politbureau door de gehele partijorganisatie 'rücksichtslos' uitgevoerd dienden te worden.

Ook werd door het dictatoriale bewind een begin gemaakt met een uitgebreid concentratiekampstelsel voor politieke tegenstanders, met behulp van de geheime staatspolitie, de Tsjeka.

In 1919 stichtte Lenin de communistische Derde Internationale, de Comintern, een internationaal verbond van communistische partijen, in feite een gehoorzaam werktuig van de Sovjet politiek. In 1943 hief Stalin deze op, als gebaar naar de bondgenoten.

Drastische collectivisatie leidde tot een hongersnood met ca. vijf miljoen doden. Ten einde de catastrofe enigszins te keren herstelde Lenin in 1921 tijdelijk ten dele de oude economische orde via de N.E.P., de Nieuwe Economische Politiek. In 1924, na de dood van Lenin, volgde Stalin hem op. Stalin schakelde bij zijn machtsverwerving zijn concurrent Trotski uit. Deze had een grote organisatorische bijdrage geleverd tot de overwinning van de Roden over de Witten tijdens de burgeroorlog. Trotski was in revolutionair opzicht meer internationalistisch georiënteerd terwijl Stalin meer op de lijn zat van 'socialisme in één land', in casu Rusland, in tegenstelling tot de meer avontuurlijke lijn van de wereldrevolutie. Bovendien vond het politbureau Trotski's industrialisatie plannen te dрист. Trotski ging noodgedwongen in ballingschap. In 1937 in Mexico werd hij door de KGB – dat was de Sovjet geheime dienst – agent Mercader, die eerst zijn vertrouwen had weten te winnen, met een ijsbijl de schedel ingeslagen, vermoord in opdracht van Stalin. Zijn volgelingen hebben zich georganiseerd in de betrekkelijk kleine Trotskistische z.g. Vierde Internationale. Stalin ontketende een weergalozes persoonsverheerlijking over hemzelf. De strijd tegen godsdienst en een meedogenloze vervolging van Christenen, reeds begonnen onder Lenin, werd door hem rigoureuus voortgezet. Talloze religieuzen werden gevangengezet en vermoord. Een staatswet verbood ook het geven van godsdienstonderwijs aan kinderen beneden de 18 jaar.

De landbouw werd met harde dwang gecollectiviseerd. Dit leidde tot hongersnoden en ineenstorting van de productie.

De hongersnood in de Oekraïne, geprovoceerd door de meedogenloze collectivisatie gepaard gaande met grote dwangleveranties afgedwongen door de communistische partij onder leiding van Stalin, had zo'n 4 miljoen hongersdoden tot gevolg. In cultureel en journalistiek opzicht moest men zich voegen naar de strikte oekazes van de partij. De opbouw van een zware industrie en van grote infrastructurele werken geschiedde met inzet van een groot leger van politieke dwangarbeiders, vanuit een uitgebreid systeem van concentratiekampen. De strafgeleide economie werd gepland aan de hand van vijfjaren plannen. Medio jaren dertig ontketende Stalin een nooit geziene zuiverings- oftewel terreurcampagne om de partij te ontdoen van in zijn ogen onbetrouwbare elementen. Er vielen enige miljoenen slachtoffers, grotendeels op basis van verzonnen en valse aanklachten. Executies vonden plaats, alleen al om de gestelde quota te halen. Een groot deel van de oude bolsjewistische garde werd eveneens in opdracht van Stalin na schijnprocessen vermoord, o.a. de vooraanstaande politbureauleden, Zinovjev, Kamenev en Boecharin.

Bekentenissen werden grotendeels door martelingen afgedwongen. Ook de legertop moest eraan geloven, o.a. maarschalk Toechachevski, die op beschuldiging van spionage werd geëxecuteerd.

Italië: de fascistische revolutie.

¹ Commissaris, Beknopt leerboek der Algemene Geschiedenis, pag. 260

Italië kwam onvoldaan uit de Vrede van Versailles. Immers na alle in de wereldoorlog gebrachte offers werden desalniettemin een aantal territoriale claims – “Italia Irredenta” (van deze uitdrukking is afgeleid: irredentisme: de claim op nog niet verkregen grondgebied, waar men aanspraak op maakt) – afgewezen.

Zo kreeg het niet de Dalmatische kust. De nationalistische dichter D'Annunzio bezette met een legioen getrouwen hierop de havenstad Fiume (Rijeka) aan de Joegoslavische kust. Na enkele jaren zag de Italiaanse regering zich genoodzaakt aan dit avontuur een einde te maken. Een avontuur, dat in Europa scherp werd afgekeurd, maar in Italië veel enthousiasme teweeg bracht. Wel kreeg Italië Zuid-Tirol.

Het land verkeerde voorts in een rampzalige economische situatie, aangewakkerd door zware sociale onrust aangeblazen van revolutionair-socialistische zijde. Een socialistische revolutie leek voor de deur te staan. In deze omstandigheden richtte Benito Mussolini een strijdorganisatie op, de “Fascio di Combattimento”. Mussolini, die van revolutionair socialist tot een uitgesproken nationalist was geworden, ontwierp een fascistische staatsleer met als elementen: de machtsfactor, die Italië tot een machtige natie wil omvormen; de gezagsfactor die het parlementair liberalisme en de – in zijn ogen – ontaarde democratie verwerpt en wil vervangen door een hiërarchie onder leiding van een autoritaire regering onder hem als “Duce”; de sociaal-economische factor, die streeft naar een verzoening tussen kapitaal en arbeid binnen een corporatief stelsel.²

In 1921 zette Mussolini zijn beweging om in een politieke partij. Toen chaos en geweld om zich heen grepen – de zwarthemden van Mussolini lieten zich overigens niet onbetuigd – ondernam Mussolini in oktober 1922 de 'Mars naar Rome' om de macht op de eisen. En met succes, want de koning gaf hem de opdracht een nieuwe regering te vormen. Aanvankelijk was dit een coalitie-kabinet, maar stap voor stap veranderde het staatsbestel in een fascistische dictatuur en één partij – staat. In 1929 werd bij het Verdrag van Lateranen tussen Italië en de H. Stoel Vaticaanstad erkend als soevereine staat. In 1931 veroordeelde Paus Pius XI echter in een verklaring scherp het totalitaire karakter van het regiem. In 1934 viel Mussolini Abessinie – thans Ethiopië genaamd – aan, om zich een Afrikaans imperium te verwerven. De Italiaanse koning kreeg nu ook de titel van 'Keizer van Abessinie'. Het Italiaanse leger, dat ook gifgas inzette, wilde zo ook de nederlaag van 1896 uitwissen geleden tegen dit land bij de slag bij Adoea. Dit resulteerde in de uitstoot van Italië uit de Volkenbond. De zogeheten Oostenrijkse kwestie, dus het conflict over de Italiaanse annexatie van Zuid-Tirol en het Italiaanse verzet tegen een annexatie van Oostenrijk door Duitsland, vormden een obstakel voor toenadering met het nationaal-socialistische Duitsland, dat in 1938 via de 'Anschluss' Oostenrijk zou annexeren. Toen Hitler in het geschil over Zuid-Tirol 'toegaf' alsmede door de afwijzende houding van Engeland en Frankrijk t.a.v. de bezetting van Abessinie, stond niets meer een toenadering tussen het nationaal-socialistische Duitsland en het fascistische Italië in de weg. In 1936 kwam het dan ook tot de 'As Rome – Berlijn'. Toen in 1936 de Spaanse burgeroorlog uitbrak, intervieerde Italië samen met Duitsland in het uitgebroken conflict aan de zijde van generaal Franco, in zijn strijd tegen de 'Rode' Spaanse republiek. In april 1939 veroverde Italië nog het koninkrijk Albanië, waarop Victor Emmanuel zich ook nog koning van Albanië mocht noemen.

Duitsland: de Führer aan de macht.

In Duitsland heerste in rechts-conservatieve kringen veel frustratie over het 'Dictaat van Versailles'. Oud-officieren organiseerden zich in de revanchistische Stahlhelmbund en ook veel 'kleine luyden’, medestanders en oud-frontsoldaten die hadden te lijden van werkloosheid en economische nooddrift. Maar ook ter linkerzijde was turbulentie. Nog vóór de wapenstilstand van 11 november 1918 was al een revolutie uitgebroken en vormden zich arbeiders- en soldatenraden (“arsolraden”), die de macht in handen namen. De keizer ging in ballingschap naar Nederland. De linkerzijde was verdeeld in gematigde socialisten, zoals de latere president Ebert, en bolsjewistische Spartacisten, zoals Liebknecht en Rosa Luxemburg, die aanstuurden op een communistische omwenteling. De

² Commissaris, Beknopt leerboek der Algemene Geschiedenis, pag. 260

opstand van de Spartacusbond werd door het leger onderdrukt. In 1919 werd in Weimar de republiek geproclameerd, met genoemde Ebert als president.

Beieren was in 1919 enkele weken het toneel van een communistische radenrepubliek en ook in 1920 waren er gewelddadigheden in het Roergebied. Na ingrijpen door het leger nam eerst in 1923 de dreiging van een communistische machtsovername af. Eerder, in 1920, hadden rechtsradicalen onder leiding van Kapp, een vergeefse greep naar de macht gedaan: de Kapp-putch. In 1922 tekenden Duitsland en de Sovjet-Unie beide 'internationale outcasts' een verdrag tot nota bene militaire samenwerking en economische relaties: het Pact van Rapallo.

Zoals opgemerkt geloofden grote groepen Duitsers dat de militaire nederlaag in 1918 te wijten was aan een links-revolutionaire dolkstoot in de rug, de 'Dolkstootlegende' en haatten de politici die met het Diktat van Versailles akkoord waren gegaan. De minister van Buitenlandse Zaken Walther Rathenau viel dan ook door een wraaklustige moordenaarshand.

De problemen werden nog verergerd door een gigantische inflatie. Vanuit dit gefrustreerde milieu rees Adolf Hitler als een meteor omhoog met zijn nationalistische, revanchistische en anti-Joodse NSDAP, de Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij. Na een mislukte 'Bierhalle-putch' in 1923, en het concipiëren van zijn politiek-programmatische boek 'Mein Kampf' kreeg de beweging de wind in de zijlen, begunstigd door de enorme werkloosheid, veroorzaakt door de economische crisis uitgebroken in 1929, begonnen met de Wallstreet-crash.

In 1930 sprong de partij van Hitler van 7 naar 107 zetels. De NSDAP wilde de vernedering van Versailles met zijn oorlogsschattingen uitwissen, wilde ook een einde maken aan de 'slappe democratische partijenstaat' waarin – volgens deze partij – vijanden van Duitsland als Marxisten en Joden teveel te vertellen hadden en wenste bovendien aaneensluiting van alle Duitsers tot één Groot-Duitsland (Oostenrijk, Sudetenland, Danzig bijvoorbeeld). Ondertussen werd het land hard getroffen door de economische crisis: zeven miljoen in 1932. In 1932 sprong het aantal zetels van de NSDAP op ruim 200. Rijkspresident von Hindenburg benoemde Hitler in 1933 tot rijkskanselier. Via een 'machtigingswet' schakelde het parlement zichzelf in feite uit, kon de dictatuur haar intrede doen, met uitgebreide repressie van politieke tegenstanders, communisten, socialisten, maar ook anderen, veelal door internering in concentratiekampen. Duitsland werd 'gelijkgeschakeld' tot een perfecte dictatuur. De partij kende als belangrijkste onderdelen de SA (Sturm-Abteilung) een onder leiding van Ernst Röhm gevormde militie, de bruinhemden en de SS (Schutzstaffeln), een partijpolitie, onder leiding van Heinrich Himmler. Toen de SA als het ware een staat binnen de staat dreigde te worden en haar leiders ook ernst wilden maken met sociaal-revolutionaire denkbeelden, ontdeed Hitler zich van hen door moord in de 'Nacht van de lange messen' in 1934.

De SA bleef voortbestaan maar sterker gesubordineerd aan Hitler, terwijl het land zich ontwikkelde tot een soort 'SS-staat'. Hitler noemde zijn regiem het Derde Rijk. Het eerste was het H. Roomse Rijk der Duitse Natie (962-1806), het tweede, het Duitse Keizerrijk gesticht door Bismarck (1871-1918). Door een groot werkgelegenheidsprogramma kwam Duitsland als eerste de depressie te boven en reduceerde het aantal werklozen tot 500.000 in 1937. Een fanatieke anti-Joodse campagne werd ingezet. In 1935 werden de Joden via de Neurenberger wetten beroofd van alles wat iemand tot een volwaardige burger maakt. De culminatie was de Reichskristallnacht in 1938 toen vele synagogen en Joodse winkels werden aangevallen en 26.000 mannelijke Joden werden gearresteerd.

Het Verenigd Koninkrijk

In Groot-Brittannië werden de zogeheten 'Dominions' Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, New Foundland en Zuid-Afrika en Ierland gelijkberechtigd aan het 'moederland' verklaard. In 1931 bekrachtigde het Statuut van Westminster dit en kwam het Commonwealth of Nations, het Britse Gemenebest, tot stand. In Ierland brak in 1916 de Paasopstand uit tegen de Britse heerschappij. Harde onderdrukking dreef het Ierse volk richting de Sinn Féin, een nationalistische groepering die volstreekte onafhankelijkheid nastreefde. De Ieren, zich beroepend op het door President Wilson onderschreven zelfbestemmingsrecht, werden niet tot de conferentie van Versailles toegelaten en proclameerden in 1919 een eigen republiek met Eamon de Valera als president. Het kwam tot een bloedige Engels-Ierse oorlog: 1919-1921. In 1921 werd de Ierse Vrijstaat met dominion-status opgericht. De grondwet van 1938 maakte 'Eire' een geheel soevereine republiek. Noord-Ierland,

Ulster, bleef echter binnen het Verenigd Koninkrijk en dat zou een twistappel blijven tussen het VK en Ierland.

Frankrijk

In Frankrijk was de derde republiek het toneel van politieke instabiliteit en financiële schandalen. Onder invloed van de rechts-nationalistische Action Française van de ideoloog Charles Maurras ontwikkelde zich een anti-parlementaire stroming. In 1934 kwam het tot ernstige rellen in Parijs en dreigde even een machtsgreep van een rechtse militie van kolonel de la Roque. Mede als reactie hierop kwam in 1936 het Volksfront aan het bewind, een samenwerking tussen communisten, socialisten en links-liberalen, onder leiding van Léon Blum. Radicale sociale hervormingen werden doorgevoerd, die echter een bedenkelijke neerslag hadden op de staatsfinanciën. Daarop viel het kabinet Blum in 1937 en werd opgevolgd door een meer behoudende regering.

Nederland, België, Tsjecho-Slovakije

De Nederlands-Belgische betrekkingen leden onder de – internationaal afgewezen – eis tot annexatie van Zeeuws-Vlaanderen en Limburg, als beloning voor het dappere verzet in de Eerste Wereldoorlog. In de Nederlandse militaire archieven bevindt zich ook een geheim operatieplan voor een aanval op Antwerpen, terwijl Belgische agenten in Limburg steun trachtten te verwerven voor aansluiting bij België. In de nieuw gecreëerde staten van Midden- en Oost Europa schoot alleen in Tsjecho-Slowakije de democratie wortel. In Hongarije was admiraal Horthy in feite een dictator en in Polen generaal Pilsudski. Deze laatste was erin geslaagd de Russisch-Bolsjewistische aanval op zijn land af te slaan in de Sovjet-Poolse oorlog in 1919-1920: “het wonder aan de Weichsel”.

De Verenigde Staten

in de V.S. stortte op 29 oktober 1929 de aandelenmarkt van Wallstreet in. Een crisis, met effecten zowel in de V.S. als in Europa volgde met hoge werkloosheid, fabriekssluitingen en armoede als gevolgen. In New York was 1/5 van de bevolking bijvoorbeeld ondervoed. De democratische presidentskandidaat Franklin Delano Roosevelt kwam in 1933 aan het bewind, in hetzelfde jaar als Hitler, met zijn op herstel van de stilgevallen economie gerichte New Deal programma. Grootscheepse investeringen van de overheidswege volgden. De werkloosheid daalde van 12 miljoen in 1933 naar 8 miljoen in 1937. Bedrijfsleven en vakbonden moesten samenwerken onder leiding van de overheid. Het conservatief Hooggerechtshof verzette zich tegen in zijn ogen de drastische inbreuken van de president op het vrije ondernemerschap, tot ergernis van Roosevelt.

Verder in de wereld: India en het Midden Oosten

In het immense Brits-India groeide de roep om grotere zelfstandigheid onder impuls van de Congrespartij onder aanvoering van de ascetische en vredelievende Mahatma Gandhi: ingevolge de grondwet van 1935 kreeg het land een ruime mate van zelfbestuur, echter met vetorechten voor de Britse provinciegouverneurs.

Ook Egypte kende opkomend nationalisme, vanuit de nationalistische Wafd-partij van Zaghoul Pasja, gericht tegen een in feite sterke Britse invloed op het overheidsbeleid. Eerst onder de in 1936 aangetreden jonge koning Faroek, toen de nationalisten oppermachtig werden, erkende Groot-Brittannië Egypte als een volkomen onafhankelijk Koninkrijk, waarbij het troepen bleef legeren ter beveiliging van het Suez kanaal en een dikke vinger in de pap hield bij het gezag over de Anglo-Egyptische Soedan.

Het Volkenbondsmandaat over Irak, Trans-Jordanië en Palestina diende mede om de verbindingen van het Britse wereldrijk (Suezkanaal, Golf van Akaba, Perzische golf) te beveiligen en de olie-inkomsten uit Irak veilig te stellen. Voorts had Groot-Brittannië ingevolge de Balfourverklaring uit 1917 ingestemd met het zionistische streven tot stichting van een Joods thuisland in Palestina. De Joodse immigratie gaf een grote impuls aan de ontwikkeling en modernisering van het onderkomen land. Echter het verzet vanuit de aanwezige Arabische bevolking rees en vanaf 1929 kwam het tot de eerste overvallen en oproeren tegen Joden en Engelsen. Ten einde raad stopte Engeland de Joodse immigratie praktisch in 1939. In Saoedi Arabië heerste Ibn Saoud, die de Britsgezinde Hussein uit de Hedjaz had verdreven en heel het land onder zijn scepter bracht. Groot-Brittannië plaatste op de tronen van zijn mandaatgebieden Trans-Jordanië en Irak twee zonen van Hussein, te weten Abdallah en Feisal. In 1932 hief Engeland het mandaat over Irak op.

Oost-Azië: China en Japan

In China vormde de leider van de nationalistische partij, de Kwomintang (KMT) in 1921 een regering in Kanton, tegenover de officiële Chinese regering in Peking. Een chaotische situatie volgde: de tijd van de 'Warlords'. Legers trokken plunderend door het land. De KMT zocht – en kreeg – Russische steun. De Sovjets, die reeds een bevriende Sovjetrepubliek hadden in Buiten-Mongolië grepen deze kans aan om hun invloed in het immense land uit te breiden, o.a. met hun adviseurs Borodin en de Nederlandse communist, afgevaardigde van de Komintern, Hendrik Sneevliet. Een communistische partij, de CCP, werd opgericht in 1921. Na de dood van Sun Yat Sen in 1925 werd hij als leider van de KMT opgevolgd door Tsang Kai Shek. Deze slaagde erin al in 1927 over een aanzienlijk deel van China zijn gezag te vestigen en dus het 'Warlordism' terug te dringen. Na eerst nauw militair met de communisten te hebben samengewerkt, schakelde Tsang Kai Shek met geweld de macht van de communisten uit en vestigde zoveel mogelijk een dictatoriaal bewind. De communisten waren verrast door Tsang's machtsgreep. Mao Tse Toeng organiseerde een communistisch boerenleger en proclameerde in 1931 een Chinese Sovjetrepubliek in Zuid-Kiangsi. In 1934 wist hij de omsingeling van zijn communistische enclave te doorbreken en via de legendarische lange mars zich in het uiterste noorden te hergroeperen, rond Jenan.

Japan liet zich niet onbetuigd op het Chinese toneel. Onder druk had het in 1922 te Washington een vlootverdrag gesloten met Engeland en de VS op de verhouding 5:5:3, qua omvang van de vloeten. In 1931 intervenueerde Japan militair in Mandsjoerije. Toen de Volkenbond hierover zijn afkeuring uitsprak, trad Japan in 1933 uit de Volkenbond.

Mandsjoerije, oftewel het keizerrijk Mantsjoekwo, werd een Japanse vazalstaat, nadat het in 1933 geheel door Japan was veroverd, samen met de Chinese provincie Jehol. Ook in China bleef Japan verder militair actief. Zo werd in 1932 Shanghai na zware strijd ingenomen.

Japan proclameerde in 1934 een soort Japanse Monroe-doctrine, met andere woorden: Westerse machten hadden niets meer te zoeken in Azië. Consequent weigerde Japan in 1936 het Vlootverdrag van Washington te verlengen. In 1937 zette het een grootscheepse aanval op China in, omdat de Kwomintang regering verregaande Japanse eisen had afgewezen. Ondertussen hadden – formeel gesproken – de KMT en de communisten de handen ineengeslagen tegen het Japanse gevaar. De Japanners wisten het Oosten van China, tot en met Kanton te veroveren en richtten een vreselijk bloedbad aan in Nanking: "The rape of Nanking" in 1937. De Chinezen leverden echter hardnekkige weerstand vanuit het binnenland. Men zou de Tweede Wereldoorlog wellicht kunnen laten aanvangen in 1937, met de Japanse invasie van China, vanuit mondiaal perspectief, in plaats van in 1939 met de inval van Duitsland in Polen.

Wat Japan betreft: vanaf 1935 prepareerde dit land zich op een grote oorlog, 50% van de begroting werd aan militaire uitgaven besteed. In 1936 sloot Japan het tegen het communisme gerichte anti-Kominternpact met nazi-Duitsland. Zoals reeds vermeld, startte Japan in 1937 een grootscheepse invasie van China. Maar ook in Mongolië kwam het tot zware gevechten, nu met Sovjet-Russische eenheden, die Japan zware verliezen toebrachten.

Na de start van de Tweede Wereldoorlog in 1940 ging Japan geheel mee met de "mode" van de totalitaire staten: de parlementaire democratie werd afgeschaft en vervangen door één massabeweging "tot bijstand van de keizerlijke regering".

Mexico

Om nog tenslotte het oog op Mexico te richten: dat beleefde na de WO I een turbulente periode, waar diverse caudillo's oftewel leiders zoals Pancho Villa, Zapata en dergelijke elkaar praktisch "de tent uitvochten". Eerst in de dertiger jaren kwam een sociale revolutie goed op gang. Deze had echter ook een sterk anti-katholiek karakter. Hiertegen werd verzet geboden door de gewapende "guerillastrijders van Christus Koning" met vele martelaren tot gevolg. Eerst op het eind van de twintigste eeuw legde het Mexicaanse bewind zijn anti-godsdienstige houding af.

Naar een nieuwe wereldoorlog

Na zijn machtsovername in 1933 wilde Hitler de vernedering van het Dictaat van Versailles uitwissen. Zoals in zijn boek "Mein Kampf" reeds gesteld, eiste hij ook "Lebensraum" voor het Duitse volk, in expansieve zin in Oostelijke richting gedacht. De aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland, was een voornam irredentistisch streven. Ondanks lippendienst aan het zelfbeschikkingsrecht der volkeren, hadden de geallieerden dit na de Eerste wereldoorlog rondweg verboden, uit vrees voor een te machtig Duitsland. In 1934 nam echter Mussolini tegen dit streven krachtig stelling. In Stresa, Italië, kwam op zijn initiatief zelfs een tegen aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland gerichte coalitie tot stand tussen Italië, Frankrijk en Engeland, het zogeheten Stresa front. Mussolini zond ook een troepenmacht naar de Oostenrijkse grens aan de Brennerpas. Dit ook naar aanleiding van een poging van Oostenrijkse nazi's in 1934 om met geweld de macht te grijpen. Wel werd toen de Oostenrijkse Bondskanselier, Dolfuss, vervangen door Von Schussnig. Echter dit Stresa front viel uiteen naar aanleiding van het verzet van Engeland en Frankrijk tegen de verovering door Italië van Abessinië/Ethiopië, gelanceerd vanuit de Italiaanse kolonies Italiaans Somaliland en Eritrea. De sancties die de Volkenbond Italië oplegde werden halfhartig uitgevoerd. Zo verhinderde Engeland een olieboycot en sloot niet het Suezkanaal voor Italiaanse transporten. Mussolini zocht nu toenadering tot collega-dictator Hitler, verzette zich niet langer tegen een mogelijke "Anschluss" van Oostenrijk terwijl Hitler "geen punt meer maakte" van de annexatie van Zuid-Tirol oftewel Trente door Italië na de Eerste Wereldoorlog.

Om een eind te maken aan de binnenlandse chaotische toestand waarin het land zich bevond had in Oostenrijk Dolfuss een op de katholieke-sociale leer geïnspireerde autoritair-corporatistische staatsorde gevestigd, die zowel anti-marxistisch als anti-nationaal-socialistisch was. Nazi-terroristen vermoordden hem in 1934.

In 1938 dan was de nazistische agitatie in Oostenrijk zodanig opgevoerd tegen repressiepogingen van de Oostenrijkse regering onder leiding van Bondskanselier Kurt von Schussnig in dat Hitler deze in februari 1938 naar zijn "adelaarsnest" in Berchtesgaden ontbood. Onder druk werd de Kanselier gedwongen de prominente nazi Arthur Seyss Inquart in zijn kabinet op te nemen als minister van Binnenlandse Zaken.

Dezelfde Seyss Inquart die later de hoogste Duitse gezagsdrager werd in het bezette Nederland na 1940.

Toen Von Schussnig later dat jaar een volksstemming wilde uitschrijven ter bevestiging van de Oostenrijkse zelfstandigheid, stelde Hitler een ultimatum waarbij hij diens aftreden eiste. Von Schussnig, mede door de nazistische agitatie binnen Oostenrijk zelf, zag geen andere uitweg meer dan af te treden en de macht over te dragen aan Seyss Inquart. De volgende dag reeds rukten Duitse troepen het land binnen en Hitler hield een triomfale intocht in Wenen. In april van dat jaar bevestigde een gemanipuleerd plebisciet met 99,75 % ja-stemmen de aansluiting bij Duitsland.

Terug naar 1933, het aan de macht komen van Hitler. Een van zijn eerste daden was het opzeggen van het lidmaatschap van de Volkenbond. Vanuit zijn standpunt enigszins begrijpelijk. Ingevolge de nationaal-socialistische ideologie van het arische superioriteitsdenken was het idee van de gelijkheid tussen de volkeren en derhalve tussen staten hem vreemd, zelfs antipathiek.

In 1934 sloot Hitler nota bene een niet-aanvalspact met Polen voor tien jaar, het land dat hij in 1939 zou binnenvallen hetgeen de Tweede Wereldoorlog zou ontketenen. Zodoende was hij in de rug gedekt, bij een mogelijke oorlog met Frankrijk. In 1935 zegde hij het Verdrag van Locarno op, dat de onaantastbaarheid van de grenzen had geproclameerd en verbrak ook alle wapeningsbeperkingen, opgelegd door het Verdrag van Versailles. In 1936 volgde de "remilitarisatie" van het Rijnland en het binnen marcheren van Duitse troepen aldaar, in strijd eveneens met de bepalingen van Versailles. Hitler gaf consigne aan zijn troepen zich terug te trekken in geval van een Frans offensief. Frankrijk wilde inderdaad militair reageren, maar Engeland, in de ban van "appeasement", wilde beslist niet meedoen, dus gebeurde er niets. Engeland deinsde terug voor een nieuwe oorlog, wilde zich buiten de Europese "troubles" houden en zich concentreren op

z'n Empire en zag Duitsland ook als een buffer tegen het communistische Rusland. Of, omdat met de Britse premier Baldwin te spreken, tegenover de Franse minister van buitenlandse zaken: "Ik heb geen verstand van buitenlandse politiek, maar ik ken Engeland. En Engeland wil geen oorlog". In 1936 was in feite de Volkenbond dood als een pier en er was geen sprake van een collectief verdedigingssysteem. Frankrijk's strategie was overigens eerder defensief. Het waande zich veilig achter de Maginotlinie langs de Duitse grens, genoemd naar een gelijknamige minister van defensie, André Maginot.

Spanje was in 1931 een republiek geworden en koning Alfonso XIII had bijgevolg het land verlaten. Catalonië kondigde onafhankelijkheid aan – ook toen al ! - maar nam uiteindelijk genoegen met grote autonomie. Het onderontwikkelde land was scherp gepolariseerd tussen links en rechts en leed onder gedurige onrust en regionale opstanden. In 1936 treedt een volksfrontregering aan van socialisten en communisten. In een toenemend klimaat van gewelddadigheid, is de straffeloze moord op de conservatieve leider Calvo Sotelo het sein tot het uitbreken van een militaire en anti-linkse rebellie in Spaans Marokko onder aanvoering van generaal Francisco Franco. Ter rechterzijde wordt deze opstand gesteund door de tijdens de volgend op de militaire "pronunciamento" uitgebroken burgeroorlog, zwaar vervolgd, Katholieke kerk en een heterogeen "rechts" gezelschap met onder andere de door José Antonio Primo de Rivera opgerichte Falange partij, een soort Spaanse variant van het fascisme. De "Rode Republiek" krijgt massieve militaire steun uit de Sovjet-Unie en van internationale brigades grotendeels bestaande uit communisten, terwijl ook de Franse Volksfrontregering onder leiding van Blum honderden scheepsladingen en 30 vliegtuigen zendt. Deze laatste steun was voor Duitsland het signaal om Franco te hulp te komen met het luchtmachtbataljon Legion Condor en voor Mussolini om schepen en troepen te zenden. Zonder deze Franse inmenging zou deze hulp van de As-mogendheden wellicht achterwege zijn gebleven, zodat de Franse Volksfrontregering indirect en onbedoeld Franco gered heeft.³

Een gruwelijke en bloedige burgeroorlog volgde met aan beide zijden vele wreedheden, met actieve participatie van de Tsjeka, de Sovjet geheime politie, aan republikeinse zijde. De meeste folteringenvonden plaats binnen het republikeinse gebied, evenals een ware geloofsvervolging overigens, niet zozeer van overheidswege, maar omdat daar de anarchie het meest ruim baan had.

In 1939 behaalden de nationalistenvan generaal Franco de overwinning. Franco regeerde Spanje als dictator tot zijn dood in 1975. Men zegt wel dat de Spaanse burgeroorlog een voorspel was voor de Tweede Wereldoorlog.

In de V.S. ondertussen legde het Congres dwingend president Roosevelt neutraliteitswetgeving op. Op het moment dat Amerika een president heeft die oog had voor mondiale verantwoordelijkheid, was het isolationisme scherper dan ooit. De neutraliteitswetgeving legde economische sancties op aan belligerenten – oorlogvoerende partijen – wie ze ook waren. Nog twee weken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1939, vroeg de President tevergeefs het Congres de neutraliteitswetgeving op te heffen.

In 1938 bracht de kwestie van de Sudeten-Duitsers Europa aan de rand van een oorlog. Bij het Verdrag van Versailles hadden de Tsjechische staatslieden Masaryk en Benesj alles verkregen wat ze wilden vragen. Frankrijk wilde ook Tsjecho-Slowakije zo sterk mogelijk maken als bolwerk tegen Duitsland. Zodoende werden ruim drie miljoen Duitsers, een miljoen Hongaren en tienduizenden Polen, alle inwoners van de voormalige Donaumonarchie, in strijd met het nationaliteitsbeginsel, bij het land ingelijfd. Het broedervolk der Slowaken kreeg geen autonomie, de Tsjechen hadden het voor het zeggen. De nationaal-socialistische leider van de Sudeten-Duitsers, Henlein ijverde voor aansluiting bij het Duitse Rijk. Toen Duitsland troepen samen trok bij de grens met Tsjecho-Slowakije, trad de Britse premier Chamberlain in overleg met Hitler, teneinde een Europese oorlog af te wenden. Frankrijk was bereid militair op te treden, ingeval van een Duitse inval in Tsjecho-Slowakije evenals de Sovjet-Unie, mits het Verenigd Koninkrijk meedeed, maar de Britse premier Chamberlain, de belichaming van de appeasement-politiek weigerde zich aan te sluiten. Bij de conferentie van München, tussen Hitler, Chamberlain, Mussolini en Daladier (Frankrijk) en bij

³ Roux, "De Spaanse Burgeroorlog", pag. 101-102

ontstentenis van Tsjecho-Slowakije en Rusland, werd toegegeven: op 1 oktober 1938 rukten Duitse troepen Sudetenland binnen en ook aan Polen en Hongarije moesten enige gebieden worden afgestaan. “München” was zodoende het culminatiepunt van de appeasement-politiek en Chamberlain bij terugkeer in Londen, zwaaide trots met het verdrag in zijn hand: “peace for our time”. Hitler was echter nog steeds niet tevreden. In maart 1939 bezetten Duitse troepen het overige Tsjecho-Slowakije: Bohemen en Moravië, terwijl Slowakije tot een vazalstaat werd gemaakt onder de Katholieke geestelijke Mgr. Tiso.

Ondertussen zorgde Italië ook voor een verrassing door op Goede Vrijdag 1939 Albanië binnen te vallen. Koning Zog vluchtte, maar het land had alweer een nieuwe koning: de Italiaan Victor Emmanuel.

Engeland en Frankrijk reageerden door een “anti-agressie-front” te vormen met Polen, Roemenië, Griekenland en Turkije. Hierop zegde Duitsland het Brits-Duitse vlootakkoord uit 1935 op, waarbij Duitsland zich verplichtte niet verder te gaan dan 35% van de Britse vloot, alsook het niet-aanvalsverdrag met Polen. Maar het zorgde nog voor een verdere verrassing: in augustus 1939 sloten Duitsland en Rusland een vriendschapsverdrag: het Molotov-Ribbentrop Pact, met een geheime annex, waarin de invloedssferen werden verdeeld. Polen zou worden verdeeld terwijl de SU zich mocht “ontfermen” over de Baltische staten en het Roemeense Bessarabië. Zodoende was Hitler, in geval van een oorlog in de rug gedekt. Stalin hoopte dat de kapitalistische landen in geval van een oorlog elkaar zouden uitputten. Hij beschouwde democratisch kapitalisme en nationaal socialisme als beide even verwerpelijk. Hitler had inmiddels aanspraak gemaakt op het onder Volkenbondsbestuur staande Danzig. Tevens maakte hij aanspraak op de zogeheten Poolse Corridor, een smalle strook voormalig Duits grondgebied dat bij het Verdrag van Versailles in 1919 bij het onafhankelijk geworden Polen was gevoegd, om het land met de Oostzee te verbinden.

Na het Molotov-Ribbentrop Pact was de weg voor Duitsland “vrij” de aanval op Polen eventueel in te zetten, hoewel Engeland Polen een garantie had gegeven dit land te hulp te komen in geval van een Duitse aanval. Op 1 september 1939 rukten de Duitse legers Polen binnen, een halve maand later gevolgd door de Sovjet-strijdkrachten vanuit het Oosten. Hierop verklaarden Engeland en Frankrijk Duitsland de oorlog, maar zij konden uiteraard de onderwerping en verdeling van Polen niet verhinderen.

Wat zou er (niet) gebeurd zijn indien de Britten – en de Fransen – Hitler hadden laten begaan, danwel – à la de Sudeten “oplossing” – Polen gedwongen hadden de Corridor op te geven en dit – samen met Danzig – aan deze Hitler hadden overgelaten? Zou dit een Tweede Wereldoorlog, met alle gevolgen van dien, hebben kunnen voorkomen? “Iffy history!”.

In elk geval was – na Chamberlain de “appeaser” - in Engeland het duo Churchill eerst als minister van Marine, later als Prime minister en zijn minister van buitenlandse zaken Anthony Eden aan de macht gekomen. Dezen waren allerminst geneigd tot “appeasement”: genoeg is genoeg!

De Tweede Wereldoorlog

Eind September 1939 was de verdeling van Polen voltooid en hadden Duitsland en de Sovjet Unie ieder 'hun' helft bezet. In de zomer van 1940 volgde complete bezetting door de Sovjet Unie van de drie tot dan toe onafhankelijke Baltische staten.

In de winter van 1939 voerde de Sovjet Unie ook nog een aanvalsoorlog tegen Finland. Bij de vrede gesloten in maart 1940, moest dit land weliswaar gebied afstaan, maar dankzij het heroïsch verzet van het Finse leger onder maarschalk Mannerheim wist het zijn zelfstandigheid te behouden. De Volkenbond royeerde inmiddels de Sovjet Unie, die in 1934 zich had aangesloten als lid.

De strenge winter was er mede oorzaak van dat in het Westen tussen september 1939 en het voorjaar van 1940, zich militair vrijwel niets bewoog: de 'phony war'. In april echter bezette de Duitsers Denemarken en Noorwegen en 10 mei 1940 werd de aanval op het Westelijk front ingezet: de 'Blitzkrieg'. Nederland moest, na de hardnekkig maar uiteindelijk tevergeefs, weerstand te hebben geboden aan de Grebbelinie en na het bombardement op Rotterdam na vier dagen capituleren. Weliswaar overtrof het Nederlandse leger in aantal de aanvaller in een verhouding van ruwweg 3:1, maar de bevelvoering, training en bewapening van het Duitse leger waren nu eenmaal stukken beter. Uit financiële en pacifistische motieven – het z.g. 'gebroken gewoontje' ter linkerzijde – was ons leger niet in optimale conditie. Een zekere parallel met onze tijd – 2014 – dringt zich op nu na de Koude Oorlog door het vredesdividend en bij de verwachting van permanente vrede in Europa, het Nederlandse leger is uitgedoofd. België hield het zo'n tien dagen vol. Tot verrassing van de aangevallen mogendheden slaagden de pantserdivisies van generaal Guderian erin de Ardennen te doorkruisen en zodoende de langs de Duits-Franse grens gelegen Maginotlinie te omzeilen en op te rukken in Frankrijk. In Duinkerken kon een belangrijk deel van het Britse expeditieleger evacueren. Dit werd mede mogelijk gemaakt omdat Hitler – om duistere redenen – zijn pantserdivisies voor Duinkerken liet stoppen en alleen zijn Lufwaffe liet aanvallen. Een hoge Duitse militair merkte profetisch op: "Jetzt haben wir den Krieg schon verloren." In de tweede helft van juni hadden de Duitsers een groot deel van Frankrijk – inclusief Parijs, dat door Hitler bezocht werd – veroverd. De Nationale Vergadering droeg de regeermacht over aan de bejaarde maarschalk Pétain, de 'held van Verdun' uit de Eerste Wereldoorlog. Op 22 juni 1940 sloot deze een wapenstilstand. Dit gebeurde in dezelfde treinwagon waarin Duitsland in 1918 in een wapenstilstand had moeten toestemmen. Pétain vestigde een rechts-autoritair en met de Duitsers collaborerend regiem in het onbezette deel van Frankrijk, met als hoofdstad Vichy. Zijn 'bad genius' was zijn eerste minister Pierre Laval, die na de oorlog wegens verraad ter dood werd veroordeeld. Eind 1942 bezetten de Duitsers ook dit deel van Frankrijk.

De staatssecretaris van defensie in de laatste Franse regering, generaal Charles de Gaulle, week uit naar Londen en organiseerde in Engeland en in sommige Franse overzeese gebiedsdelen een Frans leger, dat de strijd met de As-mogendheden Duitsland en Italië voortzette. Zijn bevrijdingscomité werd in 1944 omgezet in een voorlopige regering. In Frankrijk organiseerde het verzet zich in een beweging die 'Maquis' werd genoemd oftewel struikgewas. Hitler en zijn luchtmaarschalk Hermann Göring ontketenden in 1940 een luchtoorlog tegen Engeland, de 'Battle of Britain', maar moesten een invasieplan 'Operation Seelöwe' afblazen.

De VS hielpen ondertussen Engeland met voedsel en wapens via de Lend-Lease Act. Italië viel in het najaar van 1940 vanuit Albanië Griekenland binnen. De Duitsers onderwierpen in het voorjaar van 1941 ook Joegoslavië. Echter het communistische verzet onder Tito en de royalistische Cetniks van Mihailovitch konden hun geduchte weerstand volhouden.

Ondertussen bleef Hitler nog altijd een farouche anti-communist, beschouwde hij de Oekraïne als ideaal voor het Duitse Lebensraum en dacht hij dat Engeland de strijd niet zou opgeven voordat de Sovjet Unie was verslagen.

In de vroege ochtenduren van 22 juni 1941 begon de massale Duitse aanval op de Sovjet Unie: operatie Barbarossa. In feite startte de aanval te laat want te dicht op de winter. Een offensief gestart in het voorjaar, maart, april bijvoorbeeld, had een langere periode van militaire aanvalsactiviteit mogelijk gemaakt zonder hinder van de winter te ondervinden. Maar omdat Italië, dat bij zijn inval in Griekenland in de problemen was geraakt, door het Duitse leger te hulp gesneld moest worden, ging kostbare tijd verloren voordat de aanval op Rusland kon worden gestart.

Het Rode Leger dat verrast was, leed zeer zware verliezen. Ondanks waarschuwingen vertrouwde de paranoïde Stalin uitgerekend op de verdragstrouw van Hitler, “of all people”. Militaire historici stellen wel, dat het Nazi-offensief in feite een Sovjet-aanval is vóór geweest en dat de Sovjet-strijdkrachten in offensieve in plaats van op verdediging gerichte posities werden aangetroffen en juist daardoor extra kwetsbaar waren voor de Duitse aanval.

Het Duitse offensief ging in drie aanvalsrichtingen: richting Baltische staten waar Leningrad werd bedreigd, richting Moskou waar men de voorsteden bereikte en door de Oekraïne. In de Oekraïne en de Baltische staten werden de binnenrukkende Duitsers veelal als bevrijders van de Sovjet terreur verwelkomd. De Finnen, die nog een appeltje met de Russen te schillen hadden, evenals de Duitse bondgenoten Roemenië onder maarschalk Antonescu en Hongarije onder admiraal Horthy alsook Sloveense eenheden participeerden in de strijd tegen Rusland.

En dan was er nog de Spaanse vrijwilligersdivisie, division Azul, omdat de Sovjet Unie in de Spaanse burgeroorlog massief de Spaanse republiek had gesteund tegen Franco, benevens tienduizenden vrijwilligers uit de bezette Europese landen die dienst hadden genomen in de Waffen SS, “Hitler’s vreemdelingenlegioen”.

De vroeg ingevallen Russische winter verlamde het Duitse offensief en voorkwam dat de Sovjet Unie de genadeslag werd toegediend.

De oorlog werd met recht mondiaal door de Japanse verrassingsaanval op Pearl Harbour van 7 december 1941. Dit was mede een Japanse reactie op een Westerse olieboycot. Japan probeerde hiermee ook in één klap het Amerikaanse marine-overwicht ingevolge een eerder gesloten akkoord van Washington uit 1922 tussen Japan, de VS en Engeland om de vloten te fixeren volgens de verhouding 3:5:5, te niet te doen. Japan bezette de Filipijnen, Nederlands Indië, Singapore, Frans Indochina, Birma en Thailand. Kort na Pearl Harbour verklaarden Duitsland en Italië de VS de oorlog. Vele Europeanen en geallieerde krijgsgevangenen kwamen om in Japanse kampen en door het werk aan de Birma spoorweg.

Inmiddels voerden de Italianen, gesteund door het Duitse Afrika-korps onder veldmaarschalk Rommel, in Noord-Afrika, Libië, Tunesië en Egypte, ook strijd met de geallieerde legers. Het omslagpunt van de oorlog ten gunste van de geallieerden lag in 1942. In augustus 1942 stuitte het Britse achtste leger onder veldmaarschalk Montgomery de Duitse opmars bij El Alamein, niet ver voor Alexandrië. De Duits-Italiaanse terugtocht zette in. Na hevige strijd moesten de As-legers van Duitsland en Italië uiteindelijk in mei 1943 in Tunesië, hun laatste Noord-Afrikaanse bolwerk, capituleren. Aan het Oost-front leden de Duitse legers een zware nederlaag toen zij in februari 1943 moesten capituleren bij Stalingrad, nu Volgograd. Het Duitse leger onder veldmaarschalk Paulus raakte hier ingesloten – Hitler had eerdere waarschuwingen om tijdig terug te trekken in de wind geslagen - en, na hevige strijd in barre winterse omstandigheden wist het Rode Leger onder maarschalk Zjoekov het tot overgave te dwingen.

Ook voor Japan gold dat het negatieve omslagpunt in 1942 kwam. Het land maakte zich op Australië binnen te vallen maar werd teruggeslagen in een hevige zee- en luchtslag in de Koraal Zee in mei 1942. Een Japanse poging Hawaï te bezetten viel – letterlijk – in het water door de nederlaag tegen de Amerikaanse vloot bij Midway. Hierna volgde gaandeweg een Japanse terugtocht, zij het dat om een aantal eilanden in de Zuidzee, Okinawa, Tarawa en Iwojima bijvoorbeeld, hevig met de Amerikanen werd gestreden.

Uiteindelijk voor de keus gesteld voor een bloedige invasie van Japan, of de oorlog met één of twee klappen te beëindigen, koos de in april 1945 president Roosevelt opgevolgd hebbende president Harry Truman, voor het laatste. Op 6 augustus 1945 viel de atoombom – het nieuwe apocalyptische wapen door de Amerikanen in het geheim ontwikkeld – op Hiroshima en enige dagen later op Nagasaki. Keizer Hirohito gaf bevel de strijd te staken en op 2 september 1945 capituleerde Japan formeel. Japan kwam na zijn nederlaag bijna geheel onder Amerikaans bestuur en onder de Amerikaanse ‘stadhouder’ generaal McArthur werd na de oorlog een democratische constitutie ingevoerd.

Wat de strijd tegen Duitsland betreft: de Russische legers slaagden er na Stalingrad in de Duitsers in een bloedige strijd steeds verder in Westelijke richting terug te dringen. Na de ‘opruiming’ van de As-legers in Noord-Afrika landden de Anglo-Amerikaanse strijdkrachten in juli 1943 in Sicilië.

Mussolini werd afgezet eind juli en de nieuwe Italiaanse regeringsleider Badoglio sloot een wapenstilstand. Onder hevige strijd tegen de Duitsers rukten de geallieerden in Italië noordwaarts op. Half oktober verklaarde Italië de oorlog

aan Duitsland. Mussolini werd ondertussen door partizanen geëxecuteerd.

6 juni 1944 openden de geallieerden een tweede front door de invasie in Normandië. In het najaar van 1944 stonden de geallieerden legers over een breed front van de beneden Rijn tot de Duitse grens. Half december werden de miljoenen die hunkerend uitzagen naar de val van Hitler-Duitsland opgeschrikt door een krachtige Duitse tegenaanval: het Ardennenoffensief gericht op Antwerpen, dat uiteindelijk mislukte. Een forse tegenslag was nog de Britse nederlaag bij Arnhem, medio september 1944 in een vergeefse poging een doorgang over de Rijn te forceren. Hierbij sneuvelden ook veel Polen.

Uiteindelijk stonden de Russen in Berlijn en stootten de geallieerden tot aan de Elbe op en ontmoetten de Russen daar in Torgau.

Hitler pleegde op 30 april 1945 zelfmoord en Duitsland capituleerde begin mei.

De nazi's hadden in de door hen bezette gebieden de Joden met diabolische vasthoudendheid vervolgd. Miljoenen Joden, ten minste 4 à 5 miljoen, werden in de Duitse gaskamers vermoord.

De samenwerking tussen de bondgenoten tegen Duitsland en Japan kreeg ook vorm in een aantal topontmoetingen. Zo ontmoetten Churchill en Roosevelt elkaar in augustus 1941 op de 'Prince of Wales' bij Newfoundland en kwamen daar het 'Atlantic Charter' overeen.

Zelfbeschikking van de volkeren was daarin de rode draad. Zelfs Rusland onderschreef dit later, ofschoon het er allerm minst naar gehandeld heeft. Immers de Sovjet-Unie trachtte na de oorlog de landen binnen het machtsbereik van het Rode Leger te transformeren tot "aanpalende replicastaten".⁴ De 'grote drie' Roosevelt, Churchill en Stalin ontmoetten elkaar in Teheran en Jalta, waarover later meer.

Sovjetconfrontatie en repressie in Europa na 1945 en het Westelijke antwoord daarop

Het lijkt geen twijfel dat de grote Europese mogendheden tussen 1870 en 1918 gezamenlijk het politieke en economische centrum van de wereld vormden. Men kan dit machtssysteem wel aanduiden als de Europese pentarchie, omdat de toenmalige vijf grote Europese mogendheden domineerden: Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland. Na twee wereldoorlogen, die ook het karakter hadden van verwoestende intra-Europese burgeroorlogen, had de Europese wereldmacht – de pentarchie – plaats gemaakt voor een bipolaire mondiale machtsstructuur, met als polen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. De Europese wereldrol – Europa was sedert de 15de eeuw het de wereld beheersende element – was afgelopen, in belangrijke mate ten gevolge van onderlinge vijandschap en de daaruit resulterende beide wereldoorlogen. Tevens zette het dekolonisatieproces snel in – al dan niet vergezeld van militaire verwickelingen.

Als eerste indicatie voor de pogingen om na afloop van de Tweede Wereldoorlog een nieuwe wereldorde te construeren kan gelden het "Atlantic Charter" uit 1941. Dit Atlantic Charter was het resultaat van een ontmoeting tussen Churchill en Roosevelt in 1941, en zou dan later ook door De Gaulle en Stalin (!) onderschreven worden. Het behelsde de punten: geen mogendheid zou gebiedsuitbreiding zoeken; de volkeren hebben recht op zelfbeschikking; vrije keus van bewind; een stelsel van "general security" mondiaal voor na de Tweede Wereldoorlog. Het vormt enigszins een echo van de befaamde 14 punten van president Wilson uit 1918, als leidraad – al dan niet gevolgd – voor de wereld na de Eerste Wereldoorlog.

In feite hinkte men enigszins op twee gedachten. Men wilde de Verenigde Naties op poten zetten, ook om de Russen bij de Club te betrekken: "zet ze in dezelfde firma, dan houden ze zich wel aan de regels". Maar dan wel met als bestuursorgaan de Veiligheidsraad, waar ieder van de grote mogendheden een veto-recht had. Anderzijds dacht men in een afbakening van invloedssferen.

⁴ Formulering van Judd, "Na de Oorlog".

Churchill dacht meer volgens deze laatste benadering. Volgens hem moest in elk geval de Middellandse Zee vrij blijven van Russische invloed. Roosevelt had eerder tegen Duitsland een “unconditional surrender” geproclameerd; dit om ieder Russisch wantrouwen met betrekking tot een geheime samenspanning tussen de Nazi's en de Geallieerden weg te nemen. Roosevelt was geneigd te geloven in de goede trouw van Stalin. Hij wilde tot het uiterste gaan om met hem gelijk op te wandelen. Maar door de proclamatie van “unconditional surrender” maakte hij het voor het Duitse (interne) verzet veel moeilijker en verlengde hij de oorlog, misschien wel met een jaar. Het Westen had er beter aan gedaan de kaart te spelen van bijvoorbeeld bepaalde Duitse generaals (Rommel) die zich van Hitler hadden willen ontdoen. En die waren er ten lange leste voldoende zoals bleek na de moordaanslag op de Führer van 20 juli 1944. In een “normale oorlog” zouden de Duitsers de strijd beëindigd hebben ten laatste na het mislukken van het Ardennenoffensief eind december 1944. maar door vast te houden aan de slogan van “onvoorwaardelijke overgave” konden de geallieerden geen voorwaarden dicteren hoe stringent ook en de Duitsers konden niets vragen, zelfs als ze zich sterk onderworpen zouden getoond hebben. Door verlenging van de oorlog kreeg het Rode Leger de kans diep in Europa door te stoten. Als Duitsland had gecapituleerd terwijl het Rode Leger nog niet in centraal-Duitsland, Praag en Bukarest had gestaan, had Stalin tot een meer compromisgezinde houding bereid moeten zijn. Maar nu hij, met het Rode Leger – in Duitsland en in Oost- en Centraal-Europa – zo'n fantastisch vuistpand in handen had, achtte hij een goede verstandhouding met het Westen niet meer nodig⁵. Dit alles was des te bedenkelijker omdat er een sterke tendens in de V.S. was tot illusionisme: als je de spelregels hebt, bestaat er geen machtspolitiek meer. Een oude misvatting! Zo bijvoorbeeld een redevoering van Minister van Buitenlandse Zaken Cordell Hull in 1943 bij terugkeer uit de Sovjet-Unie, die beweerde dat na de oorlog de Verenigde Naties stelsels van machts-evenwicht overbodig zouden maken, zodat er geen veiligheidsalliantie meer nodig zou zijn. Een compleet illusiedenken!

Met sterke Sovjetstrijdkrachten in het hart van Europa en gezien de marxistisch-leninistische ideologie, fel vijandig tegenover het Westen, was in elk geval een sterk militair tegenwicht in het Westen hiertegen geboden. Maar Roosevelt beging de enormiteit tegen Stalin te verkondigen dat twee jaar na de oorlog alle Amerikaanse troepen weer thuis zouden zijn. In 1945 stonden er 12.000.000 Amerikanen onder de wapenen, in 1946 3.000.000, in 1947 1.500.000. De Amerikaanse (conventionele)macht was dus gereduceerd tot 1/8. Bij de capitulatie van Duitsland waren er in Europa 3.000.000 Amerikanen, 1.300.000 Britten en 300.000 Canadezen. Aan Sovjet-zijde waarschijnlijk 15.000.000 man. In 1946 waren deze aantallen gedaald tot 390.000 Amerikanen, 488.000 Britten en 0 Canadezen, tegenover een Rode Leger van 4,5 miljoen. Deze getalsverhoudingen impliceerden een grote dreiging.

Bij de Conferentie van Jalta (op de Krim) in februari 1945, bleek reeds een diepgaand geschil tussen het Westen en Rusland over Polen. Naar aanleiding van de Duitse agressie tegen dit land was de Tweede Wereldoorlog uitgebroken, en zowel Nazi's als Sovjets hadden het land geteisterd. Stalin trachtte de Poolse elite uit te moorden, denk aan het massagraf van Poolse officieren te Katyn, met nekschot vermoord, door de K.G.B., de Sovjet geheime dienst. Het Poolse verzet, onder generaal Bor Kommarofski, wilde Warschau met een op 1 augustus 1944 begonnen opstand zelf bevrijden van de Duitsers voordat het Rode Leger het zou bezetten. De Sovjets stopten hun opmars bij de Weichsel, lieten de Duitsers het Poolse verzet verpletteren, verboden zelfs geallieerde vliegtuigen die droppings uitvoerden voor het Poolse verzet van het door hen – de Sovjets – beheerste luchtruim gebruik te maken en hervatten hun opmars eerst nadat het Duitse leger zijn karwei had geklaard. Te Jalta eiste Churchill vrije verkiezingen in Polen, maar Rusland wenste alleen de communistische Poolse marionettenregering te erkennen (het Comité van Lublin). En dat, terwijl Stalin in Jalta zwart

⁵ Alan Wykes heeft dezelfde mening in “Hitler, Ballantines Illustrated History of World War II”, Hitler, Bibliotheek van de Tweede Wereldoorlog 1990, pag. 153. Eenzelfde opvatting was ook toegedaan Prof. Mr. C.L. Patijn in de zestiger jaren hoogleraar Internationale Politieke Betrekkingen aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. Idem Mark Mazower in “Dark Continent, Europe's twentieth century”, 1998.

op wit had ingestemd met vrije verkiezingen. Stalin weigerde een dialoog te bevorderen tussen dit Comité van Lublin en de Poolse regering in ballingschap. Uiteindelijk werd Polen, dat het deel van Duitsland tot aan de Oder en de Neisse kreeg toegewezen, als compensatie voor de door de Sovjet-Unie geannexeerde oostelijke gebieden, communistisch. Miljoenen Duitsers werden het land uitgedreven.

Nadat Napoleon in 1814 verslagen was, gingen de Russen naar huis. Nu bleven ze zitten waar ze waren. De eerste clash met het Westen kwam over Iran. In het Noorden zaten Russen, in het zuiden Anglo-Amerikaanse troepen. Iran-Persië was tijdens de oorlog een poort van wapentoevoer naar de Sovjet-Unie, en de geallieerden wilden uiteraard de olietoevoer veilig stellen. Er was afgesproken dat beide legers zes maanden na het einde van de oorlog zouden wegtrekken. De geallieerden dede dit, maar de Sovjets bevorderden het ontstaan van een communistische, Koerdische, Republiek van Mahabad in Noord-Iran. Via het orgaan van de Veiligheidsraad werd de Russen de pin op de neus gezet en ze trokken zich terug.

Na de oorlog brak er in Griekenland een burgeroorlog uit tussen het sterk onder communistische invloed staande verzet onder generaal Marcos en de door de Engelsen gesteunde royalisten. Rusland saboteerde – via veto-recht – V.N.-inmenging. In begin 1947 gaf Groot-Brittannië te kennen de last van de militaire bijstand aan de wettige Griekse regering niet langer te kunnen voortzetten. Het Britse “Empire” gaf deze zorg over aan de V.S. en maakt manifest het einde van de Britse wereldmacht. Honderdvijftig jaar, vanaf de val van Napoleon in 1815, hadden de V.S. achter de bescherming van de Britse vloot gelegen. Nu moesten de V.S. de politionele diensten van Groot-Brittannië overnemen in de zeeën, in Europa en in de wereld. Men had de Middellandse Zee buiten de Russische invloedssfeer kunnen houden en nu probeerde de Sovjet-Unie door de geografische grendel heen te breken. Het zocht naar de zwakste schakel binnen de natuurlijke barrière die werd gevormd door Griekenland, Turkije, Iran en Irak, tussen zijn imperium en de Middellandse Zee. Griekenland was de zwakste schakel. De V.S. moesten snel handelen.

In 1947 kwamen als het ware “diverse karavanen” gelijktijdig aan. Nadat op 21 februari 1947 een Britse diplomaat een nota overhandigde aan het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken, waarin werd gevraagd de militaire assistentie aan Griekenland – en Turkije – over te nemen, verklaarde president Truman op 12 maart 1947 dat de V.S. dit inderdaad zou doen. Hij kondigde de Truman doctrine af, inhoudende dat de V.S. hulp zouden bieden aan vrije volkeren in hun strijd tegen vreemde interventie en gewapende minderheden, die totalitaire regimes gewapenderhand wilden vestigen.

Het jaar 1947 was ook het jaar dat de Sovjet-Unie naar buiten trad voor de “Auseinandersetzung” met de kapitalisten. En dat na de vergeefse pogingen van Roosevelt en diens Sovjet-minded adviseur Harry Hopkins te Jalta in '45 om er alles aan te doen de Sovjet-Unie gunstig te stemmen. George Kennan, hoofd van het bureau politieke planning van het Amerikaanse State-Departement publiceerde – ook in 1947 – een belangwekkend artikel in het blad Foreign Affairs. Hij stelde dat de Sovjet-voorstellingswereld consequenties heeft voor de buitenlandse politiek. In de preambule van de Sovjet Grondwet wordt de wereld verdeeld in twee kampen, het totaal verdorvene westerse, en het nobele socialistische. Het kapitalisme is objectief ten ondergang gedoemd, maar het internationale proletariaat, aangevoerd dor de Sovjet-Unie als heraut van de nieuwe tijd, moet daarbij wel een handje helpen. Verdragen met het Westen zijn dus in Sovjet-ogen puur tactisch en in wezen is alles geoorloofd tegen de slechte “oude wereld”. Kennan's betoog mondde uit in een pleidooi tot het voeren van een politiek vis-a-vis de Sovjet-Unie van “containment” (inperking).

1947 was ook het jaar van de oprichting van de internationale communistische organisatie Cominform, als opvolger van de in 1943 door Stalin als blijk van welwillendheid jegens de geallieerden opgeheven Comintern welke als z.g. “derde internationale” vanaf 1919 diende om buitenlandse communistische partijen in totale volgzaamheid jegens Moskou te houden. De

Cominform onder leiding van Stalin's ultra-rigouristische "cultuurpaus" Zhdanov zou nu een soortgelijke functie vervullen tot de opheffing in 1956 door Chroetsjow. Aangezien nog in 1947 de Joego-Slavische dictator Tito werd gerekend tot de meest militante communisten, werd het hoofdbureau van de Cominform in Belgrado geplaatst. Totdat in 1948 Joegoslavië uit de Cominform werd gestoten aangezien het niet de totale leiding van Stalin wenste te erkennen.

De communistische partij in Joegoslavië was als enige aan de macht gekomen zonder Sovjet interventie. Het bewind van Tito was ultra-rigoreus en "Stalinistischer dan Stalin": tegenstanders werden massaal vastgezet danwel geëxecuteerd. De krachtige steun vanuit Joegoslavië aan de Griekse communistische opstandelingen dreigde een conflict met het Westen te veroorzaken. Joegoslavische ambities een Balkan federatie te vormen, evenals het Joegoslavisch irredentistisch streven Triëst in te palmen, konden evenmin genade in Stalin's ogen vinden. Tito profileerde zich ook internationaal als het "linkse alternatief" voor het Sovjet-model. Daarop werd Joegoslavië in de ban gedaan en uit de onder Sovjetgezag staande internationale organisatie de Kominform gesloten. Een golf van zuiveringen gepaard gaande met martelpraktijken om bekentenissen van "Titoïsme" af te persen sloeg over de communistische satelliet-staten. Zelfs prominente communisten zoals de ministers Rajk in Hongarije en Slansky in Tsjecho-Slowakije en de Bulgaarse leider Kostov, werden na schijnprocessen wegens "Titoïsme" ter dood gebracht, evenals duizenden "gewone" partijleden. In Hongarije bijvoorbeeld werden 2000 communistische kaderleden geëxecuteerd, 150.000 kregen gevangenisstraffen en 350.000 werden uit de partij gezet en gebroodroofd, dit alles door medecomunisten.

Op 5 juni 1947, tijdens een speech aan de universiteit van Harvard, stelde de Amerikaanse Minister van Buitenlandse Zaken Marshall hulp aan Europa in het vooruitzicht om het economisch weer op poten te zetten, mits de Europeanen wilden samenwerken. Molotof, de Sovjet-minister van Buitenlandse Zaken, gaf drie weken na de redevoering van Marshall op een conferentie in Parijs te kennen tot geen enkele vorm van coöperatie bereid te zijn. Hij wilde alleen een wensenlijst overleggen. Toen de V.S. hier niet op in gingen, verbood de S.U. de bezette satellietstaten om mee te doen. Teneinde haar wederopbouw te bevorderen, ontmantelde de Sovjet-Unie op grote schaal industriële installaties in zijn bezettingszone van Duitsland – en ook elders in Oost-Europa – en bracht deze over naar zijn territorium. De Marshall-hulp heeft rond 7 jaar gefunctioneerd en heeft met succes West-Europa op de been geholpen, via de verstrekking van 16 miljard dollar. Het leverde een belangrijke bijdrage tot de interne stabiliteit. De OEES werd de organisatie van de distributie van de Marshall-hulp. Uit deze organisatie voor Europese Economische Samenwerking, die fungeerde als leerschool voor intergouvernementele samenwerking is de OEES voortgekomen. De V.S. wilden zoveel dollars geven als er nationale tekorten op de betalingsbalansen waren, zodat goederen in de VS gekocht konden worden. De deelnemende landen moesten tegenover elkaar omtrent de productiviteit van geëntameerde projecten verantwoording afleggen. De Marshall-hulp had zelfs een positief effect in de Derde Wereld omdat Engeland hiermee ook de tijdens de oorlog gecumuleerde schulden van India en Egypte kon aflossen. De anti-communistisch-geïnspireerde hulp aan West-Europa was "bi-partisan" politiek. De Republikeinse fractieleider in de Senaat, Senator vanden Berg, steunde deze ten volle. Stalin inmiddels, vervuld van diepe vijandigheid jegens het Westen, zwaar paranoïde, hoopte dat West-Europa economisch ineen zou zakken en dat de communistische partijen aan de macht zouden geraken. Marshall zei echter: "We proposed to react". Op 4 mei 1947 werden de communistische ministers uit de Franse regering gezet en op 31 mei uit de Italiaanse aangezien geen samenwerking mogelijk bleek. In 1947 werd bij het Verdrag van Duinkerken een militair bijstandspact gesloten tussen Engeland en Frankrijk. Dit werd op 17-3-1948 bij het Verdrag van Brussel met Nederland en België uitgebreid. Enkele dagen eerder, op 10 maart 1948, vond een door de Russen geësceneerde communistische machtsovername in Praag plaats.

De Sovjet-Unie bevorderde aanvankelijk in de aan haar onderworpen staten de totstandkoming van progressieve coalities volgens het Volksfrontmodel, met de communisten uiteraard in een sterke positie (steevast de ministeries van Binnenlandse Zaken, Defensie, Informatie, Justitie en

Landbouw). Paradoxaalwijs werd het leninistische dictatuurmodel wel direct ingevoerd in twee landen waar het Rode Leger niet present was: Joegoslavië en Albanië. Vanaf 1948 waren er in het zogenaamde Oost-Europa nog uitsluitend door communisten volstrekt overheerste regeringen, afspiegelingen van het Sovjet-model. De S.U. wilde haar communistische satelietstaten transformeren tot aanpalende replica-staten.⁶ De systematische vernietiging van de “kapitalistische maatschappij”, blindelinge navolging van het Sovjet model, hardhandige liquidatie van elke (potentiële) oppositie, rabiante zuiveringen, vaak ook met martelingen gepaard, in de eigen gelederen op beschuldiging van het Titoïsme (naar de Joegoslavische dictator Tito die – gedekt door het Westen – in 1948 uit het Stalinistische machtsbereik stapte – ofschoon tot dan een rabiante stalinist), sabotage voor het Westen enzovoort, bepaalden het beeld. Tsjecho-Slowakije kende in de Stalinperiode zo'n 130.000 politieke gevangenen. De kerken, katholieke voorop, niet-communistische intellectuelen en voormalige ambtenaren werden vreselijk vervolgd. Het is een eeuwigdurende schande dat de Wereldraad van Kerken, die voorop liep bij de bestrijding van de Apartheid in Zuid-Afrika, nooit de meedogenloze onderdrukking van Christenen in het Sovjet-invloedsfeer heeft aangeklaagd. Misschien moet daarom de Wereldraad “eerlijkheidshalve” Judas Iskarioth tot “beschermheilige” uitroepen!

In juni 1948 blokkeerde de Sovjet-Unie de westelijke toegangswegen naar Berlijn, teneinde de geallieerden te dwingen deze stad op te geven. De geallieerden ravitailleerden één jaar hun deel van Berlijn via een luchtbrug (26-5-1948 tot 12-5-1949). Men ging van beide zijden niet tot het uiterste: de geallieerden braken niet door over land, de Russen schoten geen vliegtuigen neer.

Op 11 juni 1948 nam de Amerikaanse senaat met een stemverhouding 64-4 een motie aan van de Republikeinse oppositieleider senator Van den Berg, waarbij de VS gemachtigd werden om vreemde allianties in vredetijd aan te gaan. Zodoende werd het licht op groen gezet voor de oprichting van de Navo, vooreerst zonder Duitsland, op 4 april 1949. De Navo was de westelijke reactie op de Sovjetdreiging. Hierdoor werd het vertrouwen in de toekomst aan westelijke zijde hersteld. In tegenstelling tot 1914 en 1939, waren de VS nu militair verbonden met West-Europa.

Men zegt wel dat de Navo was opgericht “to keep the Americans in, the Russians out and the Germans under”. In plaats van Duitsland als een “paria” te behandelen – zoals na de Eerste Wereldoorlog – was het streven er nu op gericht het land te integreren in de Westelijke wereld. Eerst via het plan Schumann. Dit stelde de Duitse en Franse kolen- en staalproductie onder een supra-nationale Hoge Autoriteit. Daardoor werd het feitelijk onmogelijk nog oorlog tegen elkaar te voeren. De kolen- en staalgemeenschap vormde de opmaat voor de in 1957 gegroundveste E.E.G. Op 8 mei 1955 werd West-Duitsland lid van de Navo en dus ten volle geïntegreerd in de Westelijke alliantie (zie verder hieronder). Eerder had de Noord-Koreaanse agressie-oorlog tegen Zuid-Korea die op 25 juni 1950 begon en die gevoerd werd met Russische en Chinese steun de geesten verder rijp gemaakt voor een West-Duitse herbewapening. Was Duitsland niet immers, net als Korea, verdeeld?

Op voorstel van de Franse Minister van Buitenlandse Zaken Pléven ontwikkelden de Europese Navo-lidstaten een plan voor een geïntegreerd supra-nationaal Europees leger, de Europese pilaar van de Navo. Op 27 november 1954 weigerde de Frans Nationale Vergadering het plan-Pléven in behandeling te nemen. Een monsterverbond van communisten – die tegen de Westelijke integratie, de Duitse herbewapening en de Westelijke defensie waren – en Gaullisten – nationalisten en strikt in de souvereiniteitsleer – droeg de Europese Defensie Gemeenschap ten grave. De Franse regering onder leiding van Pierre Mendès – France stelde zich strikt “lijdelijk” op. Vervolgens, om toch nog iets van een supra-nationaal defensieproject te redden, werd de West-Europese Unie opgericht bij het Verdrag van Parijs op 8 mei 1955, een supra-nationale organisatie op het gebied van veiligheid die echter zonder veel (praktische) betekenis bleef en die een verdere uitbouw was van het eerder

⁶ Formulering van Judd, “Na de Oorlog”.

afgesloten Pact van Brussel uit 1948. Echter de WEU leidde in de schaduw van de Navo een obscuur bestaan. Beide verdragen kenden overigens wederzijdse bijstandsclausules. Duitsland en Italië traden tot de WEU toe doch beloofden af te zien van productie en bezit van nucleaire en chemische wapens. Tevens trad Duitsland toe tot de Navo en ging bijgevolg herbewapenen. Als reactie op de Duitse herbewapening werd op 14 mei 1955 het Pact van Warschau opgericht, de communistische tegenhanger van de Navo onder Sovjetleiding. Overigens veranderde dit weinig in de praktijk aangezien de Sovjet Unie met alle satellietlanden reeds stringente bilaterale defensieverdragen had afgesloten.

Op 23 februari 1953 overleed Joseph Stalin, een van de meest uitgesproken tirannen uit de wereldgeschiedenis. Volgens schatting van Alexander Jakovlev, voorzitter van de Russische rehabilitatiecommissie zijn in de Sovjet-Unie 32 miljoen mensen door politieke onderdrukking om het leven gekomen. Stalin's opperbeul, het hoofd van de geheime politieke politie KGB, Lavrenti Beria werd na een geheim proces, op 23 december van dat jaar geëxecuteerd. Inmiddels, na een korte periode onder Malenkov, was Chroetsjev als sterke man na Stalin naar boven gekomen. Er volgde een zekere dooi die in het gehele communistische kamp zijn weerslag had. Vanwege de penibele leef- en werkomstandigheden brak op 17 juni 1953 – eerst in Oost-Berlijn – later op vele andere plaatsen in de DDR een opstand uit, die met behulp van het Sovjetleger werd neergeslagen. In 1955 vond de relatieve dooi in de internationale verhoudingen, mede dankzij Chroetsjev's doctrine van de “vreedzame coëxistentie” atmosferisch uitdrukking op de topconferentie van de “grote vier” in Genève. Op 25 februari 1956, tijdens het twintigste partijcongres van de CPSU (Communistische partij van de Sovjet-Unie) onthulde Chroetsjev veel stalinistische misdaden, gericht tegen de eigen communistische partijleden. Hoewel geheim lekte Chroetsjevs speech (“Over persoonlijkheidscultus en de consequenties”) uit en stimuleerde alom de de-Stalinisatie. Tevens brak Chroetsjev in die speech met de leninistische geloofsartikelen over de onvermijdelijkheid van een oorlog met kapitalisten – hij ontwikkelde de these van de “vreedzame coëxistentie” die hij speciaal geboden achtte in het atoomtijdperk – en van het onvermijdelijke gewelddadige karakter van een communistische machtsovername in een nog niet communistisch land (een en ander kwam hem te staan op het Chinese verwijt van “revisionisme” en van een capitulatiementaliteit tegenover de Amerikaanse “papierentijgers”).⁷ Inmiddels – speciaal als gevolg van de door Chroetsjev ingezette de-Stalinisatie – werd het roeriger en roeriger in het “socialistische kamp”.

In april en mei 1956 kwam het tot protesten en opstootjes tegen de onvrijheid in Tsjecho-Slowakije, en eind juni kwam het tot een ten koste van tientallen doden onderdrukte arbeidersopstand in het Poolse Poznan. De relatief liberale Wladyslaw Gomulka kwam aan het bewind op 21 oktober, minder dan twee jaar nadat hij uit de gevangenis was ontslagen, waarin zijn medecommunisten hem hadden geplaatst wegens “nationalisme”. Ondanks Sovjet intimidatie hield hij vast aan een koers die hem een bepaalde speelruimte gaf. In Hongarije liep de vrijheidsdrang van de bevolking, oplopend vanaf september 1956, uit op een complete opstand tegen het communistische marionettenregime. Studenten, de schrijversbond en arbeiders eisten vrijheid, brachten het regime van de stalinistische collaborateur en oud-strijder in de Internationale Brigades tegen generaal Franco in de Spaanse burgeroorlog Ernö Gerö, ten val. Ze installeerden op 27 oktober de democratisch georiënteerde communist Imre Nagy als eerste minister. Dit na bloedige gevechten tegen veiligheidstroepen en Sovjet legereenheden. Kardinaal Mindsenty, gevangen gezet sedert 1950, werd bevrijd, evenals duizenden politieke gevangenen. De regering Nagy kondigde vrije verkiezingen af en eiste het vertrek van de Sovjet troepen. Daar dit niet gebeurde, kondigde hij aan dat Hongarije uit het Pact van Warschau trad. Op 4 november vielen de Sovjet-strijdkrachten massaal aan. Janos Kadar, die eerst zijn steun had betuigd aan de regering van Nagy, maar die kort daarna de grens met Tsjecho-Slowakije was overgeglip, deed namens een fictief comité een beroep op de Sovjet-Unie de “duistere en reactionaire krachten” neer te slaan. Als beloning werd hij door het Sovjetgezag geïnstalleerd als eerste minister. 25.000 Hongaren en 7.000 Russen waren gedood, 200.000

⁷ Edward Crankshaw, “The new cold war: Moscow versus Peking”, Prisma 1963 Rusland/China, pag. 58 e.v.

Hongaren ontvluchtten hun land. In Hongarije werden 2.000 mensen geëxecuteerd inclusief Nagy, en tienduizenden gevangen gezet. Waarom kon de Sovjet-Unie Polen enige speelruimte geven en werd Hongarije wreed onderdrukt en braken de Sovjets op schaamteloze wijze ook het vrijgeleide dat ze hadden gegeven aan de Hongaarse onderhandelaar kolonel Pal Maleter (deze laatste werd, tijdens de onderhandelingen gearresteerd, waarna de Sovjet-troepen de aanval openden)? Omdat Polen ingeklemd zat tussen Sovjet-Unie, Tsjecho-Slowakije en de DDR en er een – hoewel wat liberaal – communistisch bewind onder Gomulka de lakens uitdeelde, waaraan het Poolse leger loyaal was. Polen kon dus niet “ontsnappen”. Hongarije daarentegen lag aan de rand van het Warschaupact, wilde neutraliteit en het leger participeerde in de nationale revolutie. Speciaal ook de Chinese Minister van Buitenlandse Zaken Tsou-en-Lai oefende invloed uit op Chroetsjev om lankmoedig te zijn tegen Polen maar een ijzeren vuist te gebruiken in Hongarije. Immers een gewapend conflict met Polen zou – aldus ook de Chinezen – zeer ontbindend werken binnen de socialistische statengemeenschap, maar de Hongaarse desertie kon onmogelijk worden geduld en moest zo snel mogelijk de kop worden ingedrukt. In dezelfde week waarin de gebeurtenissen in Hongarije plaatsvonden, vond de aanval van de Franse, Britse en Israëliëse troepen in Egypte plaats, vanwege de nationalisatie door president Nasser van het Suez-kanaal. Deze Suez-crisis, en het ernstige meningsverschil dienaangaande tussen de VS enerzijds en Frankrijk en Engeland anderzijds, bevorderde niet bepaald een effectieve Westerse politiek met betrekking tot de gebeurtenissen in Hongarije.

Hoewel Kadar gezien werd als een “Judas” door zijn eigen volk, wist hij door sinds 1961 een voorzichtige hervormingskoers in te slaan Hongarije te maken tot “der fröhlichste Barack des Laagers” (de vrolijkste barak van het – socialistische – kamp). De oude stalinistische potentaten waren ontmacht en Kadars pragmatische visie was: iedereen die niet tegen mij is, is voor mij.

Tussen 1949, het jaar waarin de DDR gesticht werd en 1961, het jaar waarin de Oost-Duitse partijleider Walter Ulbricht geruggesteund door Moskou de Berlijnse muur bouwde, waren 2.700.000 Oost-Duitsers via West-Berlijn de z.g. arbeiders- en boerenstaat ontvlucht. Reeds in 1959 had Chroetsjev de z.g. tweede Berlijnscrisis ontketend. Hij blafte weliswaar tegen West-Berlijn, maar bijten durfde hij niet. De als “anti-Faschistischer Schutzwall” geëtiketteerde muur moest het doodbloeden van de DDR dwangmatig stoppen. Een Nederlandse socialistische Europarlementariër Ien van den Heuvel bestond dit als “historisch juist” te typeren. Beter is het deze politica als “fout in de Koude Oorlog” te bestempelen.

De volgende grote revolutie tegen de marxistisch-leninistische partijdictatuur brak uit in Tsjecho-Slowakije. Hier begon de kritiek op het systeem binnen de partij. In januari 1968 werd de stalinist Antonin Novotny – na veertien jaar – gedwongen zijn positie als secretaris-generaal van de communistische partij af te staan aan Alexander Dubcek en een oude militair, van het Tsjechische legioen uit de Eerste Wereldoorlog, generaal Ludovik Svoboda, werd tot president gekozen. De “Praagse Lente” brak aan. De censuur werd afgeschaft en vrijheid van meningsuiting toegestaan: “Socialisme met een menselijk gezicht”. De partij maakte op 5 april 1968 een Aktie Program bekend, onder meer behelzend het recht op vrijheid van vergadering en reisvrijheid.

In de nacht van 20 op 21 augustus 1968 vielen Sovjettroepen samen met legereenheden uit Polen (!), Hongarije (!), Bulgarije en de DDR Tsjecho-Slowakije binnen om de liberale infectiehaard binnen het totalitaire kamp op te ruimen. De Sovjetpresident Breshnev verdedigde het recht op gewapend ingrijpen, door hem als “broederlijke hulp” aangeduid als in enig land “het socialisme” werd bedreigd (Breshnev-doctrine). Na nog enige tijd in machteloosheid in zijn ambt gelaten te zijn, werd in april 1969 Gustav Husak op Dubcek's post gemanoevreerd. Tsjecho-Slowakije werd in communistisch-orthodoxe zin “genormaliseerd”. Husak roeide alle hervormingen met wortel en tak uit en een half miljoen leden werd uit de partij gezet, hetgeen vaak neerkwam op tevens broodroof.

In Hongarije na de revolutie van 1956, schiep het bewind van Chroetsjev in de Sovjet-Unie althans enige ruimte voor hervormingen op grond van de de-Stalinisatie. In Tsjecho-Slowakije na 1968 was de situatie anders, in die zin dat de Sovjetpresident Breshnev ieder hervormingsexperiment binnen de Sovjet invloedssfeer uitgesproken vijandig gezind was, en Husak was zijn loyale regionale stadhouder. Echter in de zeventiger jaren stak een nieuwe oppositie, Charta '77, het hoofd uit boven het grauwe maaiveld.

De derde grote revolte tegen het communistisch systeem deed zich voor in Polen. Na arbeidersonlusten in Gdansk was op 28 september 1976 het Comité voor de verdediging van de arbeiders (KOR) opgericht. Deze uit intellectuelen bestaande groep bood aan de zich tegen communistische potentaten verzettende arbeiders financiële steun en juridische bijstand te verlenen en smeedde aldus een brug tussen de intelligentsia en de arbeidersklasse. Zij “coachten” ook de arbeiders met betrekking tot de effectiviteit van hun protestmethoden: het formuleren van eisen, het bezetten van fabrieken e.d. Tevens bestond in Polen een zeer breed gedragen en invloedrijke Katholieke Kerk die als geestelijke krachtcentrale fungeerde van het Poolse nationale verzet tegen een wezensvreemd van buiten opgelegd regiem met een ideologie die volstrekt contrair was aan de overtuiging van de overgrote meerderheid van de bevolking. Na langdurige stakingsacties tegen het bewind van partijleider Edward Gierek, die Gomulka na een stakingsgolf in 1970 was opgevolgd, en tegen de achtergrond van de desastreuze economische situatie waarin deze het land had geleid, werd op 31 augustus 1980 het vrije vakverbond Solidariteit (Solidarnosc) erkend. Een geëngageerd katholicisme dat een krachtig moreel gezag had ontwikkeld door de verkiezing van Kardinaal Karol Wojtyła tot Paus op 16 oktober 1978, als eerste niet-Italiaanse Paus sedert de Nederlander Adriaan Boeyens in 1522, was de “teelaarde” voor het brede anti-communistisch verzet. Kerkelijke uitzendingen in de media, de opheffing van de censuur, de vrijlating van de politieke gevangenen, een onafhankelijke vakvereniging met 10 miljoen leden op een bevolking van 36 miljoen die de facto zich een politieke rol aanmat – bij gebreke uiteraard van een democratie – dreigden niet alleen Polen uit het Sovjet-blok te krikken, maar vormden een aanstekelijk voorbeeld in Oost-Europa. Aanzwellend protest hiertegen in de Oost-Europese partijmedia, in combinatie met intimiderende troepenbewegingen waren het antwoord. Alom werd de vraag bediscussieerd, hoelang en hoever de Sovjet-Unie de ontwikkelingen in Polen zou toelaten, alvorens in te grijpen, en wat dan de gevolgen zouden zijn. Nadat Solidariteit een oproep had gedaan voor het houden van vrije verkiezingen, was het kennelijk genoeg geweest. Op 13 december 1981 kondigde partijleider generaal Jaruzelski de staat van beleg af. Meer dan 40.000 mensen, waaronder de gehele top van Solidariteit werden geïnterneerd. De deur naar de vrijheid ging voorlopig weer op slot.

Uit inmiddels vrijgekomen archiefmateriaal is duidelijk geworden dat de Sovjet-Unie nimmer militaire interventie heeft overwogen. Anders dan in Tsjecho-Slowakije in 1968, waren in Polen de partijleiding en globaliter het militaire apparaat onder Wojcieck Jaruzelski het Sovjetsysteem trouw gebleven. Vandaar deze door bijna niemand verwachte modaliteit van onderdrukking, van binnen uit in plaats van buiten af.

Eerst in 1989 en 1990 vlogen overal de kurken van de flessen, implodeerden de leninistische dictaturen en zakten de communistische regimes ineen. De “vuilnisbelt van de geschiedenis”, de locatie die Lenin aan het kapitalisme had toebedacht, bleek van toen af voor hen gereserveerd.

Na de Tweede Wereldoorlog

In 1945 werden de Verenigde Naties opgericht, primair als organisatie om voor vredeshandhaving. In de praktijk is dit een forum waarop men tracht propagandistisch zijn standpunten de wereld voor te houden. De VN is echter geen substituut voor machtspolitiek. Als hoogste bestuursorgaan geldt de Veiligheidsraad, met de 5 permanente leden, de “grote mogendheden”, de VS, het VK, Frankrijk, de SU thans Rusland en China, elk met vetorecht, dat wil zeggen om met een nee-stem de Veiligheidsraad te blokkeren. De grote alliantie, het monsterverbond tussen de SU en de westelijke

mogendheden tegen Duitsland en Japan, begon al tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog barsten te vertonen. Hoewel President Roosevelt en zijn adviseur Harry Hopkins alles in het werk wilden stellen om Stalin niet tegen zich in het harnas te jagen. Roosevelt miskende de fundamentele vijandigheid van Stalin tegenover “het Westen” en de democratie. Met de Russische legers diep in Oost- en Centraal Europa, had Stalin een ijzersterk vuistpand in handen, terwijl de V.S. zijn troepen terug trok nadat Hitler was verslagen.

In Iran trachtte de SU een communistische Koerdische staat te creëren, de republiek van Mahabad. Onder Anglo-Amerikaanse druk zag de SU hier vanaf. In de door “het Rode leger” van de S.U. ingenomen Oost-Europese landen, legde de SU als het ware replica’s op van zijn eigen totalitaire stelsel, maar onder Sovjetdominantie. Dit, hoewel ook de SU het Atlantic Charter had onderschreven en tijdens de topconferentie van Jalta uitdrukkelijk het zelfbeschikkingsrecht van Polen had erkend. Duitsland werd verdeeld in bezettingszones: Amerikaans, Brits, Frans en Sovjet. Berlijn werd formeel onder gecombineerd toezicht geplaatst. Een Russische poging in 1948 via een vliegblokkade de Westelijken uit Berlijn te verwijderen, mislukte dankzij de Amerikaanse luchtbrug. In 1947 startte de V.S. de Marshallhulp naar het verarmde Europa, om te voorkomen dat dit in zou zakken en, zoals Stalin hoopte, als een rijpe appel in de communistische schoot zou vallen. De hulpbehoevende landen moesten van de V.S. een gemeenschappelijk plan voor herstel opmaken. De West-Europese landen richtten de Organisatie voor Europese Economische samenwerking, de OEEC op, een leerschool voor samenwerking. De SU verbood de Oost-Europese satellietstaten via deze Marshallhulp gebruik te maken van de Amerikaanse leningen en giften voor het herstel van de oorlogsschade en economie. De communistische tegenhanger werd de Comecon.

In 1947 gaf Groot-Brittannië ook te kennen in de Griekse burgeroorlog de monarchisten onder generaal Papagos wegens geldgebrek niet langer te kunnen steunen in hun strijd tegen de communistische opstandelingen. Truman formuleerde hierop zijn Truman-doctrine: landen konden rekenen op Amerikaanse steun tegen gewapende opstanden – lees van communisten. Aan Westelijke zijde sloot men eerst het Verdrag van Brussel in 1948 tussen Engeland, Frankrijk en de Benelux – landen met een automatische bijstandsclausule. De Nederlandse regering stelde dit verdrag aan de Kamer voor als een waarborg tegen een mogelijk herrijzend Duitsland als dit weer agressief zou worden. Maar het was in feite een defensie-pact tegen de Sovjet-Unie. Dit Verdrag leidde tot de West-Europese Unie, de WEU.

In 1948 werd de Amerikaanse regering op voorstel van de Republikeinse fractievoorzitter, senator Vandenberg, gemachtigd allianties aan te gaan in vreedstijd. Dit maakte de weg vrij voor het oprichten van de NAVO, de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie van de VS, Canada en de Europese bondgenoten uit 1949. Ingevolge artikel 5 van het Verdrag is een aanval op één een aanval op allen. In 1914 en 1939 had het immers aan collectieve verdediging met Amerikaanse participatie ontbroken. Nu kwam deze er wel. Dankzij de Amerikaanse garantie, bewerkstelligend een “balance of power” jegens de Sovjet-Unie, keerde het zelfvertrouwen en een normaal investeringsklimaat in West-Europa terug. Machtsevenwicht kan helpen voorkomen dat een te machtig land tot agressie en ander machtsmisbruik over gaat.

In 1949 kwam de Duitse Bondsrepubliek die zich op het Westen richtte, tot stand en spoedig daarop de DDR, de Deutsche Demokratische Republik, die van Moskou afhankelijk was. In 1949 verkreeg de S.U. ook de atoombom – dankzij spionage in de V.S. – maar de Amerikaanse nucleaire afschrikking compenseerde de Sovjet conventionele overmacht alsmede die van het latere Warschaupact.

Op 25 juni 1950 viel het communistische Noord-Korea onder de dictator Kim Il-Sung, met Russische ruggensteun, Zuid-Korea aan. Gebruikmakend van de Russische afwezigheid in de Veiligheidsraad – uit protest tegen de niet-erkenning van communistisch China – kwam een internationale troepenmacht onder leiding van de uit de strijd tegen Japan befaamde generaal Douglas Mac Arthur in actie om Zuid-Korea, dat al grotendeels onder de voet was gelopen, te bevrijden. Dit leidde weer

tot massale interventie van zogenaamde “vrijwilligers” vanuit communistisch China. Mao’s interventiemacht bestond voor een groot deel uit voormalige soldaten van de nationalistische legers die zich in het laatste stadium van de burgeroorlog in China massaal hadden overgegeven. Dezen was Mao toch liever kwijt dan rijk.⁸ Mao vatte zijn plannen tegenover Stalin samen met de zinsnede: “een aantal jaren bezig zijn met het verteren van ettelijke honderdduizenden Amerikaanse levens”.⁹ In juli 1953 kwam het tot een wapenstilstand en werd de “status quo ante” dus de grens tussen Noord- en Zuid-Korea langs de 38^{ste} breedtegraad weer in acht genomen. Ondertussen baseerden de Amerikanen hun houding jegens het communistische blok op “containment” (indamming) overeenkomstig de visie van de Amerikaanse diplomaat George Kennan (“Mr. X”) in een artikel in 1947 in het blad *Foreign Affairs*.

In 1952 vond zowel in de VS als de SU een wisseling van de wacht plaats. In de VS werd generaal Dwight D. Eisenhower tot president gekozen, de commandant van de Amerikaanse strijdkrachten tegen Nazi-Duitsland en nadien nog NAVO-opperbevelhebber. En op 5 maart 1953 gaf Stalin de geest. De leider van Stalins geheime politie; de KGB, Beria, werd zonder verdere plichtplegingen geëxecuteerd. Er werd een collectief leiderschap geïnstalleerd, waaruit Nikita Chroesjtjov als sterke man naar boven kwam. Ondertussen was Duitsland in 1954 toegetreden tot de NAVO, vooral door de vrees voor de Sovjet-expansie, die werd gevoed door de Koreaanse oorlog. Duitsland was immers ook een verdeeld land. De Sovjet-Unie beantwoordde dit met de vorming van het – militaire – Warschaupact. In 1953 verpletterden Sovjettanks nog een arbeidersopstand in de DDR, maar in 1955 ontruimde de SU haar Oostenrijkse bezettingsgrond en werd het land – bij staatsverdrag – neutraal maar onafhankelijk. De SU vreesde waarschijnlijk dat anders Oostenrijk in de NAVO zou worden opgenomen.

Inmiddels was in de Franse kolonie Indo-China in 1946 een opstand uitgebroken van de communistische Viet-Minh onder leiding van Ho Tsj Minh, die tot 1954 zou duren. Na de zware Franse nederlaag bij Dien Bien Phu, werd op de Conferentie van Genève in 1954 Vietnam opgesplitst in een communistisch Noord-Vietnam en een zelfstandig Zuid-Vietnam, werd Laos zelfstandig maar communistisch en Cambodja neutraal. Onder de leiding van Chroesjtjov brak een zekere ontspanning baan tussen Oost en West, mede ingevolge diens visie van “vreedzame co-existentie” tussen de beide blokken, hetgeen echter niet impliceerde dat de ideologische strijd werd opgegeven. De Koude Oorlog werd dus voortgezet. In Europa was de oprichting van een Europese Defensie Gemeenschap (EDG) aan Westelijke zijde mislukt door torpedering in het Franse parlement in 1954.

De EDG had mede ten doel gehad een opnieuw herbewapend West-Duitsland in te kapselen in Europese samenwerking. De Duitse herbewapening vond nu, vanaf 1955 plaats binnen het kader van de NAVO. In de SU, op het twintigste partijcongres van de Communistische Partij in 1956, hield partijleider Chroesjtjov een geruchtmakende rede waarin hij de misdaden van Stalin – tegen medecommunisten welteverstaan – aan de kaak stelde. Dit leidde tot de destalinisatiebeweging binnen de SU en de satellietstaten. Politieke gevangenen werden in groten getale vrijgelaten en er ontstond een iets minder onvrij binnenlands klimaat. In Polen leidde dit tot een protestbeweging die de wat liberalere Gomulka aan het bewind bracht, die evenwel niet met het communistisch systeem brak. Maar in Hongarije liepen de zaken vanuit communistisch perspectief uit hand. Er brak in 1956 een volksofstand uit en de hervormer Imre Nagy kondigde de Hongaarse neutraliteit af, en dus ook uittreding uit het Warschaupact. Sovjet-Unie verpletterde de Hongaarse revolutie met een militaire interventie in november 1956. Deze gebeurtenissen in Hongarije vonden tegelijkertijd plaats als de zogenaamde Suez-crisis. Dat was een Brits-Frans-Israëliësch militaire interventie gericht tegen het Egypte van de nationalistische president Gamal Abdel Nasser, die, ook als reactie op de Westelijke weigering hem wapens te leveren, het Suezkanaal had genationaliseerd. Hij had er ook geen geheim van gemaakt dat hij Israël wilde vernietigen.

⁸ Jung Chang, “Mao het onbekende verhaal”, pag. 467.

⁹ idem, pag. 464, 472.

De Israëlische troepen bereikten weliswaar het Suezkanaal en Franse en Britse troepen bezetten Port Said, maar onder zware Amerikaanse druk moest uiteindelijk de militaire ingreep tegen Nasser worden afgeblazen. Er was nu dus een markant politiek conflict tussen de VS en de bondgenoten Engeland, Frankrijk en de met de V.S. bevriende staat Israël. De Sovjet-Unie had ook met ingrijpen gedreigd aan de zijde van Egypte.

De VS hadden trouwens in 1959 weer een verdragsorganisatie in het leven geroepen, het Pact van Bagdad met Irak, Turkije, Iran, het VK en Pakistan als partners, dat via Pakistan verbonden was met de eerder tot stand gekomen Zuidoost-Aziatische Verdragsorganisatie (ZOAVO). Dit om als het ware de NAVO te complementeren.

In de VS was een “heksenjacht” ontketend in de vroege vijftiger jaren door de fanatiek anticommunistische senator Joe McCarthy, die politiek jacht maakte op communisten en hun sympathisanten, de “fellow-travellers”. In de VS kwam voorts een steeds actievere burgerrechtbeweging op tegen de discriminatie van gekleurden, meest zwarten. Het Hoogerechtshof had in 1954 bepaald, dat de rassenscheiding in de zuidelijke staten onconstitutioneel was.

In 1960 won de jonge, dynamische John F. Kennedy de presidentsverkiezingen van Richard Nixon, die vicepresident onder Eisenhower was geweest. Tijdens zijn presidentschap bleek de SU op Cuba raketten te hebben geplaatst. Op Cuba was namelijk via een revolutie Fidel Castro aan de macht gekomen, na de verdrijving van dictator Fulgencio Batista. Castro installeerde een communistisch regiem op het eiland en kreeg steun van de SU. President Kennedy stelde bij ultimatum dat de SU deze raketten zou verwijderen. De wereld hield de adem in en vreesde een kernoorlog. De SU-leider, Chroesjtjov, gaf toe, haalde de raketten weg, waartegenover Kennedy de Amerikaanse raketten die geïnstalleerd waren in Turkije terugtrok. Zo eindigde de Cubaanse raketten-crisis in 1962.

Met zijn New Frontier programma wilde Kennedy een nieuw élan teweegbrengen. Hij werd echter in november 1963 in Dallas, Texas, doodgeschoten. Hij werd opgevolgd door vicepresident Lyndon B. Johnson, die als beleidsconceptie de “Great Society” had: rechten van de mens en een offensief tegen armoede. De Amerikaanse militaire interventie in Vietnam eiste echter zijn aandacht op. De Vietnamese oorlog kwam op gang na de Geneefse akkoorden van 1954, waarbij het land verdeeld was geraakt tussen het communistische Noord-Vietnam en het niet communistische, maar dictatoriaal bestuurde Zuid-Vietnam. De Amerikaanse militaire bemoeienis was al onder Kennedy begonnen, geïntensiveerd onder Johnson en uiteindelijk beëindigd onder diens opvolger, Richard Nixon en diens Minister van Buitenlandse Zaken Kissinger bij de akkoorden van Parijs uit 1973. In Zuid-Vietnam streed de communistische Vietcong, krachtig gesteund vanuit Noord-Vietnam en eigenlijk vanuit de hele communistische wereld, tegen het pro-Amerikaanse Zuid-Vietnam. De Amerikaanse interventie, die ten doel had de communistische overname van Vietnam te verhinderen, was gebaseerd op de “dominotheorie”: de vrees dat stuk voor stuk, als dominostenen, landen zouden omvallen naar het communistische kamp. Wereldwijd waren er protesten tegen de Amerikaanse oorlogsvoering die de Amerikanen zij aan zij met het Zuid-Vietnamese leger voerden.

In de VS ondertussen moest de Republikeinse president Nixon aftreden naar aanleiding van een inbraak in het Democratische verkiezingscentrum, in het Watergate-gebouw in Washington, waar afluisterapparatuur was aangebracht. Nixon droeg de politieke verantwoordelijkheid voor deze inbraak en legde in 1974 zijn ambt neer.

In strijd met de gesloten akkoorden van Parijs rukten reguliere Vietnamese troepen in 1975 Zuid-Vietnam binnen en bezetten het land. De opvolger van Nixon, president Gerald Ford, wiens presidentiële macht danig door het Congres was gekortwiekt als een uitvloeisel van Watergate, vermocht het tij niet te keren. Een massale exodus volgde van Zuid-Vietnamese bootvluchtelingen

die het communistische bewind wilden ontkomen, vaak in gammele schepen. Ook Nederland nam duizenden bootvluchtelingen op.

In het nabuurland van Vietnam, Cambodja, hielpen de Vietnamese communisten in 1975 de communistische Khmer Rouge aan de macht. Dit regiem, onder leiding van Pol Pot, bleek ongekend moorddadig te zijn. Tussen de 2 en 3 miljoen mensen, bijna een kwart van de bevolking, werden vermoord op de “killing fields” van Cambodja terwijl het China van Mao vierkant achter het regiem bleef staan. In 1979 werd het ook Vietnam te gortig en Vietnamese troepen, met de hulp van dissidente Cambodjaanse communisten, beëindigden dit experiment in “stenen tijdperk communisme”.

Sprekend over Azië: het communisme onder leiding van Mao Tse Tung had in China in 1949 de macht veroverd op de Nationalistische Kwomintang partij van Generaal Tsjang Kai Shek. Deze laatste had zich na de nederlaag van het vasteland teruggetrokken naar het eiland Formosa/Taiwan en aldaar een autoritair maar economisch florerend bewind gevestigd. Merkwaardig genoeg was de “Rode” overwinning in China in niet te onderschatten mate mogelijk gemaakt door Amerikaans optreden. Tijdens de burgeroorlog, in 1946, stonden de rode legers, opgedreven door de Nationalisten, met de rug tegen de muur in Manchoerije, zoiets als de Britten in 1940 in Duinkerken. Juist toen dwong de Amerikaanse vertegenwoordiger generaal Marshall – de man van de latere Marshallhulp – Tsjang Kai Shek met het dreigement tot stopzetting van alle hulp aan de Nationalisten, om een wapenstilstand van vier maanden in acht te nemen. Deze adempauze was essentieel voor de communistische troepen om weer op krachten te komen met massale steun vanuit de Sovjet-Unie.

Mao Tse Tung kan met stip de koppositie innemen in de rij van de grootste massamoordenaars in de geschiedenis. Volgens wetenschappelijke onderzoeken is hij verantwoordelijk te stellen voor ruim 45 miljoen doden, alleen al in vreedstijd. Direct na zijn machtsovername begonnen moorddadige zuiveringen, vaak gepaard gaande met gruwelijke, vaak publieke, martelingen.

De Chinese interventie in de Koreaanse oorlog is hierboven reeds besproken. In 1957 startte Mao de campagne “laat honderd bloemen bloeien”, waarin hij intellectuelen aanmoedigde openlijk kritiek te leveren op de praktijk van het communistisch bewind. In feite zette hij een val: criticasters werden “als rechtsen” na enige tijd vastgenomen en eindigden in werkkampen onder de meest barre omstandigheden. Zowel in de beslotenheid als later in de partijkrant heeft Mao expliciet gesteld een val te hebben gezet, door eerst aan te moedigen kritiek op het regiem te leveren, om vervolgens met de – meest beter geschoolde – critici genadeloos af te kunnen rekenen.¹⁰

In mei 1958 lanceerde Mao “de grote sprong voorwaarts” campagne. Geweldige volkscommunes werden opgezet met de bedoeling dat deze zoveel mogelijk autarkisch (zelfvoorzienend) zouden zijn om de bevolking strakker te kunnen beheersen. Voedsel werd massaal geëxporteerd naar onder andere de Sovjet-Unie om kernonderzeeërs te kunnen betalen, waardoor in het land voedseltekorten in de hand werden gewerkt.¹¹ Gigantische infrastructurele projecten werden veelal met primitieve middelen en veel mankracht tot stand gebracht wat vaak catastrofale gevolgen, honger en ziekten veroorzaakte. Het hele land kreeg bevel staal te produceren, ook via hoogoventjes in de achtertuin, waardoor weer tientallen miljoenen boeren aan de landbouw onttrokken werden. De halsbrekende productiesnelheid die Mao oplegde leidde ook weer tot industriële producten die in feite defect waren. Mao’s tirannieke opgelegde wanbeleid had, naast een gigantische verspilling, tot gevolg dat zo’n veertig miljoen mensen bezweken, meestal van de honger, vaak ook omdat ze gedwongen werden zich dood te werken. Maar had Mao in 1957 al niet in Moskou gezegd: “We zijn bereid driehonderd miljoen Chinezen op te offeren voor de overwinning van het socialisme”?

¹⁰ Jung Chang, “Mao het onbekende verhaal”, pag. 379-388

¹¹ idem, pag. 535, 536, 540.

In de zomer van 1966 ontketende Mao de zogeheten “Culturele Revolutie”. Hordes opgezweepte Rode Gardisten, alsook overheidsdienaren, mishandelden sadistisch talloze zogeheten regimevijanden, liefst in het openbaar, en vernietigden cultureel erfgoed. Mao wilde door brute terreur en angst het hele volk tot absolute gehoorzaamheid brengen. Tegelijkertijd liet hij het hele land in beslag nemen door een tot krankzinnige hoogte opgedreven persoonlijkheidscultus. Na miljoenen doden en grootschalige ontwrichting, werd in 1968 met inzet van het leger de orde deels hersteld. Ondertussen was vanaf aanvang zestiger jaren de relatie met de Sovjet-Unie en haar partijleider Chroesjtjov steeds vijandiger geworden. Mao beschuldigde de Russen van ideologisch revisionisme en capitulatie voor de Amerikaanse “papieren tijger”. China betwistte de SU de leiding over de communistische wereldbeweging, de Chinezen verweten de Russen ideologische onzuiverheid, en er waren grensgeschillen tussen beide landen die nog uit de negentiende eeuw dateerden. In de zomer van 1960 trokken de Russen vanwege de conflictueuze situatie hun technici uit China terug en in de volgende jaren kwam het langs de rivieren de Amoer en de Oessoeri tot bloedige gevechten. Met buurman India vocht China in 1962 een heuse grensoorlog uit.

Uit geopolitiek realisme zochten China en de VS toenadering tot elkaar: de Chinees-Russische controverse en de Amerikaanse wil het Vietnam-débaclé achter zich te laten, waren bij deze toenadering katalysatoren. President Nixon bezocht Peking in 1972 en ging over tot erkenning van Peking als het “officiële” China in plaats van Taipei in Taiwan. In 1976 blies Mao de laatste adem uit. Na een machtsstrijd met radicale Maoïsten, speciaal de “bende van vier” waaronder Mao’s weduwe, kwam Deng Xiaoping in 1977 als de nieuwe sterke man naar voren. Deng, die enige malen zelf ten prooi was gevallen aan Mao’s zuiveringswoede maar had overleefd, zou de grote hervormer worden van het Chinese economische bestel. Successievelijk vergrootte hij de speelruimte voor het ondernemersdom, het particulier bedrijfsleven, dus de concurrentie van de vrije markt. De gecollectiviseerde landbouw en de volkscommunes, die tot desastreuze resultaten hadden geleid, werden ontmanteld. Buitenlandse investeringen, managementmethodes en kennis werden aangetrokken. Een nieuwe nadruk werd gelegd op consumptiegoederen. Deze “socialistische markt” creëerde een indrukwekkende economische groei van jaarlijks wel 9% en de levensstandaard steeg enorm. Ook het culturele en intellectuele klimaat werd een stuk vrijer. Deng wilde echter geen politieke, democratische hervormingen toestaan, parallel aan de economische liberalisatie en aan het vrijere intellectuele klimaat. De secretaris-generaal van de partij, Hu Yaobang, wilde wel die richting uit en – toen de roep om politieke hervormingen luider werd en hij hiertegen niet optrad – werd hij de laan uitgestuurd. Zijn dood, in 1989, ontketende een grootschalig studentenprotest tegen het autoritaire regiem en de alomtegenwoordige corruptie. De studenten bezetten het Tianmenplein, het Plein van de Hemelse Vrede, gedurende zeven weken. Soms demonstreerden er wel een miljoen mensen. De opvolger van Hu Yaobang, Zhao Zhiyang, wilde met dialogen het verzoenende pad op. Deng – en het politbureau – kozen echter voor een gewelddadige onderdrukking van de democratiseringsbeweging. Deze werd met grof geweld in bloed gesmoord op 7 juni 1989. Ook werd Zhao ontslagen. Het regiem interpreteerde de democratiseringsbeweging als een contrarevolutionaire samenzwering onder invloed van het Westen. De “liberaal-socialistische” expansie van de economie ging echter door, terwijl de bevolkingsgroei – in 1995 waren er 1,2 miljard Chinezen – werd afgeremd door de één kind politiek.

In Groot-Brittannië werd de grote oorlogsleider Winston Churchill in juli 1945 verslagen door de Labour partij en Clement Attlee volgde hem op tot 1951. Een aantal sleutelinstellingen werden genationaliseerd: de Bank of England, de kolenmijnen en o.a. ook water, gas en elektra-bedrijven. In 1948 werd het kroonjuweel van het Britse imperium, Brits-India zelfstandig: twee staten, India en Pakistan zagen het licht, na grootschalige “etnische zuiveringen” tussen Hindoeïstische Indiërs en Islamitische Pakistani. Kashmir werd tussen beide landen verdeeld. Islamitische guerrilla’s bestoken tot op de huidige dag het gezag in India’s Kashmir. Het kwam ook tot een drietal oorlogen tussen beide landen, twee over Kashmir en de laatste in 1971, toen India interveniëerde ten gunste van de afscheidingsbeweging in Oost-Pakistan, thans de Republiek Bangladesh. In 1951 kwam Churchill nog

even terug aan het hoofd van de regering en de Conservatieven bleven aan het roer de volgende dertien jaar. In 1956 kostte de ongelukkige militaire interventie tegen het Egypte van President Nasser, naar aanleiding van diens nationalisering van het Suez kanaal Premier Eden de kop en McMillan volgde hem op. Het Ulster-probleem raakte niet opgelost. In het Noord-Ierse Ulster kwam het tot ernstige ongeregelheden en terreurdaden van de IRA, die aansluiting wenste bij de - Katholieke- Ierse Republiek tegen de ordestrejdkrachten, waaronder het Britse leger. De Katholieke minderheid van ongeveer een derde voelde zich gediscrimineerd door de Protestantse meerderheid en beide bevolkingsgroepen leefden gesegregeerd. Eerst het Goede Vrijdagsakkoord in 1998, tussen Groot-Brittannië, de Unionisten en de Ira leverde een werkbaar compromis op.

De vakbonden vertegenwoordigden in Engeland een grote macht, zoals ook bleek toen de conservatieve regering Heath in 1973 onrendabele kolenmijnen wilde sluiten. Het kwam tot uitgebreide stakingen en rellen, voornamelijk door toedoen van de National Union of Mineworkers, de NVM. De regering van Ted Heath moest bakzeil halen. In 1979 werd Margaret Thatcher de conservatieve Prime-Minister. Deze 'Iron Lady' toonde zich een vastberaden bestuurder die de vrije markt en privatiseringen bevorderde; ze maakte ook definitief een einde aan de grote macht van de vakbonden door via de wet het stakingswapen sterk te beperken.

In de winter van 1984-1985 wist ze, ondanks het soms gewelddadige verzet van de NVM en haar links-radicalen leider Arthur Scargill, niet rendabele kolenmijnen te sluiten. Evenwel haar zeer liberale en eigenlijk on-conservatieve opvatting, dat er "niet zoiets als een maatschappij bestaat" opende de deur voor een mentaliteit van ongebreideld rijk willen worden, afkalving van het sociale gezicht van de staat, verwaarlozing van de publieke sector en deed afbreuk aan de maatschappelijke cohesie. In 1982 ondernam de Argentijnse dictator generaal Galtieri de invasie van de Britse Falkland eilanden oftewel de Malvinas. Mevrouw Thatcher gaf geen krimp en rustte een Britse militaire expeditie uit die de Argentijnen verdreef. Vermoedelijk heeft deze overwinning haar electoraal gered bij de verkiezingen in 1983, dus 'objectief' heeft generaal Galtieri haar paradoxalerwijze een dienst bewezen. Op een golf van patriottisme wonnen de Conservatieven met een nooit eerder vertoond verschil van Labour terwijl ze vóór de Falklandoorlog in de peilingen een achterstand op Labour hadden. Eerst in 1997, slaagde Labour onder de veeleer 'middle of the road' of misschien wel wat 'rechtse' Tony Blair erin weer in Westminster aan de bestuurlijke bak te komen. In veel opzichten toonde hij zich veeleer een geestverwant van Margaret Thatcher dan bijvoorbeeld van de 'anachronistisch linkse' Labour-leider Michael Foot die door Thatcher in 1983 eenvoudig was weggevaagd.

In Frankrijk werd generaal De Gaulle – de leider van de Vrije Fransen in WO II – na de bevrijding een korte tijd president en wenste een nieuwe constitutie met een krachtig en presidentieel gezag in te voeren. De dominante – voornamelijk linkse – partijen: socialisten, communisten en radicalen creëerden echter een grondwet met een overheersende bevoegdheid voor het parlement en een vooral ceremoniële president. Uit protest trad De Gaulle af in december 1946. Hierop vormde hij zijn eigen partij: de Rassemblement du Peuple Français (RPF), die echter nooit aan de regering deelnam. De Gaulle was een man die uit roeping leefde. Toen hij vlak na de oorlog als – voorlopige – president in functie was, wilde men met staatsgeld een passende residentie voor hem opknappen. De Gaulle weigerde dit: "We hebben in Frankrijk nu het geld nodig voor dringender zaken". De inkomsten van zijn – ruim verkochte – memoires schonk hij aan de zorgvoorziening voor mentaal gehandicapte kinderen. Wat een scherp contrast qua mentaliteit met de corruptieschandalen die recent – 2014 – en eerder in de Franse politiek aan het licht zijn gekomen!

De Vierde Republiek bleef instabiel: de wisselende parlementaire meerderheden zorgden voor een reeks van kabinetcrises en regeringswisselingen: 25 kabinetten tussen 1946 en 1958.

Desalniettemin ging het economisch niet slecht. Na een zware militaire nederlaag bij Dien Bien Phu in 1954, moest het land zijn kolonie Indo-China opgeven. In datzelfde jaar, 1954, begon het gewapend verzet in Algerije tegen het Franse bestuur door het F.L.N., het Front La Libération Nationale geleid door Ferhat Abbas. Algerije was verdeeld in drie departementen die staatsrechtelijk 'gewoon' deel uitmaakten van het Franse moederland. Er leefden meer dan een miljoen Franse 'colons', ook wel 'Pieds Noirs' genoemd, veelal generaties lang. In 1956 bouwde Frankrijk, onder

premier Pierre Mendès-France zijn positie in Noord-Afrika verder af. Tunesië en Marokko verkregen onafhankelijkheid onder respectievelijk Habib Bourguiba en koning Mohammed V. Ondertussen ging de strijd in Algerije verder. De para's van generaal Massu zuiverden de Kasbah van Algiers effectief van FLN-aanwezigheid.

In 1958 barstte de bom. De Franse luchtmacht bombardeerde de Tunesische grensstad Sakiet-Sidi Youssef, omdat deze als steunbasis fungeerde voor het FLN. Naar aanleiding daarvan ontstond in Frankrijk een kabinetscrisis: de regering van premier Félix Gaillard trad af. Tijdens deze aanslepende kabinetscrisis vond op 13 mei 1958 een grote manifestatie in Algiers plaats van “colons” bij het Dodenmonument, naar aanleiding van het fusilleren door de FLN van drie Fransen. Onder de slogan: “Algérie Française” en “L’Armée au Pouvoir” (het leger aan de macht) bestormde de menigte het paleis van de Resident-Generaal en bezette dit. De opperbevelhebber van het Franse leger in Algerije, generaal Raoul Salan, verscheen op het balkon, stelde zich namens het leger achter de opstand en eiste een regering De Gaulle, om Algerije Frans te houden. Na een impasse, waarin een burgeroorlog dreigde en Franse para's ook de macht grepen op Corsica, gaf de inmiddels in Parijs gevormde regering Pflimlin – deze zou het later ook nog brengen tot voorzitter van het Europees parlement – toe. Generaal De Gaulle kwam tevoorschijn uit zijn dorp Colombey-les-deux-Églises en werd de – laatste – premier van de Vierde Republiek. Een grondwet werd ontworpen met een sterke presidentiële autoriteit, deze werd bij referendum goedgekeurd en De Gaulle werd gekozen tot eerste president van de Vijfde Republiek, een president met veel wettelijk verankerde autoriteit. Hij verscheen op het forum in Algiers en toegejuicht door een immense menigte, verklaarde hij: “Je vous ai compris” (Ik heb u begrepen). De menigte – en ook het leger – dachten dat De Gaulle bedoelde: ik wil Algérie Française behouden. Evenwel, De Gaulle vond de Algerijnse kwestie en de aanslepende oorlog een blok aan het been voor de leidende rol die hij Frankrijk voor de toekomst toedacht. Bovendien wenste hij geen “integratie” tussen Frankrijk en Algerije. Twee volken, die volgens hem niet samen te integreren zijn. “Ik wil niet dat mijn dorp Colombey-les-deux-Églises nog eens Colombey-les-deux-Mosqués gaat heten”, sprak hij eens. Hij stuurde aan op zelfbeschikking voor dit land. De Franse kolonisten alsook een deel van het Franse leger voelde zich verraden: de man die zijn macht aan hen te danken had en die zij op het zadel hadden gehesen om Algerije voor Frankrijk te behouden, wilde het Algérie Française abandonneren.

In 1960 kwam het tot de zogenoemde ‘barricadenopstand’ in Algiers tegen De Gaulle, onder leiding van de studentenleider Pierre Lagailarde en de kroegbaas Ortiz. Na een televisietoespraak van De Gaulle beëindigde het leger – schoorvoetend – deze opstand. In 1961 ontketenden een viertal hoge, maar gepensioneerde, militairen, waaronder generaal Salan, komend uit Franco-Spanje een militaire revolutie in Algerije. Even vreesde men in Parijs een landing van paratroepen vanuit Algerije. Om een succesvolle ‘coup’ te plegen moet men echter tempo maken, het momentum vasthouden en niet ineens gaan talmen, zoals deze drie generaals en één admiraal deden. De Gaulle hield wederom een gezagvolle toespraak en de revolutie zakte ineen. Een aantal ‘die-hards’, aanhangers van het Algérie Française, vormden de OAS, de Organisation de L’Armée Secrète (organisatie van het geheime leger) en begonnen een terreurcampagne tegen de Franse regering o.a. met aanslagen tegen De Gaulle zelf. Maar in 1962, bij de akkoorden van Evian, goedgekeurd in Frankrijk bij referendum, werd Algerije onafhankelijkheid verleend. Een miljoen tweehonderd duizend Fransen ontvluchtten Algerije. De Harkis, Algerijnse hulpstroepen aan de Franse zijde, bleven veelal achter en vormden het voorwerp van wrede wraakneming van de zijde van de overwinnaars, dus de FLN. En ook een aantal Fransen werd afgeslacht.

Wat de sub-Sahara Afrikaanse kolonies van Frankrijk betreft, deze kregen onafhankelijkheid maar behielden politieke, economische, culturele en ook militaire banden met Parijs. Sinds 1960 intervieneerden de Franse strijdkrachten een aantal keren in Afrika, o.a. in 1979 bij de omverwerping van keizer Bokassa in zijn ‘Centraal Afrikaans Keizerrijk’, een tirannieke clown.

De Gaulle was rancuneus en wantrouwig ten opzichte van de VS en Groot-Brittannië: “Les Anglo-Saxons”. De door hem als vernederend gepercipieerde behandeling jegens hem, tijdens de oorlog was hieraan mede debet. Dat de Britten in 1940 de Franse vloot in Mers el Kebir in Algerije tot

zinken hadden gebracht met 1200 doden om te verhinderen dat deze naar Vichy zou luisteren, kon hij strategisch misschien wel plaatsnemen, maar als patriot deed het hem pijn. Hij wilde militair – over de eventuele inzet van kernwapens bijvoorbeeld - ook niet door de Amerikanen ‘overruled’ worden. Frankrijk startte onder hem zelf met de productie van kernwapens. In 1958 stelde hij president Eisenhower voor de NAVO onder een Amerikaans-Brits en Frans directorium te plaatsen. Dit werd afgewezen. Aangezien hij de mening was toegedaan dat Groot-Brittannië te afhankelijk was van de VS – voor zijn kernonderzoekers moest Engeland Polarisraketten van de VS krijgen – sprak hij in 1963 zijn veto uit tegen de Britse toetreding tot de EEG. In 1963 sloot hij een Frans-Duits vriendschapsverdrag met Bondskanselier Adenauer. Evenwel door toedoen van de Duitse Bondsdag werd – van Duitse kant – dit verdrag van een préambule voorzien, namelijk dat dit verdrag geen inbreuk zou maken op de vriendschap met de V.S. De Gaulle's poging Duitsland uitsluitend aan zijn wagen aan te haken, was daarmee mislukt.

De Gaulle wilde de tweedeling van Europa doorbreken en hij wilde tevens Frankrijk tot een zelfstandige grote mogendheid maken. De Amerikanen zouden hem, als het erop aankwam, toch wel beschermen, dat was dus gratis meegenomen.

De Gaulle reisde naar Rusland om over zijn wens te spreken: de tweedeling in Europa opheffen. Een in het licht van de situatie toen, vanuit de Sovjet Unie bezien, volstrekt illusoire gedachte: de SU dacht er niet aan de satellietstaten los te laten. In Russische, maar ook Amerikaanse ogen was de Gaulle te licht voor de grote rol die hij wilde spelen: Frankrijk was eenvoudig te klein. De Gaulle verwierp de Europese federaliseringsidealen en de geïnstitutionaliseerde Atlantische samenwerking – hij onttrok de Franse strijdkrachten aan de geïntegreerde NAVO-structuur – en wees het NAVO-hoofdkwartier in Fontainebleau uit, dat vervolgens naar Brussel ging. Volgens hem was de natiestaat het enige kader waarin een volk kon leven.

In mei 1968 kwam de sluimerende ontevredenheid onder een deel van de Franse studenten tot een uitbarsting. Dit mede omdat hun ideologische aanvoeders, bijvoorbeeld Cohn-Bendit, onder invloed stonden van de neo-marxistische Frankfurter Schule met als ‘profeet’ Herbert Marcuse.

Het kwam tot zware rellen in Parijs en de protestbeweging sloeg over op een deel van de arbeiders, ingekaderd in de Parti Communiste Français. De Gaulle ging – heimelijk – naar Duitsland om zich in geval van een links-radical greep naar de macht, verzekerd te weten van de steun van het Franse leger aldaar. De commandanten van het Franse leger in Duitsland – waaronder opperbevelhebber generaal Massu, dezelfde die de Kasbah van Algiers had gezuiverd – zegden deze steun toe, en verkregen als ‘tegenprestatie’ gratie voor enkele hoge militairen die gevangenisstraffen uitzaten vanwege hun aandeel in OAS-activiteiten, waaronder Salan.

De Gaulle – eenmaal terug op de ‘basis’ – hield weer een van zijn fameuze toespraken: “La France est menacée par le communisme totalitaire” (Frankrijk wordt bedreigd door het totalitaire communisme). En het werkte! Een onafzienbare menigte begaf zich, met vlaggen en al, over de Champs Elysée, in een demonstratieve optocht om steun te betuigen aan het staatshoofd. En de daarop volgende verkiezingen leverden een daverende overwinning op voor de Gaullistische Partij, de UNR.

Echter deze victorie was voor de Gaulle van korte duur. Hij verbond in 1969 zijn politieke lot aan de uitkomst van een referendum over bestuurlijke hervormingen en verloor. De Gaulle trad daarop prompt af, maar verzekerd van zijn plaats in de geschiedenis. Na de presidenten Pompidou en Giscard d'Estaing kwam in 1981 de socialist François Mitterrand aan het bewind, overigens tijdens het grootste deel van de oorlog een hoge ambtenaar in de collaborerende regering van Vichy en drager van een hoge onderscheiding van dat bewind, de Francisque. De daarop volgende verkiezingen leverden een coalitieregering op van socialisten en – voor het eerst sinds 1947 – communisten. Mitterrand ging nu over tot uitvoering van zijn links-radicaal programma: banken werden genationaliseerd evenals grote industriële bedrijven, de werkweek werd 35 uur maar de lonen gingen omhoog, de doodstraf werd afgeschaft, enz. Een beginnende paniek in de zakenwereld en een botsing met het beleid van de EEG-partners noopten Mitterrand in 1982 tot een radicale ommekeer, weg van ‘socialistische avonturen’. En de jonge Laurent Fabius werd als premier zijn

technocratische uitvoerder in een communistenvrije regering, met Jacques Delors, de latere beroemde president van de Europese Commissie (van 1985 tot 1995), als Minister van Economie. Vele nationalisaties werden weer ongedaan gemaakt en het land werd in het gareel gebracht in overeenstemming met het economisch klimaat van de EEG-partners. Na twee termijnen van zeven jaar trad Mitterrand in 1995 af.

In Zuid-Europa, waren in Griekenland de communisten na een burgeroorlog in 1949 verslagen en de opperbevelhebber van de monarchistische troepen, maarschalk Papagos werd hierna de regeringsleider. Gaandeweg leidde de praktijk van het parlementair-democratische systeem in Griekenland tot groeiende stuurloosheid en corruptie. In deze situatie zagen uiterst rechts georiënteerde militairen onder leiding van Kolonel Papadopoulos aanleiding een staatsgreep te plegen en tot 1974 het land in een ijzeren greep te houden. De bezoekende Nederlandse Minister van Onderwijs mevrouw Ginjaar-Maas citeerde – met instemming- een Griekse ambtenaar die haar had gezegd over de toestand vóór de staatsgreep “C'était la faillite de la démocratie”.¹² De junta was zelfs zó conservatief, dat de studie sociologie werd opgeheven, stakingen verboden werden evenals ‘decadente’ uitwassen als lang haar voor mannen en minirokken voor vrouwen.

Buitenlandse investeringen kwamen er ondertussen wèl en de economie groeide met zo'n 6% per jaar. Het ‘kolonelsregiem’ kwam ten val naar aanleiding van zijn poging met geweld ook op Cyprus de zaken naar zijn hand te zetten. Op dit eiland woedde vanaf de jaren vijftig een guerillastrijd onder leiding van de EOKA, een beweging die ijverde voor aansluiting bij Griekenland – Enosis – met als centrale figuren Kolonel Grivas en aartsbisschop Makarios. De Turkse minderheid – 18% – verzette zich daartegen. In 1960 gaf Engeland deze kolonie onafhankelijkheid met Makarios als staatshoofd. In 1974 vond – met medewerking vanuit Griekenland – een putch plaats, met het doel het eiland onder Grieks bestuur te plaatsen. Dat was aanleiding voor Turkije om militair te interveniëren en een – behalve door Turkije dan – door niemand erkende Turkse republiek van Noord-Cyprus te installeren. Dit fiasco leidde tot de val van het kolonelsregiem en de terugkeer aan het bewind van oudgediende premier Karamanlis. In 1981 werd het land EEG-lid.

In de zogeheten Turkse republiek van Noord-Cyprus heeft Turkije nog altijd 43.000 militairen gelegerd. De Turken hebben in Noord-Cyprus 500 Christelijke kerken en kapellen vernield of ernstig beschadigd, 133 kerken en kloosters werden ontwijd, 77 kerken werden ‘omgetoverd’ tot moskeeën, 28 kerken kregen een seculiere bestemming, 15.000 schilderijen, iconen of mozaïeken werden gestolen en/of verkocht. 200.000 Grieks-Cyprioten zijn uit het Noorden verdreven; 2.000 personen zijn nog altijd vermist en Turkije weigert medewerking te verlenen omtrent opheldering van hun lot.

Aan de andere kant van Zuid-Europa, in Portugal, was de destijdse hoogleraar economie aan de universiteit van Coïmbra Dr. Antonio de Oliveira Salazar maar liefst van 1932 tot 1968 – feitelijk als dictator – aan het bewind geweest. Hij had er de ‘corporatieve staat’ geïntroduceerd, dat wil zeggen een maatschappij met als voorname onderdelen de beroepsstanden. Salazar slaagde er na zijn aantreden in de staatsschuld af te lossen, een stevige goudvoorraad op te bouwen en forse infrastructurele investeringen te doen en met enig succes te strijden tegen het zeer hoge analfabetisme.

Echter de levensstandaard was voor Europese begrippen zeer laag, het kindersterftecijfer was hoog en de strijd in de kolonies putte het land uit. Bovendien was het een onversneden dictatuur. In 1961 veroverde India de Portugese kolonie Goa en in Angola en Guinea Bissau braken gewapende revoluties uit. In 1974, onder de opvolger van Salazar, Caetano, greep het leger de macht in de Anjer-revolutie, met als leider nota bene een hoge representant van het regiem, Generaal de Spínola. Even dreigde het land in communistische invloedssfeer verzeild te raken maar in 1976 droegen de militairen de macht over aan de burgers, met de sociaal democraat Mario Soares als democratisch gekozen president. In 1975 gaf Portugal onafhankelijkheid aan zijn Afrikaanse

¹² vertelde zij tijdens een spreekbeurt, o.a. aan mij.

koloniën. Honderdduizenden Portugezen verlieten Angola, waar een burgeroorlog uitbrak, die tot begin negentiger jaren duurde tussen het Marxistische MPLA onder Dos Santos en de anti-communistische UNITA van Jonas Savimbi, die enige steun kreeg uit Zuid-Afrika en de V.S. Honderdduizenden kwamen om en het land werd geruïneerd. De MPLA trok aan het langste eind, mede dankzij Cubaanse steun en stichtte een Volksrepubliek. In de vroege jaren negentig – na de val van het communisme in Oost-Europa en Rusland – verliet Angola de Marxistische weg en voerde een zuiver kapitalisme in. Ook in Mozambique had het vertrek van de Portugezen een langdurige burgeroorlog tot gevolg. Het bestuur van de Marxistische FRELIMO werd bestreden door het anti-communistische RENAMO. De strijd eiste een zware tol. Zo bedroeg de defensiebegroting in de jaren 1986 en 1987 respectievelijk 42% en 31% van het staatsbudget, terwijl meer dan een kwart van de bevolking afhankelijk was van voedselhulp en de export minder dan 20% bedroeg in vergelijking met de Portugese periode. Ook hier vond, na de ineenstorting van het communisme in Europa, de koerswending plaats naar de vrije markteconomie.

De Portugese kolonie Oost Timor werd door Indonesië bezet ondanks het verzet van de onafhankelijkheidsstrijders van het Fretilin.

Na de Anjer-revolutie in Portugal, verklaarde Oost-Timor zich in 1975 onafhankelijk. Een week na deze proclamatie, viel Indonesië binnen. Vervolgens was het land 27 jaar lang het toneel van bloedige gevechten, executies, martelingen en hongersnood. Vrijheidsstrijder en later Minister van Buitenlandse Zaken en President Jose Ramos-Horta, ontving in 1996 de Nobelprijs voor vrede.

Na een referendum in 1999, waarbij bijna 80% van de bevolking zich uitsprak voor onafhankelijkheid startten het Indonesische leger en sympathiserende bendes een grootschalige geweldscampagne, gepaard gaande met de vernietiging van praktische de hele infrastructuur.

De Nederlandse TV-journalist Thoenes – onwelkome getuige – werd vermoedelijk door het Indonesische leger eenvoudig geliquideerd.

In 1999, ingevolge een resolutie van de Veiligheidsraad, werd het gebied onder VN-bestuur geplaatst, een unieke situatie. In 2002 werd Oost-Timor onafhankelijk, ook erkend door Indonesië. Sindsdien is het eiland herhaaldelijk het toneel geweest van brandschattende bende-oorlogen.

In het buurland van Portugal, op het Iberisch schiereiland Spanje, handhaafde generaal Franco, na de overwinning in de burgeroorlog in 1939 een dictatoriaal, door het leger gesteund regiem met het katholicisme als staatsgodsdienst. Vanaf speciaal de zestiger jaren groeiden oppositionele tendensen, bij studenten en werknemers. Ook roerde de ETA in het Baskenland zich met bomaanslagen, o.a. de spectaculaire aanslag op de vice-premier Admiraal Carrero Blanco, die met auto en al werd opgeblazen. In 1975 overleed Franco. Als staatshoofd werd hij opgevolgd door de kleinzoon van de laatste Spaanse koning Juan-Carlos. Premier Suarez, die nota bene secretaris-generaal van de Nationale Beweging, de enig toegestane ‘partij’ onder Franco geweest was, voerde een democratisch bestel in. In 1981 stormde de Guardia Civil luitenant Tejero met getrokken pistool het parlement in, in een amateuristische poging tot staatsgreep, maar het democratisch bestel kwam niet echt in gevaar, mede door de gezaghebbende oproep van koning Juan-Carlos. In 1982 kwam de socialist Felipe Gonzalez aan het bewind, na een grote electorale overwinning. Deze voerde in feite een centrumbeleid en in 1986 werden zowel Spanje als Italië lid van de EEG. Zowel in Spanje: Suarez, als in Portugal: generaal de Spínola, en in Griekenland: Karamanlis, waren het conservatieve politici, in het geval van Suarez en De Spínola zelfs hoge functionarissen van de dictatuur, die de brug sloegen naar de democratie.

Hun socialistische opvolgers: Gonzales, Soares en Papandreou op hun beurt voerden eerder een pragmatisch dus gematigd beleid, ook omdat ze beseften dat de toekomst in ‘Europa’ lag.¹³

Wat een andere mediterrane natie, Italië betreft: na de Tweede Wereldoorlog waren de Christen-Democraten, de Democrazia Christiana, onder leiding van Alcide de Gasperi, dominant, alhoewel, de Partito Comunista Italiano (PCI), de tweede grootste partij was. De communisten omarmden veelal

¹³ Judd, “Na de Oorlog”.

in de jaren zestig het z.g. Eurocommunisme, dat wil zeggen, het streven om binnen de parlementaire democratie een eigen koers te bepalen, onafhankelijk van het 'communistische Vaticaan', het Kremlin. Deze koers kon echter niet de teruggang van het communisme in Italië, maar ook in Spanje en Portugal, stuiten, evenals in de andere landen van het vrije Europa.

In de zestiger jaren, evenals elders in West-Europa, groeide de onrust. 'Maoïstisch' terrorisme als gepraktiseerd in de Rode Brigades hield bij tijd en wijle Italië in zijn greep, onder meer toen oud-premier Aldo Moro in 1978 werd ontvoerd en vermoord. Ook de neo-fascisten roerden zich. Het bestel hield zich evenwel staande. In de tachtiger jaren stortte het klassieke Italiaanse partijenstelsel: Christen-Democraten, Socialisten en Communisten als een pudding ineen. Vermolmd als het ware door wijdverspreide corruptie, cliëntelisme en inefficiency. De democratie was verworpen tot een geld- en baantjesmachine. Uit deze puinhoop rees als een meteor de Forza Italia op van Silvio Berlusconi, die echter, gezien diens dubieuze opvattingen over de rechtsstaat, zijn vermenging van eigen- en staatsbelang en zijn bedenkelijke connecties, o.a. met maffiosi, allerminst een reddende engel bleek.

Een ander mediterrane land, Joegoslavië werd ooit door sommige 'progressieven' wel beschouwd als een nastrevenswaardig multi-etnische, socialistische modelstaat. Maar na de dood van Tito, in 1980, pakte zich donkere wolken samen boven deze federale republiek en kwam de onderlinge cohesie tussen de deelrepublieken meer en meer onder druk te staan. Eind jaren tachtig kwam het tot een ontlading. De communistische partijleider van Servië, Milosevic, vervelde tot een felle nationalist en wist op die noemer gekozen te worden tot president van Servië. Hij hief de autonome status op van de in Servië gelegen regio's Vojvodina en Kosovo, met respectievelijk Hongaarse en Albanese meerderheden. Gedurende de hele jaren tachtig, maar vooral door toedoen van Milosevic vanaf 1986, werd de Albanese bevolking van Kosovo met harde hand onderdrukt en werd de Albanese identiteit ten opzichte van de Servische systematisch – om het vriendelijk te zeggen – gediscrimineerd. Na bestuurlijke conflicten tussen Servië en de andere deelrepublieken, verklaarden Slovenië en Kroatië, beide grotendeels katholiek, in tegenstelling tot het orthodoxe danwel islamitische overige Joegoslavië, zich eenzijdig onafhankelijk. Het Joego-Slavische leger leverde gedurende enkele dagen slag met de Slovenen, maar liet het erbij en daarna kon Slovenië zijn gang naar buiten gaan, uit de federatie. Milosevic stelde zich op het standpunt dat, nu het land bezig was op te breken, Servië alle gebieden buiten Servië waar Serviërs woonden, moest annexeren. Een bloedige 'intra-Joego-Slavische' oorlog volgde. Een strijd van allen tegen allen: Serven tegen Kroaten in Kroatië en Bosnië-Herzegovina, Moslims in Bosnië-Herzegovina tegen Serven en Kroaten, enz. Het grootste conflict in Europa na de Tweede Wereldoorlog veroorzaakte zo'n 200.000 doden en grootschalige etnische zuiveringen met vreselijke – voornamelijk Servische – concentratiekampen. Bij Srebrenica trok het Servische leger de 'safe haven', een VN-enclave in bewaakt door Nederlandse militairen. Tevergeefs verzocht de Nederlandse minister van Defensie, Professor Joris Voorhoeve herhaaldelijk en uitdrukkelijk om luchtsteun van de betreffende V.N.-autoriteiten, die deze in voorkomende gevallen hadden toegezegd! Daar deze in strijd met eerder gedane toezeggingen uit bleef, speciaal door de weigering van de VN-bevelhebber de Franse generaal Janvier – Frankrijk speelde t.o.v. Servië een merkwaardig protegerende rol – konden de Bosnisch-Servische troepen van generaal Mladic de grootste massamoord sinds de Tweede Wereldoorlog in Europa begaan, op 7.400 Moslim mannen en jongens. Na verdergaande Servische geweldsdaden, o.a. het beschieten van de burgerbevolking van Sarajevo, was voor de Amerikaanse president Clinton eindelijk de maat vol en startte de NAVO bombardementen op de Bosnisch-Servische troepen en installaties. Hierdoor in het nauw gedreven, stemden de Serviërs in tot een akkoord voor de opdeling van Joegoslavië met intact lating van Bosnië-Herzegovina dat een republiekstructuur kreeg bestaande uit een Bosnisch-Kroatische, een Bosnisch-Moslim en een Bosnisch-Servische component, een moeilijk werkbaar staaltje van staatkundige 'spitstechnologie' trouwens. Geconcludeerd moet worden dat het – ten langen leste – aan de Amerikaanse -militaire-besluitvaardigheid te danken was dat dit conflict kon worden beëindigd. De Europese Unie had zich verdeeld en krachteloos getoond. Het Servië van Milosevic ging echter in Kosovo verder met keiharde onderdrukking. Uiteindelijk leidde dit in 1999 – na een aantal Servische massamoorden –

tot een NAVO-luchtoffensief tegen Servië, buiten de V.N. Veiligheidsraad om, omdat Rusland en China aldaar zulk een besluit zouden vetoën. Kosovo is uiteindelijk onafhankelijk geworden, maar wordt lang niet door alle staten erkend, bijvoorbeeld niet door Rusland, bondgenoot van Servië en niet door Spanje, uit angst voor het separatisme in eigen land, namelijk Catalonië. Griekenland, onder de socialist Papandreou, steunde het Russische strikte niet inmengingsstandpunt, evenals trouwens de Oekraïne – dat thans, 2014, niets liever wil dan inmenging tegen Russische irredentistisch streven, hoe ironisch.

Over de schuldvraag van de Joego-Slavische tragedie valt veel te zeggen, maar de primaire verantwoordelijkheid blijft toch bij Milosevic, zijn socialistische partij en andere Servische nationalist, en hun machts- en expansiedrang, die uiteindelijk op mislukkingen uitliep, ten koste van onnoemelijk aangericht leed en verwoesting.

De kunst voor de staatsman zou moeten zijn met verdiscontering van historische kennis zijn beleid anticiperend te voeren. Het beleid gevoerd door de lidstaten van de Europese Unie met betrekking tot het gewelddadig uiteenvallen van Joegoslavië is een schoolvoorbeeld van hoe het niet moest. Toen de eerste schoten weerklonken moest bij wijze van spreken nog op de kaart gekeken worden waar Slovenië en Bosnië-Herzegovina lagen. Anticiperende, preventieve diplomatie in combinatie met bekwaam regisseurschap met betrekking tot de zich ontwikkelende Joegoslavische crisissituatie hadden wellicht de aanzwellende storm nog kunnen keren. Preventieve politiek en diplomatie in plaats van ad hoc en dus veelal te laat reageren is belangrijk: regeren is vooruitzien, 'gouverner c'est prévoir'. Dat vergt politieke, sociale en historische achtergrondkennis, psychologisch inzicht, het durven trekken van heldere beleidsconclusies en het voeren van effectief beleid op basis daarvan.

De Bondsrepubliek Duitsland bleek na de oorlog in staat, mede aangezwengeld door de Marshallhulp maar toch vooral door eigen 'Tüchtigheit', tot een indrukwekkend economisch herstel: het "Wirtschaftswunder". Het hanteerde t.a.v. de DDR de Hallstein-doctrine, hetgeen inhield dat de Bondsrepubliek geen diplomatieke betrekkingen aanknoopte met landen die de DDR erkenden, met als enige uitzondering de Sovjet-Unie. Wel had de BRD handelsposten in de Oost-Europese steden. De eerste breuk met de Hallstein-doctrine kwam, toen onder Minister van Buitenlandse Zaken Willy Brand, diplomatieke banden werden aangeknoopt met Roemenië en Joegoslavië. Lang domineerden de Christen-Democraten, te beginnen met Bondskanselier Adenauer, maar in 1969 verwierven de Socialisten, de SPD, met Willy Brand de meerderheid, samen in een coalitie met de liberale FDP, die onder Scheel en Genscher van eerder centrum rechts in wat progressievere richting was opgeschoven. In de jaren zeventig werd het land opgeschrikt door de revolutionair-linkse RAF-terroristen, die brandstichtingen en moorden pleegden o.a. tegen werkgeversvoorzitter Schleier en procureur-generaal Buback. Uiteindelijk werden de RAF-terroristen die heimelijk soms konden schuilen in de DDR, bedwongen.

In 1970 erkende de BRD – onder Bondskansellier Brand en Minister van Buitenlandse Zaken Walter Scheel de bestaande grens met Polen, langs de Oder-Neisse. Brand c.s. introduceerden de Ost-Politik: "Wandel durch Annäherung", dus verandering door toenadering, was het strategische doel. In 1974 moest Brand aftreden, omdat een nauwe medewerker Günther Guillaume werd ontmaskerd als een agent van de Stasi, de staatsveiligheidsdienst van de DDR. Zijn opvolgers de Bondskanseliers Schmidt (SPD) en Kohl (CDU) hielden deze koers vast. Dat halverwege de jaren tachtig men in de DDR praktisch overal de West-Duitse televisie kon ontvangen, ondermijnde onvermijdelijk het rigide regiem. In 1973 erkende de VN beide Duitse Staten. Ondertussen verkocht de DDR tegen contant geld politieke gevangenen aan Bonn, in 1977 kostte de vrijlating van een gevangene ongeveer 96.000 D-Mark.

In juli 1973 werd de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa, in Helsinki gehouden. Er namen vijfendertig landen aan deel inclusief de VS en Canada, alleen Albanië onder de dictatuur van de hyperdogmatische Enver Hoxa, weigerde te komen.

Het op deze conferentie in 1975 bereikte akkoord erkende alle bestaande grenzen in Europa, inclusief die van de DDR. De Sovjet-Unie toonde zich zeer tevreden. Echter het zogeheten 'derde mandje' van Helsinki stipuleerde de vrijheid van geweten, mening en religie. Aangezien deze in het Helsinki-akkoord gecodificeerde rechten niet van buitenaf vielen af te dwingen, werden deze aanvankelijk als zoethoudertjes voor de Westerse publieke opinie beschouwd. Echter op basis hiervan ontstonden de Helsinki Rights Groups in Rusland en in de satellietstaten, die uit het overeengekomen de kracht putten van hun regeringen te eisen dat die zich aan deze verdragsrechtelijk vastgelegde individuele en collectieve vrijheidsrechten zouden houden. Ondanks de - volstrekt onwettige - onderdrukking door de autoriteiten in de Sovjet-Unie en andere communistische staten, ontwikkelden deze overeengekomen vrijheidsrechten – waarvan cynische 'Real-Politiker' verwacht hadden dat ze slechts pro forma opgenomen waren – een kracht en dynamiek die een dodelijke bres sloegen in de marxistisch-leninistische ijsskap die over Rusland en Oost-Europa lag.

In België na de oorlog leidde de 'Koningskwesitie' bijna tot een burgeroorlog.

De Koning, Leopold III was tijdens de oorlog als 'geprivilegieerde' krijgsgevangene in het land gebleven, tegen de wil van de regering die in ballingschap in Londen vertoefde. Zijn terugkeer in 1945 stuitte op een groot verzet, speciaal in Wallonië en dan nog het hevigst bij de linkerzijde. Als oplossing werd een broer, Prins Karel, eerst regent en besteedde de jonge Boudewijn de troon in 1951. Medio jaren vijftig kwam het dan nog tot een zwaar conflict – de z.g. schoolstrijd – tussen de machtige katholieke zuil en de socialistisch-liberale regering omtrent de positie van het katholiek onderwijs.

In de Belgische Congo kwam het in 1960 tot onlusten. Hierop besloot de Belgische regering Eyskens hals over kop het land in zes maanden tijd onafhankelijkheid te verlenen. Congo was hierop echter totaal niet toegerust. Het immense land telde zeer weinig mensen met een toereikende opleiding om hogere bestuurlijke functies adequaat te kunnen uitoefenen. De 'capitulatie' van de Belgische regering was dan ook onverantwoord en eigenlijk grenzend aan misdadigheid. Dat geldt trouwens ook voor de verblinde zelfoverschatting van de Congolese delegatie die op deze zo versnelde onafhankelijkheid had aangedrongen. Zwarte onlusten braken uit en tallozen sloegen op de vlucht en werden in ellende gestort. 200 Congolezen per dag stierven de hongerdood. Deze onafhankelijkheidsverlening was in lijn met een uitspraak van Léon Blum, de vooroorlogse premier van de Volksfront-regering in Frankrijk: "Ze zullen onafhankelijkheid krijgen of ze er voor klaar zijn of niet".¹⁴ De Congolese ordestrejdkrachten, de Force Publique, sloeg aan het muiten en de rivaliserende leiders, Lumumba, een sterk revolutionair-links gerichte politicus en de concurrerende politicus Kasavubu, betwistten elkaar het gezag. Tot overmaat van ramp scheidde de aan mineralen rijke provincie Katanga, nu Shaba geheten, zich af, onder Moïse Tshombe. Belgische para's moesten interveniëren in de Congo om grote groepen Belgen, wier leven bedreigd werd, uit de handen te redden van Lumumba-aanhangers, de 'Simba's'. Uiteindelijk grepen de Blauwhelmen van de VN in, beëindigden de secessie van Katanga, terwijl de op inspectie komende secretaris-generaal van de V.N. Dag Hammarskjöld, onder nooit geheel opgehelderde omstandigheden bij een vliegtuigongeluk om het leven kwam. Lumumba werd door het leger van generaal Mobutu gearresteerd en vermoord. Generaal Mobutu vestigde nadien een sterk kleptocratische dictatuur waarbij kenmerkend was de grote verwaarlozing van publieke voorzieningen, de verkruimeling van de infrastructuur en willekeur. Het voormalige Belgische mandaatsgebied Rwanda was in 1994 het toneel van een grootschalige, door de eigen regering georganiseerde genocide van radicale Hutu's via moordenaarsbendes, de Interahamwe, op de landgenoten Tutsi's en gematigde Hutu's. In enige maanden tijd werden zo'n 800.000 Tutsi's afgeslacht. Een contra-offensief van het Front Patriotique Rwandais, bracht president Kagame, een Tutsi, aan het bewind.

¹⁴ Beluisterd door Jhr. Mr. G.V.E.M. van Sasse van Ysselst in een radiotoespraak van Blum en aan mij door hem verteld.

België kampt met het probleem van de taalstrijd tussen de Nederlandstaligen, in Vlaanderen en de Franstaligen in Wallonië. De historische achtergrond is de ontvoogding van de Vlamingen uit de overheersing van de Franstaligen, sinds de onafhankelijkheid, dus in feite sinds 1830. Na een aantal staatsvormingen transformeerde het staatsbestel van unitair naar sterk gefedereerd, met als deelstaten Vlaanderen, Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Echter de krachten die algehele onafhankelijkheid van Vlaanderen nastreven zijn nog steeds vaardig, misschien thans 2014 zelf sterker dan voorheen, gegeven het grote succes van de Nieuwe Vlaamse Alliantie (NVA) van de overigens zeer capabel opererende NVA-partijleider Bart de Wever.

In Nederland vond, na de oorlog, de restauratie van het politieke leven volgens de verzuiling plaats: een katholieke partij, enige protestantse partijen, socialisten en liberalen. In de zeventiger jaren voltrok zich in versneld tempo de afkalving van de zuilen, mede in een sfeer van grotere mondigheid van 'de burger'. D66 zag het licht met zijn 'kroonjuwelen': directe verkiezing van burgemeesters en referenda en met de charismatische Hans van Mierlo. Van de verwezenlijking van deze radicaal-democratische voorstellen is nog niets in huis gekomen. De ineenschrompeling van het confessioneel gemotiveerde electoraat, noopte tot de oprichting van het CDA als fusiepartij tussen katholieken en protestanten. De onderliggende oorzaak was ook de spectaculaire daling van het kerkbezoek, dus van het aantal praktiserende gelovigen, die als het ware de teelaarde vormden waarop een confessioneel geïnspireerde partij kon floreren. Deze tendens zette dramatisch in nà het Tweede Vaticaanse Concilie. Terwijl de – pastorale - doelstelling van dit Concilie was geweest om de Kerk dichterbij de gelovigen te brengen – dit in tegenstelling tot de kennelijk zo afstandelijke Kerk voordien – trad het paradoxale verschijnsel op van een nog niet eerder vertoonde daling in het kerkbezoek nadien: een daling bij de katholieken van het kerkbezoek op zondag van zo'n 77% in 1962 naar thans – 2014 – misschien 6%. De hervorming van de liturgie, na Vaticanum II, bedoeld om te 'populariseren' – werkte kennelijk bij zeer velen averechts en vervreemdend. Dit in combinatie met het doordringen in het godsdienstonderwijs van een behoorlijke – maar kennelijk niet bekoorlijke – dosis vrijzinnigheid, onder passiviteit van de verantwoordelijke bisschoppen. De strenge protestantse denominaties hielden relatief beter stand.

Na de oorlog ontstond het Koninkrijk der Nederlanden niet aan de dekolonisatie van zijn 'imperium': Nederlands Indië, volgend op de Japanse bezetting die onnoemelijk leed had veroorzaakt. Vrijwel direct na de Japanse capitulatie riepen de nationalistische leiders Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid uit. Nederland reageerde tot twee maal toe met de zogeheten politieke acties, in feite een koloniale oorlog. Hierbij kwam het ook tot oorlogsmisdaden zoals de standrechtelijke massale executies onder bevel van kapitein Westerling op Zuid-Celebes, Sulawesi. Aan de andere kant vermoordden jonge nationalisten, de Pemoeda's, Nederlandse vrouwen en kinderen die uit de Jappenkampen kwamen. In 1949 erkende Nederland de Indonesische onafhankelijkheid, met uitzondering van Irian Jaya, oftewel Nederlands Nieuw-Guinea. De daar woonachtige Papoea's wilde Nederland 'opleiden' tot onafhankelijkheid. In de woorden van Minister van Buitenlandse Zaken Mr Joseph Luns: "Nieuw Guinea stond in het centrum van onze principes maar in de periferie van onze belangen". Het kwam op Nieuw-Guinea tot schermutselingen tussen Indonesische para's en Nederlandse militairen en zelfs dreigde de Sovjet-Unie zich aan Indonesische zijde in het conflict te mengen. Onder druk van de regering Kennedy in de VS, die Indonesië persé ter wille wilde zijn uit angst dat het anders wel eens in communistische richting zou afdrijven alsmede van het "Derde Wereld Blok", moest Nederland in 1962 erin toestemmen dat Nieuw-Guinea onder V.N.-toezicht werd geplaatst. Een ingevolge het akkoord met de VN in 1963 gehouden volksraadpleging voor de Papoea's omtrent hun toekomst: onafhankelijkheid of aansluiting bij Indonesië, was in feite een persiflage van een vrije keuze, een farce. Onder zware druk en manipulatie 'koos' Nieuw-Guinea voor 'Anschluss' bij Indonesië. Sukarno ondertussen regeerde als een autocraat, balancerend tussen het leger en de Partai Komunis Indonesia (PKI) van Aidit. Een communistische staatsgreep, in geheime afstemming met China ondernomen, werd in 1965 door het leger afgeslagen: wellicht 800.000 communisten werden daarop afgeslacht, veelal door de bevolking zelf.

Sukarno, wiens opstelling ten opzichte van deze staatsgreep dubieus werd geacht, moest het veld ruimen en werd opgevolgd in 1968 door generaal Soeharto, die ook een belangrijke rol had gespeeld

bij het verijdelen van de communistische staatsgreep. Zijn bewind zorgde voor stabiliteit en economische vooruitgang, maar was in feite dictatoriaal en werd ontsierd door corruptie. Mede als gevolg van de Aziatische financiële crisis in 1997 en 1998 en de daarmee samenhangende ontevredenheid, moest ook hij in 1998 aftreden.

Het buurland van Indonesië, de Filipijnen, dat na eeuwenlang een kolonie van Spanje te zijn geweest in 1898, naar aanleiding van de Spaans-Amerikaanse oorlog een Amerikaans protectoraat was geworden, verkreeg, na de nacht van de Japanse bezetting in 1946 algehele onafhankelijkheid. Ferdinand Marcos, die in 1965 als president werd gekozen, startte voortvarend en riep in 1972 de noodtoestand uit omdat het land te kampen had met een separatistische guerrillaoorlog in het zuidelijke eiland Mindanao vanwege het Moro Islamic Liberation Front (MILF) en een Maoïstisch guerrillaleger, het New Peoples Army. Gaandeweg kreeg zijn regiem een steeds repressiever karakter. De populaire oppositieleider Ninoy Aquino werd bij terugkeer uit Amerikaanse ballingschap in 1983 onmiddellijk, nog op de vliegtuigtrap, door een terrorist vermoord.

Toen zonneklaar werd in 1986 dat bij de presidentsverkiezingen waarin hij het moest opnemen tegen Corazon Aquino, de weduwe van Ninoy, grootschalig ten gunste van Marcos was gefraudeerd, kwam het tot een heuse volksofstand: de "Peoples Power": een biddende immense menigte hield aanrollende tanks tegen. Vanaf dat de invloedrijke katholieke kerk en het leger de zijde van de opstand kozen, was het met Ferdinand Marcos snel gedaan. Hij vluchtte per helikopter en verdween in ballingschap in de V.S. Corazon Aquino volgde hem op. De huidige president, de in 2010 gekozen Benigno Aquino, is de zoon van voormalig president Corazon Aquino en de 'martelaar voor de democratie' Ninoy Aquino. Een idealistische jongeman die de Islamitische opstand in Mindanao grotendeels heeft beëindigd door het sluiten van een autonomie akkoord.

De communistische guerrilla is nog steeds gaande, zich uitend in hinderlagen, afpersingen en brandstichtingen. In de Filipijnen heerst onbegrip erover dat de leider van het communistische New Peoples Army, Sison, rustig in Nederland, in Utrecht, kan verblijven.

Het land kent een zeer sterke bevolkingsgroei: van ± 7 miljoen in 1900 tot ruim honderd miljoen in 2014. Het is het enige land in Azië met een grote katholieke meerderheid. Daarnaast telt het circa 5 miljoen Islamieten voornamelijk in Mindanao.

Japan, tenslotte, bleef onder controle van de Amerikanen tot 1952. Het land vertoonde, net als het eveneens in de Tweede Wereldoorlog verslagen Duitsland, een 'Wirtschaftswunder' en klom op tot een van de leidende economieën ter wereld. Het Japanse Ministerie van Buitenlandse Handel, het Miti werkte intensief en hand in hand met het grote bedrijfsleven mee aan de economische expansie van Japan, speciaal de export. De Amerikanen met hun opperste bestuurder in Japan generaal Douglas MacArthur, de voormalige opperbevelhebber van de oorlog tegen dat land, voerden in 1946 een democratische grondwet in. Volgens deze grondwet had Japan enkel nog zelfverdedigingsstrijdkrachten. De huidige – 2015 – nationalistische Japanse premier Abe wil dit 'defensieve artikel' uit de grondwet schrappen.

In 1977 won Jimmy Carter de Amerikaanse presidentsverkiezingen, als een soort anti-Nixon: "I'll never lie to you". Mensenrechten verklaarde hij, moeten de 'soul of our foreign policy' zijn. Met Brezjnev sloot hij het Salt II verdrag, betreffende pariteit op het gebied van strategische, nucleaire lange afstands-raketten. Echter vóórdat de Senaat dit verdrag had kunnen ratificeren vond in 1979 de Sovjet-invasie van Afghanistan plaats, uit naam van de Brezjnev-doctrine, die ook ter rechtvaardiging was aangevoerd om het liberaliseringsproces in Tsjecho-Slowakije in 1968 de nek om te draaien.

Carter trok Salt II uit de Senaat terug en waarschuwde dat een verdere Sovjet-greep richting Perzische golf en Midden-Oosten als een aanval gezien zou worden op de vitale interesses van de V.S. en met alle middelen, inclusief militaire, zou worden tegengegaan.

Carter stelde een graan- en technologie boycot in ten aanzien van de Sovjet-Unie. Bovendien gaf hij militaire steun aan de Afghaanse verzetsstrijders, de Moedjaheddien en verhoogde de defensiebegroting. Carter noemde de Sovjet-invasie van Afghanistan de ernstigste bedreiging van de wereldvrede sinds 1945.

De Sovjets, hoewel met inzet van honderdduizend militairen en na een strijd gedurende acht en een half jaar, trokken zich in 1989 op bevel van Gorbatsjov als het ware met de staart tussen de benen terug uit Afghanistan.

In Chili was de marxistische president Allende aan het bewind gekomen in 1970. Hij probeerde Chili te transformeren in een socialistische staat. Hiertegen richtte zich een militaire staatsgreep die in 1972 de rechtse generaal Pinochet tot dictator maakte. Het nieuwe regiem vermoordde enige duizenden politieke tegenstanders. De dictatuur duurde 17 jaar. Pinochet was een aanhanger van de vrije markt economie 'à la Thatcher' in Engeland hetgeen de economische groei van het land ten goede kwam.

In 1979 vond ook de Islamitische revolutie in Iran plaats, die de Sjah verdreef. Twee jaar daarvoor had Carter Iran bij gelegenheid van een bezoek van de Sjah nog gekarakteriseerd als: "an island of stability amidst a sea of turmoil". De daarop volgende bezetting van de Amerikaanse ambassade in Teheran en de gijzeling van het Amerikaanse ambassadepersoneel creëerden een sfeer van malaise, die maakte dat de republikein Ronald Reagan Carter bij de presidentsverkiezingen in 1981 wegvaagde. Teheran liet de Amerikaanse gijzelaars nota bene vrij, op de dag van de inauguratie van Reagan. Reagan: "Recession is when your neighbor loses his job, depression is when you lose your job, recovery is when Jimmy Carter loses his job." Ronald Reagan verklaarde een harde lijn te zullen volgen in de koude oorlog en typeerde de Sovjet-Unie als 'the evil empire'. Reagan zorgde voor de grootste stijging van het Amerikaanse defensiebudget in de geschiedenis. Weliswaar verscherpte hij de sancties tegen de SU in de technologie sector, maar het graanembargo hief hij op om de Amerikaanse boeren ter wille te zijn.

In Centraal Amerika hadden de Sandinistische strijders in de republiek Nicaragua de rechtse dictator Somoza verdreven en vervangen door de uitgesproken linkse Ortega. Reagan nu steunde militair de guerrillastrijders tegen de Sandinisten, de Contras. In 1983 maakten Amerikaanse troepen ook een einde aan het linkse bewind in het Caribische eiland Grenada, omdat het sterk bij het Marxistisch-Leninistische Cuba aanleunde.

In de Sovjet-Unie leidde de door Chroetsjev ingezette de-stalinisatie tot een vrijer klimaat. Zijn buitenlandse politiek was ondanks de leuze "vreedzame coëxistentie", soms assertief. In 1960-61 forceerde hij de tweede Berlijnscrisis, tevergeefs trachtte hij te morrelen aan het viermogendhedenstatuut van Berlijn, in zijn ogen "Hauptstad der DDR". Berlijn was als het ware een opening binnen het ijzeren gordijn: honderdduizenden Oost-Duitsers namen de metro naar West-Berlijn om de communistische dwangstaat, de DDR, te ontvluchten. Om deze – ook kwalitatieve – leegbloeding te stelpen, werd in augustus 1961 door het DDR-regiem de Berlijnse muur gebouwd op de grens tussen West- en Oost-Berlijn. Een andere crisis, die zelfs leidde tot nucleair "brinkmanship", was de door Chroetsjev geëntameerde Cubaanse raketten crisis, hierboven reeds behandeld. Een nieuwe poging tot ontspanning, détente, volgde, waarbij tussen het Witte Huis en het Kremlin de "rode telefoonlijn" tot stand kwam, zodat de politieke leiders middels een persoonlijk gesprek een crisis zouden kunnen bezweren. De Navo verwisselde voor het geval van een Oost-West conflict van nucleaire strategie: "massive retaliation" (massale vergelding) werd omgezet in "flexible response" (een aangepast antwoord), dit, om in geval van oorlog totale vernietiging te vermijden. Chroetsjev kreeg meer en meer het imago van een "bluffer". Toen het ook niet gelukte om de landbouw, die nog immer de klap van Stalin's collectivisatie niet te boven was gekomen, tot een betere productie te brengen, was de maat kennelijk vol en zette het politbureau hem als leider af. Vervolgens nam Leonid Breshnev, een doorgewinterde "apparatchik", het roer over. Deze haalde in het binnenland de repressieve teugels weer strakker aan. In de buitenlandse politiek raakte hij bekend door de Breshnev-doctrine, inhoudend dat als het socialistisch stelsel in één land van het "Blok" gevaar liep, interventie – "broederlijke hulp" – gerechtvaardigd was. Deze these ventileerde hij om de onderdrukking van de Praagse Lente – de pogingen tot hervormingen in Tsjecho-Slowakije in 1968 – te motiveren. Onder Breshnev werden de gebreken van de rigide planeconomie steeds manifester. Het disfunctioneren van de landbouw moest via voedselimporten worden

gecompenseerd, hetgeen veel valuta opslokte. Breshnev pakte het tekortschietende economische bestel niet adequaat aan. Toenemende fenomenen waren ook verduistering van staatsgelden, corruptie, arbeidsverzuim en dronkenschap. De hogere partijklasse van apparatchiks, de zogenaamde nomenclatura, vormde in feite een maatschappelijk bevoorrechte klasse. De Breshnev periode kenmerkte zich door toenemende sclerose, stagnatie, van de maatschappelijke structuur en de samenleving.

In 1979 was de SU ook Afghanistan binnen gevallen en had een communistisch regime in Kabul geïnstalleerd, ten slotte onder voormalig geheime dienst chef Najibullah. De Sovjets wilden zo voorkomen dat vanuit Afghanistan, als "Islamitische infectiehaard", de Islamitische bevolking in de Centraal-Aziatische Sovjetrepublieken en de Kaukasus in fundamentalistische en separatistische zin aangestoken zou worden. Bovendien speelden de Sovjets met de gedachte dat via de grensoverschrijdende Pashtun-bevolking die zowel in Afghanistan en Pakistan leefde, in de grensoverschrijdende regio Baluchistan, de Pakistaanse Pashtunen tot een aansluiting met Afghanistan gebracht zouden kunnen worden. Via een Afghaanse satellietstaat zou de SU zodoende toegang krijgen tot de Arabische zee, als onderdeel van de Indische oceaan: een – illusoir gebleken – geo-politiek strategisch plan. Islamitische strijders, de Mujaheddin, waaronder ook velen uit andere Islamitische staten, boden de Sovjets en hun aanhangers hardnekkig weerstand.

In 1982 gaf de oude Breshnev, die in toenemende mate gebukt was gegaan onder het gewicht der jaren, de geest. Over zijn opvolger, Yuri Andropov, voormalig hoofd van de KGB, de geheime dienst, gold in Westerse kringen de "wishfull thinking" dat deze een hervormer zou zijn. Als voormalig KGB-chef kende hij immers heel goed de zwakheden van het land en bovendien hield hij van jazz-muziek en Hollywood-films! Maar na vijftien maanden stierf ook hij. Diens opvolger Chernenko, was door zijn ziekelijkheid bijna het symbool van de voortschrijdende sclerose van het systeem en hij stierf alweer in het voorjaar van 1985.

En toen was het de beurt aan Gorbachov! Met 54 jaar, was deze energieke man het jongste lid van het politbureau en hij werd benoemd tot secretaris-generaal van de partij, om de voortschrijdende stagnatie te doorbreken. Gorbachov wilde de rigide, centraal geleide planningsstructuur hervormen door via decentralisatie meer handelingsvrijheid en ruimte voor initiatief te creëren voor industrie en landbouw en meer conform de marktwetten te opereren. Het stalinistische centrale planningsmodel had gediend om in hoog tempo zware industrie op te zetten, maar de nieuwe economische ontwikkelingen vereisten meer marktconforme management methodieken. Hij noemde dit economische hervormingsproces: perestroika, oftewel herstructurering. Hiervoor wilde hij in het land steun verwerven door de sluizen te openen voor publiekelijk geuite systeemkritiek – een vijfde van de bevolking leefde in armoede en op iedere 1000 geboren baby's stierven er 28 – en een – vrijere – dialoog over hoe te leren van fouten uit het verleden. Dat noemde hij: glasnost, openheid. De dooi van het Sovjetsysteem, die na een periode onder Chroetsjev door Breshnev, was teruggedraaid, leefde weer op en een ongekennde "liberale golf" volgde. Kritische publicaties zagen het daglicht, waaronder zelfs Solzhenitsyn's Goelag Archipel, dat het stalinistische concentratiekampstelsel beschreef en ook de bekende dissident Sakharov, nota bene de "vader van de Russische atoombom" mocht naar Moskou terugkeren en deelnemen aan het politieke leven. Echter particulier initiatief combineren met een nog steeds hardnekkig staats-socialisme – water en vuur – bleek een moeizame opgave: kwantitatief en kwalitatief vielen de resultaten tegen. In maart 1989 werden voor het parlement de Opperste Sovjet, voor het eerst vrije en competitieve verkiezingen gehouden. In 1990 werd Gorbachov tot president gekozen, met sterke executieve bevoegdheden. Gorbachov trachtte het communisme te redden door het te liberaliseren: het bleek een contradictio in terminis. Een ander verschijnsel was, dat in de vijftien Sovjet deelrepublieken de roep om steeds meer zelfstandigheid groeide, voorop de drie Baltische staten. In de relatie met het buitenland, vanuit mondiaal perspectief, erkende Gorbachov dat de gehele mensheid een aantal gemeenschappelijke belangen had. Dit was een breuk met het orthodoxe marxisme – leninisme, dat

uitsluitend proletarische klasse-solidariteit erkende.¹⁵ In de Breshnev jaren, installeerde de Sovjet-Unie in de landen van het Warschau Pact middellange afstandsruketten, voor atoomwapens, de SS-20 raketten. De Navo nam hierop het z.g. Navo-dubbel-besluit, om als – defensieve – reactie hierop Pershing en kruisruketten in de Europese lidstaten te installeren maar tezelfdertijd te blijven onderhandelen over wederzijdse eliminatie van deze raketten. Begin tachtiger jaren kwam het tot massale protestdemonstraties in West-Europa tegen de installatie van de Navo-raketten, evenwel niet tegen de Sovjet SS-20 raketten, waartegen de Navo-raketten een reactie waren. De zogeheten vredesbeweging die de protestdemonstraties in de Navo-lidstaten organiseerde, kreeg – begrijpelijk – steun vanuit Moskou en was ook geïnfiltreerd door Sovjet-agenten. In overleg tussen de presidenten Gorbachov en Reagan werd in december 1987 een doorbraak in de ontwapeningsbesprekingen bereikt: beide zijden haalden hun midden-langeafstandsruketten weg! Gorbachov stemde zelfs toe met Amerikaanse verificatie van het gesloten akkoord ter plaatse. Constructieve ontwapeningsbesprekingen werden voortgezet. Reagan wordt wel de verdienste toegeschreven de ontwapening te hebben afgedwongen met het dreigement “we will outspend you”, o.a. met zijn “starwars-project”. Daar zit wellicht iets in maar aan de andere kant is ook veel te danken aan de voor een Sovjet-leider ongebruikelijke humane kant van Gorbachov. Gorbachov beëindigde zelfs de Sovjet-interventie in Afghanistan en trok zijn leger terug. Gorbachov wilde deze “bloedende wond” – zoals hij het noemde – stelpen.

In het onder bescherming van de VS staande West-Europa, vonden na de Tweede Wereldoorlog slechts geringe territoriale wijzigingen plaats. De Anschluss van Oostenrijk aan Duitsland van 1938 werd ongedaan gemaakt, via een referendum in 1957 hechtte het Saargebied – dat eerst een autonome status onder Frans toezicht had – zich weer aan bij de in 1949 gevormde Bondsrepubliek, het gebied rondom Triëst werd verdeeld tussen Italië en Joegoslavië en Nederland annexeerde Elten, dat het in de jaren vijftig weer teruggaf aan de Bondsrepubliek Duitsland. Finland bleef onafhankelijk, maar moest in zijn internationale betrekkingen sterk rekening houden met grote buurman Sovjet-Unie: de zogeheten Finlandisering. Alle West-Europese landen waren democratieën, behalve Spanje onder generaal Franco en Portugal met Dr. de Oliveira Salazar. In 1947 werden de communistische ministers in Frankrijk en Italië uit de regering gestoten, onder druk van de koude oorlog. In 1948 verleende Groot-Brittannië onafhankelijkheid aan Brits-India; ondanks de nobele intenties van onafhankelijkheidsstrijder Mahatma Gandhi, een apostel der geweldloosheid, kwam het tot een zwaar conflict tussen Moslims en Hindoes. Als gevolg hiervan werd Brits-India gesplitst in een Islamitische republiek, bestaande uit de delen West- en Oost Pakistan en de republiek India. Na een onafhankelijkheidsoorlog, waarin ook India tegen het Pakistaanse gezag interveniëerde, werd Oost-Pakistan in 1971 zelfstandig: Bangladesh.

In 1957 kreeg de Britse kolonie Goudkust dominion-status en in 1960 werd het een geheel zelfstandige republiek: Ghana. De eerste president, Kwame Nkrumah, regeerde tien jaar als dictator en introduceerde het Afrikaans socialisme met ongunstige gevolgen voor de economie. Langzamerhand werd de sterke staatsinvloed teruggebracht. Nigeria volgde als onafhankelijke republiek in 1963, een land dat in 1990 90 miljoen inwoners telde, 200 ethnische subgroepen had, met als de voornaamste de Islamitische Hausa en Fulani in het noorden en de Christelijke Yoruba en Ibo's in het zuiden. Daar o.a. de Ibo's zich miskend voelden door de noorderlingen, proclameerden zij een eigen onafhankelijke staat: Biafra onder president Ojukwu. Een vreselijke burgeroorlog volgde van 1967 tot 1970, resulterend in een miljoen doden, ook door de honger vanwege een kustblokkade. Het land, dat begonnen was als een – op papier – voorbeeldige democratie, werd nadien autocratisch bestuurd, maar men poogde wel na de burgeroorlog de Ibo's in het nationale leven een – inclusieve – plaats te geven. In Oost-Afrika, in Kenya, woedde in de jaren vijftig een gewapende verzet – met terroristische aanvallen – van de Mau-Mau beweging onder leiding van Jomo Kenyatta. In 1963 werd deze Britse kolonie onafhankelijk. Kenyatta regeerde tot zijn dood in 1975 evenals zijn opvolger, in feite als dictator. Opponenten verdwenen in het cachot.

¹⁵ Palmer & Colton, “A History of the Modern World”, pag. 1017

Tanganyika, een voormalig deel van Duits Oost-Afrika en krachtens Volkenbondsmandaat na het einde van WOII bestuurd door Groot-Brittannië, verwierf als Tanzania in 1961 onafhankelijkheid. Evenals elders veelal in Afrika, stond de president, Julius Nyerere slechts één politieke partij – uiteraard de zijne – toe. Het strikt socialistische stelsel was economisch niet zeer succesvol. De landbouw werd gecollectiviseerd in de vorm van wat in de Sovjet-Unie kolchozen heette en hier “ujamaa's”. Nyerere zocht toenadering tot Rusland en China. Na Nyerere, media jaren tachtig, werd er meer geprivatiseerd en economisch geliberaliseerd met duidelijk positieve resultaten. De kolonie Uganda, onafhankelijk in 1962, werd reeds snel een dictatuur onder Milton Obote en werd vanaf 1971 geregeerd door Idi Amin, die een regiem van massaexecuties, willekeur en martelingen installeerde, hetgeen honderdduizenden het leven kostte. De – racistische – onteigening en verdrijving van de Indiase handelsklasse, deed de economie verder instorten. In 1979 verdreef het Tanzaniaanse leger de tiran en kwam Obote terug. Ook door zijn repressie kwamen nog eens tienduizenden om. In 1986 verkreeg – na guerillastrijd – Yoweri Museveni het gezag en kon een begin van herstel van het geruïneerde land gemaakt worden. Museveni bestuurde volgens het concept van “non party democracy”. Inmiddels was de economische productie gedaald tot ca. 17% van wat het in de koloniale periode geweest was.

In Zuidelijk Afrika kregen Zambia en Malawi onafhankelijkheid. Echter in Rhodesie verzette het blanke minderheidsregiem onder leiding van Ian Smith zich tegen overdracht van de macht aan de zwarte groeperingen. Smith proclameerde in 1965 de UDI, Unilateral Declaration of Independence. Na een langdurige guerillastrijd werd het land in 1980 overgedragen aan de zwarte inwoners. Sindsdien regeert president Mugabe dictatoriaal. Door de verdrijving van de blanke boeren stortte de eertijds florerende landbouwproductie in. Een van zijn eerste daden was een door Noord-Koreanen getraind legerkorps een terreurtocht te doen maken door Matabeleland, het thuisland van zijn politieke concurrent Nkomo, waarbij tienduizenden slachtoffers vielen.

In Zuid-Afrika heerste een blank minderheidsregiem dat segregatie – “Apartheid” – ten opzichte van de zwarte meerderheid institutionaliseerde. Dit, onder leiding van de Nationale Partij, die in 1949 aan de macht gekomen was. Het was wel de meest ontwikkelde economie – ook in technologisch opzicht – van het Afrikaanse continent. Zo verrichtte Dr. Barnard hier 's werelds eerste harttransplantatie. Speciaal het Afrikaans Nationaal Congres (ANC) onder leiding van Nelson Mandela streed voor instelling van een “one man, one vote” democratisch bewind. Mandela zat tientallen jaren gevangen op het Robbeneiland, veroordeeld wegens de planning van bomaanslagen. In 1989 zette president De Klerk een hervormingskoers in en in 1991 werd Nelson Mandela in vrijheid gesteld, na 27 jaar gevangenschap. Toen Mandela in 1994 president werd, onderscheidde hij zich door een verzoeningsgezind, niet rancuneuze, bestuurlijk “inclusieve” houding ten opzichte van de blanke minderheid, de “Boeren”, afstammelingen van Nederlanders en Hugenoten en de van origine Engelse kolonisten. Hij streefde er naar de “vader” van alle Zuid-Afrikanen te worden en wel, binnen een “one man, one vote” functionerende democratie. Veel later, in de 21ste eeuw, zijn speciaal de Boeren in een groot aantal gevallen slachtoffer van gewelddadige overvallen.

Tenslotte, Namibië, voormalig Duits Zuid-West Afrika, waarover Zuid-Afrika krachtens Volkenbondsmandaat het bewind had gevoerd, kreeg onafhankelijkheid in 1990. De Swapo beweging van Sam Nujama voerde ook hier de één partijstaat in.

Terug naar Europa, waar na de Tweede Wereldoorlog de samenwerkingsgedachte veld won. In 1948 was al een congres van de Europese beweging in de Ridderzaal in Den Haag, waar – “niemand minder dan” – Winston Churchill opriep tot de vorming van een Verenigde Staten van Europa, op het continent wel te verstaan. De Franse financieel deskundige Jean Monnet en de Franse-christendemocratische tot de Mouvement Républicain Populaire, de MRP-behorende minister van Buitenlandse Zaken Robert Schuman lanceerde in 1951 het Plan Schuman, tot instelling van de Europese Kolen en Staatgemeenschap, ter overbrugging van mogelijke controverses tussen Frankrijk

en Duitsland. De Duitse bondskanselier Konrad Adenauer – eveneens een katholieke christen-democraat – stemde hiermee voluit in. In 1957 werd een verdere stap gezet: de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG), met als stichtende leden Frankrijk, de Bondsrepubliek, Italië, Luxemburg en Nederland: een douane-unie, die zou moeten uitgroeien tot een volwaardige economische en politieke gemeenschap. In 1997 vonden de eerste rechtstreekse verkiezingen voor een Europees Parlement plaats, tot dan toe waren de afgevaardigden aangewezen door de nationale parlementen. Na de invoering van de democratie waren Spanje en Portugal in 1986 tot de Europese Gemeenschap toegetreden, Griekenland was lid geworden in 1985. Voor Griekenland, het armste lid betekende toetreding in feite een soort tweede Marshall-hulp: alleen al in de periode 1985-1989 ontving het 7,9 miljard dollar uit de Europese kas. In 1983, bij de Europese Akte, werd besloten tot instelling van de Europese Unie, die in juli 1987 van kracht werd, tussen de 12 lidstaten van de EEG. En in 1985 besloten West-Duitsland, Frankrijk en de Benelux-landen de onderlinge grenscontroles af te schaffen bij het Verdrag van Schengen.

In 1992 werd bij het Verdrag van Maastricht het pad geëffend voor de invoering van de euro, de gemeenschappelijke munt. Een op te richten Europese Defensie Gemeenschap (EDG), het naar nota bene de Franse minister van Buitenlandse Zaken Pléven genoemde Plan Pléven, sneuvelde in de Franse Nationale Vergadering, door een monsterverbond tussen Gaullisten en communisten. Om toch maar iets van een Europese “pooling” van de defensie capaciteiten uit het vuur te slepen, werd in 1955 de West-Europese Unie (WEU) opgericht, bij het Verdrag van Parijs, een uitbouw van het eerder gesloten Verdrag van Brussel. De betekenis van de WEU ten opzichte van de Navo was gering.

Een bijzondere, regionale vorm van samenwerking werd geïnstitutionaliseerd tussen de regeringen van de drie Benelux-landen, leidend tot het Verdrag tot instelling van de Benelux Economische Unie in 1958, strekkend tot vrij verkeer van personen, goederen, kapitaal en diensten. Ingevolge het EEG-verdrag wordt voor deze drie landen expliciet het licht op groen gezet om qua onderlinge integratie harder te lopen dan de andere lidstaten. Bij Verdrag ingaand 2010 werd trouwens het tussen de drie landen bestaande verdrag omgezet in een Benelux Unie, omdat de onderlinge samenwerking zich op andere terreinen, behalve het economische heeft uitgebreid, o.a. justitie, binnenlandse zaken en milieu.

De vooroorlogse Belgische politicus Joris van Severen, met zijn Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso) hamerde al sinds 1934 op de noodzaak van intensivering van de onderlinge samenwerking binnen “de Nederlanden”. Weliswaar had hij kritiek op het functioneren van de bestaande democratie, maar hij was een “Benelux-enthousiasteling” avant la lettre. Hij werd in 1940 door de Belgische politie gearresteerd – verdacht van te willen collaboreren met de Duitse vijand, terwijl hij juist stelling had genomen tegen Hitler c.s. – en te Abbéville door Franse soldaten zonder aanleiding of proces pardoes doodgeschoten, samen met andere arrestanten. Hierop is nimmer een strafrechtelijk onderzoek geopend.

Het Libië van Gadhafi werd gebombardeerd als vergelding voor terroristische activiteiten. Reagan typeerde het Libische bewind als “a bunch of misfits, looneytunes and sheer criminals”, een weinig ‘diplomatiek’ woordgebruik. Reagan gold voor het Amerikaanse publiek als ‘the great communicator’. Met de nieuwe hervormingsgezinde Sovjet-leider Gorbachov bereikte Reagan een akkoord dat beide zijden hun middellange afstandsruketten, de SS-20 raketten en de Amerikaanse kruisruketten, waar zoveel om te doen was geweest, uit Europa zouden terugtrekken. De president dreigde nog met zijn futuristische Star Wars project, en in het algemeen met een wapenrace. De Sovjets konden qua militaire uitgaven als het er op aan kwam bij lange na niet tegen de Amerikanen opboksen, dat beseften zij maar al te goed. In 1990 verklaarden Gorbachov en President George Bush de ‘koude oorlog’ officieel beëindigd. In 1991 sloten de Amerikanen en Russen nog een akkoord om hun strategische langeafstandsruketten elk met een derde te verminderen.

In 1997 in Parijs werd zelfs de “Russia-Nato Founding Act on Mutual Relations, Co-Operation and Security” tussen Rusland en de Navo ondertekend. President Clinton sprak van Russisch-Navo samenwerking in een nieuw Europa met ongebreidelde mogelijkheden, terwijl gastheer President Chirac sprak over het omdraaien van de bladzijde van confrontatie en het uitwissen van de laatste

sporen van de Koude Oorlog. Hoe anders is het gelopen en ziet de wereld er nu – februari 2015 – uit in het licht van de toenemende controverses tussen Putin's Rusland en het Westen over de Oekraïne: "de nieuwe Koude Oorlog".

De ineenstorting van het communisme en het einde van de Sovjet-Unie

De hervormingsgezinde koers van Gorbatsjov maakte de machthebbers in de zogeheten satellietstaten onzeker en gaf de wind in de zijlen voor de hervormingsgezinde krachten. In januari 1989 stond het Hongaarse parlement de vorming van politieke partijen, buiten de communistische toe en in maart van dat jaar betraden – als gevolg van verkiezingen – de eerste afgevaardigden van het Hongaars Democratisch Forum het parlement. In Polen brak arbeidsonrust uit – net zoals in 1980, voor het uitroepen van de staat van beleg – hetgeen resulteerde in een officiële erkenning van het vrije vakverbond Solidarnosc in april 1989. In diezelfde maand ging de Tsjecho-Slowaakse regering akkoord met meer-partijverkiezingen en werd het symbool van het anti-communistisch verzet Vaclav Havel, vrijgelaten. Aan deze gebeurtenissen waren overigens wel felle demonstraties voorafgegaan, die de politie hardhandig had gepoogd te onderdrukken. Hongarije sloopte ondertussen de zware grensversperring met Oostenrijk en het stoffelijk overschot van Imre Nagy, de minister-president van de volksoptocht in 1956, werd met een geweldige ceremonie met zeker driehonderdduizend aanwezigen herbegraven in 1989, als eerbetoon, op bevel van de hervormingsgezinde communistische leiders zelf. De ontmanteling van de grensafsluiting door Hongarije, maakte het in drie maanden tijd voor 120.000 Oost-Duitsers mogelijk via Oostenrijk West-Duitsland te bereiken.

In Polen benoemde het nieuw gekozen parlement, een coalitieregering met Solidarnosc, onder leiding van de eerste niet-communistische premier van het Oostblok, een unicum dus, Tadeusz Mazowiecki. Opgemerkt zij dat het West-Duitse politieke establishment altijd meer belangstelling had gehad voor goede en stabiele betrekkingen met de machthebbers in de DDR en Oost-Europa in het algemeen dan voor de vrijheidslievende dissidenten. Zo de prominente SPD-politicus Egon Bahr, die kort na de afkondiging van de staat van beleg in Polen maar even verklaarde dat Duitsers hun aanspraak op hereniging en de Polen hun aanspraak op echte vrijheid maar moesten opgeven, omwille van de lieve vrede in Europa.

Ook SPD-politicus Oskar Lafontaine wilde niets weten van steun aan DDR-dissidenten. In 1989 sloeg de gisting ook toe in de Sovjet-Unie, waar in de Baltische Staten massale volksbewegingen ontstonden, voor onafhankelijkheid, evenals in Moldavië. In de DDR ondertussen werden ook oppositionele bewegingen opgericht en in oktober startten er massademonstraties. Weliswaar werd er op 7 oktober nog een grote parade in aanwezigheid van Gorbachov gehouden ter gelegenheid van het veertig jarig bestaan van de DDR, maar reeds op 18 oktober ontsloeg het politbureau van de communistische partij, de SED, partijleider Honecker en verving hem door Egon Krenz. Ondertussen gingen massale betogingen in Leipzig, Dresden en Oost-Berlijn door, die hervormingen eisten. Tevens gooide Tsjecho-Slowakije de grenzen open: binnen 48 uur vertrokken dertigduizend mensen via dat land naar het Westen. Op 9 november 1989 fiatteerde het Oost-Duitse Politbureau een vrije uitreisregeling. Het politbureaulid Günther Schabowski liet zich op een persconferentie enigszins overvallen op een, desbetreffende, vraag ontvallen dat dit vrije reizen 'absofort' (onmiddellijk) mogelijk was. Die avond viel de muur en stroomden massaal Oost-Duitsers West-Berlijn in. De keuze van de demonstranten veranderde van 'wir sind das Volk' naar 'wir sind ein Volk'. Gorbachov weigerde in te grijpen laat staan geweld te gebruiken, de Brezhnev-doctrine had plaatsgemaakt voor de Sinatra-doctrine voor de Oost-Europese bevolkingen: 'I did it my way' zoals een Sovjetfunctionaris het uitdrukte. Nu de dreiging van Sovjet ingrijpen was weggefallen, moesten de communistische 'stadhouders' of satrapen het uiteindelijk wel afleggen. In de nasleep van de val van de muur werden de oude communistische leiders, zowel Honecker als Krenz uit de partij gezet, werd de 'Oost-Duitse Gorbachov' – de partijleider uit Dresden, Modrow regeringsleider, presenteerde de West-Duitse kanselier Helmut Kohl nog eind november 1989 een vijfjarenplan voor de hereniging van Duitsland, werden er in de DDR vrije verkiezingen gehouden waarbij de Allianz für Deutschland 48% van de stemmen kreeg en de voormalige nu- reform – communisten die zich heel onschuldig Partei des Demokratischen Sozialismus noemden toch nog 16% haalden, mochten Ostmarken tegen

Westmarken geruild worden op basis van één tegen één om de Oost-Duitse exodus tegen te gaan en werd ingevolge een eerdere stemming in de Oost-Duitse Volkskammer op 3 oktober 1990 de DDR, als "Neue Bundesländer" herenigd met de Bondsrepubliek. Mitterrand en Thatcher, zelfs Lubbers, waren eigenlijk tegen een Duitse hereniging gekant, ondanks alle schoonklinkende officiële verklaringen in het verleden op topconferenties, over het recht van het Duitse volk op zelfbeschikking. Hoewel ongaarne, moest Mitterrand zich bij het onvermijdelijke neerleggen, maar hij bedong als 'tegenprestatie' dat er een euro zou worden ingevoerd om Duitsland steviger in Europa te binden, hetgeen bij het Verdrag van Maastricht in 1991 gebeurd is. De instemming van Gorbachov is wel het meest opmerkelijke als men bedenkt dat in de DDR in 1989 nog 360.000 Sovjetsoldaten gelegerd waren. Gorbachov ging ook akkoord dat het uitgebreide Duitsland Navo-lid bleef c.q. werd. Hiertegenover kreeg de Sovjet-Unie ruime financiële steun van Duitsland. De hereniging van Duitsland betekende wel een zware financiële last voor dat land.

In Tsjecho-Slowakije werd het symbool van de vrijheidsstrijd en de leider van de oppositiebeweging, Vaclav Havel, op 28 december 1989 tot president gekozen nadat er eerder al een niet communistische regering aangetreden was. Alexander Dubcek, de held van de Praagse lente uit 1968, maakte een 'come back' als parlementsvoorzitter.

In Roemenië werd de tirannieke Ceausescu, om wie een hele persoonscultus was opgebouwd, na terugkeer van een staatsbezoek uit Iran tijdens een toespraak vanaf het balkon van zijn paleis geconfronteerd met een vijandige menigte. De megalomane Ceausescu, die een gigantisch "Paleis van het volk" in Boekarest had gebouwd hetgeen de sloop van een groot deel van de stad betekende, die de plattelandsbevolking onder verwoesting van al reeds 6.000 dorpen in communistische agrosteden wilde samenbrengen en die zijn volk had uitgehongerd om de nationale schuld af te betalen en geterroriseerd met de geheime dienst, de Securitate, die Ceausescu werd geconfronteerd met een volksopstand, die begonnen was bij de onderdrukte Hongaarse minderheid in Timisoara. Hij nam de vlucht, werd gevangengenomen en na een inderhaast gehouden proces samen met zijn beruchte vrouw Elena geëxecuteerd. Een Nationaal Reddingsfront veelal van voormalige communisten onder Iliescu, begon – niet zonder halfhartigheid – de moeizame weg naar zoiets als een democratische rechtsstaat en een vrije markteconomie. Bulgarije volgde dezelfde weg en stootte de communist Zjivkov van zijn troon, waar hij al sinds 1954 op zat. De nieuwe leider, voormalig minister van Buitenlandse Zaken, Mladenov, beloofde politiek pluralisme en markteconomie.

Albanië kon uiteindelijk niet achterblijven. Anti-communistische oproeren beslisten het lot eind 1990 van het regiem dat onder dictator Enver Hoxa zich had ontwikkeld tot een van de meest repressieve in Europa over een van de meest achtergebleven staten. Een regiem ook dat het land officieel atheïstisch had verklaard.

In augustus 1989, vijftig jaar na het sluiten van het Molotov-Ribbentrop-Pact, vormden in de Baltische Staten 1,8 miljoen mensen een 650 km lange menselijke keten – 'handen ineen' – als uitdrukking van hun wil naar onafhankelijkheid. Toen massabewegingen zoals het Letse Volksfront en Sajudis onder de musicoloog Landsbergis in Litouwen ernst wilden maken met de verwezenlijking van snelle onafhankelijkheid, grepen KGB eenheden met geweld in, in Vilnius en Riga. Hierop verklaarde de nu radicale hervormer Boris Jeltsin, gewezen partijsecretaris van Moskou en politbureau lid, de soevereiniteit van de drie Baltische Staten te erkennen. In het voorjaar van 1991 gehouden referenda in deze drie staten, leverden een grote meerderheid voor onafhankelijkheid op. Gorbachov kwam steeds meer klem te zitten tussen de onafhankelijkheidsbewegingen die nu binnen alle republieken van de SU de kop opstaken en de hervormingsgezinden ener- en 'hardliners' die de status quo wilden verdedigen anderzijds. Ook in de Oekraïne, waar de Russen hun historische bakermat situeerden – net zoals de Serven in Kosovo – en dat van groot economisch belang was, kwamen hervormingsgezinde communisten en de Volksbeweging RUKH op voor staatkundige zelfbeschikking. In 1990 verklaarde Moldavië, dat sterk verwant is aan Roemenië zich soeverein, maar scheidde de Russen in de regio Transnistrië zich af, hetgeen nog steeds – 2015 – een van de zogenaamde bevroren conflicten vormt net als Zuid-Ossetie, Abhazië en Nagorno-Karabach. De

onafhankelijkheidsvlam sloeg ook over naar de Kaukasus: Georgië, Azerbeidzjan en Armenië, terwijl Armeniërs en Azeris ook onderling slaags raakten omtrent claims over de omstrede enclave Nagorno-Karabach, liggend in Azerbeidzjan maar bewoond door Armeniërs. Gorbachov ondertussen gaf in een gewijzigde grondwet in 1991 de republieken, zij het niet echt van harte, het recht zich af te scheiden. In datzelfde jaar werd Jeltsin, die in 1990 ostentatief uit de communistische partij was gestapt, democratisch gekozen tot president van de Russische Sovjetrepubliek, daarbij een overwinning behalend op zijn communistische opposenten. Hiermee had hij een direct volksmandaat, iets waar Gorbachov geen aanspraak op kon maken. Symbolisch werd, door die kiezers, Leningrad weer veranderd in Sint Petersburg, net als voor de revolutie van 1917. Gorbachov toonde zich nu eens hervormingsgezind en dan weer 'ouderwets', zo schraptte hij een omvangrijk economisch liberaliseringsplan, omdat het 'te ver' ging, dus leunde hij dan weer op de 'hardliners'. Toen een nieuw Unieverdrag op het punt stond getekend te worden, dat in aanzienlijke mate omvangrijke bevoegdheden aan de republieken delegerde, was de maat voor een groep orthodox-communistische en centralistisch denkende 'hardliners' vol en deden ze op 17 augustus 1991 een coup poging. Gorbachov werd in zijn vakantiehuis, gesommeerd de macht aan dit gezelschap over te dragen. Hij weigerde, waarop hij 'niet in staat' werd verklaard te regeren. Daarop verklaarde het Comité voor de Noodtoestand, echte desperado's, de macht over te nemen. Boris Jeltsin ontpopte zich als de centrale verzetsfiguur tegen de coup-plegers en hield een telegenieke toespraak tegen hen staande op een tank. De steun voor de coup binnen leger en KGB was gering en dan nog weifelend en binnen enkele dagen zakte de putchpoging in elkaar. Internationale leiders betuigden hun steun aan Gorbachov met uitzondering van Mitterrand. Mitterrand die zich ook verzet heeft tegen de Duitse zelfbeschikking en tot het laatste pro-Servisich was geweest. Jeltsin handelde vastberaden en stelde – binnen zijn Rusland – de communistische partij als een criminele organisatie buiten de wet. Gorbachov die het nog steeds had over hervorming van het socialisme en de partij, was door de geschiedenis, de ontwikkelingen, ingehaald. De Baltische staten hadden zich inmiddels onafhankelijk verklaard en in sneltreinvaart volgden de overige Sovjetrepublieken. Gorbachov, die nu ook de communistische partij wilde opheffen was inmiddels president van een leeggelopen Sovjet-Unie, een lege huls.

Op 8 december 1991 in Minsk, Wit-Rusland, tekenden, als slotstuk van het totale ontbindingsproces, de premiers en presidenten van Rusland, Oekraïne en Wit-Rusland een overeenkomst tot opheffing van – wat er nog restte- van de Sovjet-Unie. Er voor in de plaats kwam een wat vaag samenwerkingsverband: het Gemenebest van Onafhankelijke Staten, het GOS. Gorbachov was functieloos geworden en Rusland werd, naar buiten toe, beschouwd als de 'rechtsoptvolger' van de verdwenen Sovjet-Unie. De geduchte Sovjet-Unie was vrijwel zonder geweld leeggelopen, geïmplodeerd, neergezegen als een vermoeide dinosauriër, opgelost in een aantal, meest autocratisch bestuurde, componenten, dikwijls bestuurd door voormalige communistische satrapen die zich nu hulden in een nationalistische mantel.

De ontwikkelingen overvielen ook het Westen. Zelfs President George Bush, op 1 augustus 1991 op bezoek in Kiev, had de Oekraïne nog geadviseerd niet de Sovjet-Unie te verlaten, vermoedelijk bang als hij was dat de positie van Gorbachov in gevaar gebracht zou worden door mannen van de harde lijn. Dat is, op klungelige wijze, ook geprobeerd.

Het roerige Midden-Oosten vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog tot het einde van de Koude Oorlog

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, op 10 juni 1916, gaf de stadhouder en hoeder van de heilige plaatsen van Mekka, sjarif Hoessein, het sein tot een opstand tegen het Turks gezag. Dit omdat de Britse Hoge Commissaris in Cairo, Sir Henry Mac Mahon in 1915 – in de z.g. Mac-Mahon-Hoessein-correspondentie – na een Turkse nederlaag een het Midden-Oosten omvattend onafhankelijk Arabisch koninkrijk had toegezegd. In flagrante strijd met deze toezegging echter was een geheim Frans-Brits akkoord gesloten (de Sykes-Picot-overeenkomst van 1916), om het Midden-Oosten in invloedssferen op te delen. Als uitvloeisel hiervan besloten de vier geallieerde mogendheden: de VS, Engeland, Frankrijk en Italië in 1920 bij het Verdrag van San Remo tot een verdeling van het op de

Turken veroverde gebied in vijf kunstmatig geconstrueerde staatkundige entiteiten. Engeland kreeg het Volkenbondsmandaat over drie ervan: Irak, Transjordanië en Palestina; Frankrijk over twee: Syrië en Libanon. De Arabieren noemen 1920 dan ook 'Amal Nakba', het rampjaar.

Tevens, en ook in strijd met de aan Hoessein gedane toezegging, deed de Britse minister van Buitenlandse Zaken Balfour op 2 november 1917 de belofte in Palestina een 'nationaal joods tehuis' te vestigen. Direct hierop kwamen felle protesten uit de Arabische wereld los, maar Balfour persisteerde bij zijn standpunt, in een geheim memorandum op de Conferentie van Versailles in 1919. Deze fragmenterende ontwikkelingen gaven het z.g. (pan) Arabisme een krachtige stimulans. Op het pan-Arabisch Congres te Jeruzalem in 1931 heette het in artikel 1 van het Arabisch Handvest: "De Arabische landen vormen een compleet en ondeelbaar geheel en de verdeling van welke aard ook, welke zij hebben ondergaan, wordt niet goedgekeurd of erkend door de Arabische natie".

Niet alleen was tegenover de Arabieren woordbreuk gepleegd, maar door het opgelegd mandaatbestuur was de Arabische wereld van Ottomaans/Turks-islamitische heerschappij nu onder (christelijke) Europese overheersing gekomen. Inmiddels, in het Arabisch schiereiland, had Ibn Saoed, komend uit de in het diepe binnenland gelegen Nadj-regio, Hoessein en zijn Hasjemietische dynastie in 1924 verdreven uit zijn aan de Rode Zee gelegen vorstendom Hedjaz en de daar gelegen heilige plaatsen Mekka en Medina. Ibn Saoed was een aanhanger van de puriteinse en ultra orthodoxe Islamitische Wahabieten-beweging. Vanaf 1932 noemde hij het land Saoedi-Arabië.

De Britten maakten nu de beide zonen van de verdreven Hoessein tot vorst, te weten Feisal I – reeds sinds 1921 – koning van Irak en Abdoellah tot Emir van Transjordanië. Beide landen werden in 1932 respectievelijk 1928 de jure zelfstandig, maar bleven de facto onder sterke Britse invloed (informeel kolonialisme). De Fransen gaven Syrië in 1936 de zelfstandigheid maar behielden eveneens invloed. De daadwerkelijke onafhankelijkheid van Syrië en Libanon van Frankrijk kwam eerst in 1946. Egypte zag het licht als nominaal-onafhankelijke staat in 1922. Britse troepen bleven er gelegerd, o.a. langs het Suez-kanaal. In belangrijke mate was sedert 1920 het Midden-Oosten sinds de val van het Ottomaanse Rijk onder de Pax Britannica geplaatst.

In de vroege twintiger jaren kwam het in Palestina al tot botsingen tussen Joden en Arabieren en tussen 1936-1939 woedde er een heuse Arabische opstand. Tijdens de Tweede Wereldoorlog had de Zionistische Beweging in 1941 (gesticht door Theodor Herzl in 1897, de auteur van het boek 'der Judenstaat') in het Biltmore programma het streven naar een zelfstandige staat in Palestina duidelijk neergelegd. Na de Tweede Wereldoorlog besloot Groot-Brittannië het mandaat op te geven over Palestina, na eerder reeds – onder Amerikaanse druk – joodse emigratie naar het gebied te hebben toegestaan. De Verenigde Naties kwamen nu in 1947 met een delingsplan van Palestina, dat op een volstreekte Arabische afwijzing stuitte.

De Israëliëse onafhankelijkheidsverklaring op 14 mei 1948 werd onmiddellijk gevolgd door een aanval van de staten behorend tot de op 22 maart 1945 opgerichte Arabische liga. Behalve enkele partiële successen: Jordaanse troepen onder de Britse commandant Glubb (Pasja) bezetten Oost-Jeruzalem en de Westelijke Jordanoever en Egyptische troepen behielden Gaza en de Negevwoestijn, wist de nieuwe staat zich goed te handhaven. Triest gevolg was dat 800.000 Palestijnen hun land van herkomst hadden ontvlucht en in kampen op het gebied van de omliggende staten moesten worden ondergebracht. De militaire nederlaag schokte de Arabische wereld, ook omdat evident was dat deze aan onderlinge verdeeldheid te wijten was. In de laatste maanden van 1948 wist het Israëliëse leger met een serie snelle operaties de nog door Egyptische troepen bezette Negev-woestijn te veroveren. Op 24 april 1950 lijfde koning Abdoellah de Westbank met Oost-Jeruzalem bij zijn koninkrijk in, dat van toen af gewoon Jordanië heette. Op 20 juli 1951 werd hij na een bezoek aan de al-Aksa-moskee in Jeruzalem door een Palestijn doodgeschoten, vermoedelijk vanwege heimelijke contacten met Israël.

In Syrië volgden staatsgrepen elkaar snel op. De meest geruchtmakende coup d'état vond echter elders plaats. Op 23 juli 1952 werd in Egypte koning Faroek verdreven door een militaire staatsgreep onder leiding van generaal Naguib. Deze werd als sterke man snel vervangen door kolonel Gamal Abdel Nasser die zich ontpopte tot een charismatische leider die grote aantrekkingskracht uitoefende, niet alleen in Egypte, maar op brede groeperingen in de Arabische wereld. Nasser stond voor pan-Arabisme, anti-fundamentalisme, 'Arabisch socialisme' en anti-communisme, althans intern. Voor het eerst hadden jongere officieren een corrupt en decadent z.g. 'Pasja-bewind' verdreven. Hierbij gesteund door de westers opgeleide intelligentsia, de z.g. 'effendi' (=meneer)-klasse. De fundamentalistische Moslimbroederschap (Ikhwan al-Muslimun), 1928 opgericht door Hassan al Banna, werd in Egypte ondertussen zwaar vervolgd.

Naast het Nasserisme als exponent van een Arabisch socialisme en pan-Arabisme, moet ook de Baath-partij genoemd worden waarvan twee antagonistische vleugels uiteindelijk in Syrië en Irak aan het bewind zouden komen. Een in feite totalitaire, nationalistische, seculiere en socialistische ideologie. In de dertiger jaren werd deze pan-Arabische Baathpartij gesticht door Salah al-Din al Bitar en Michel Aflaq, een Grieks-Katholieke Arabier. In Syrië onder President Hafez al-Assad vestigde de Baath een onvervalst dictatoriaal regiem en in Irak onder Saddam Hussein een in feite totalitair bewind. Saddam Hussein's regime was imperialistisch-expansief getuige de tegen Iran ontketende aanvalsoorlog in 1980 en de bezetting van Koeweit in 1991. Beide vruchteloze ondernemingen die land en volk van Irak duur zijn komen te staan. Opvallend was de verdenking door de internationale gemeenschap dat Irak zou streven om in het bezit te komen van chemische, biologische en nucleaire vernietigingswapens. Tegen de opstandige Koerden in Halabja had het bewind ook al op grote schaal gifgas ingezet met duizenden doden tot gevolg. Controle hierop door de Verenigde Naties na de bevrijding van Koeweit werd van Irakese zijde stelselmatig gesaboteerd. De sabotage, het kat-en-muis-spel, van de zijde van Saddam Hussein ten opzichte van de VN-inspecties tegen de eventuele vervaardiging van massavernietigingswapens, werd de aanleiding tot zijn verdrijving door de Amerikanen onder President Bush in 2004. Met alle gevolgen vandien! Genadeloze onderdrukking van de Koerden alsook van de Shiïeten in het zuiden en de z.g. Moeras-Arabieren daar, vormde een ander kenmerk van het regiem. Ondertussen zuchtte de bevolking van dit potentiële land van melk en honing onder het internationale sanctieregime als uitvloeisel van de Koeweit-oorlog, speciaal omdat Irak de olie-inkomsten niet ten goede liet komen van de eigen bevolking maar onder meer aanwendde voor bewapening.

Fundamenteel in de Arabische wereld is de navolgende staatkundige filosofische tegenstelling. Enerzijds tussen vaderlandsliefde (Watanniyya, van watan = land). Bijvoorbeeld het Libanees nationalisme van de (katholieke) Maronieten in Libanon. Anderzijds het pan-Arabisme (Qawmiyya, van qawm = volk) dat onder de intelligentsia veel aanhang verwierf. De paradox van het (pan)Arabisme nu is, dat hoewel het als ideologie al sedert jaren dertig in het Midden-Oosten belangrijk is, het geen einde maakt aan de in feite bestaande verdeeldheid. Tot op de huidige dag.¹⁶

Terug naar Egypte

Op 19 juli 1956 werd bekend dat de Verenigde Staten een reeds eerder gedane toezegging tot financiële steun bij de bouw van een grote dam in de Nijl bij Aswan hadden ingetrokken. Engeland en de Wereldbank trokken hun toezeggingen eveneens in. Op 26 juli reageerde Nasser met de nationalisatie van de Suezkanaalmaatschappij waarvan vrijwel alle aandelen zich in Britse en Franse handen bevonden. De Britse regering van Anthony Eden die Nasser als grootste bedreiging zag voor haar belangen in het Midden-Oosten en de Franse regering onder premier Guy Mollet die sedert 1 november 1954 werd geconfronteerd met een bloedige onafhankelijkheidsstrijd in Algerije en Nasser mede als inspirator hiervan zag, accepteerden deze naasting niet en openden geheim overleg met Israël voor een gezamenlijke militaire actie. Op 29 oktober 1956 vielen de Israëlische strijdkrachten de Sinaï binnen en bereikten spoedig het Suezkanaal. Op 1 november startten Britse

¹⁶ Leonard C. Biegel e.a., "Zicht op het Midden-Oosten", 1985, pag. 39-40

en Franse bombardementen gevolgd door een landing en paradroppings op Port Saïd. De VS die hierover zeer verbolgen waren, dienden in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties een motie in waarin het optreden van de drie agressors scherp werd veroordeeld, gesteund door de Sovjet-Unie. Op 6 november volgde een staakt het vuren. De val van Nasser werd niet bewerkstelligd; integendeel, als grote politieke overwinnaar was zijn prestige sterk gestegen. De periode van de Pax Britannica in het Midden-Oosten was geëindigd. President Eisenhower deed nu een poging deze te vervangen door een Pax Americana, door steun toe te zeggen in de regio tegen 'communistiche subversie' omdat een machtsvacuüm zou zijn ontstaan. (Eisenhower-doctrine). Dit demonstreerde hij – met succes – door militaire steun te bieden aan koning Hoessein van Jordanië in 1958 ter handhaving van de monarchie.

Inmiddels werden Egypte en Syrië verenigd in de Verenigde Arabische Republiek (VAR) in 1958. Deze viel, tengevolge van een staatsgreep in Syrië in 1961 weer uiteen. Op 14 juli (een gedenkwaardige datum in dit verband, immers op "14 juillet" 1789 werd de Bastille bestormd) 1958 pleegde generaal Karim al-Kassem een staatsgreep in Irak. Koning Feisal II en diens sterke man Noeri as Said werden vermoord en het land werd een republiek. Irak trad uit het in 1954 gesloten Pact van Bagdad, een pro-Westerse defensie-organisatie omvattende behalve Irak, Iran, Pakistan en het V.K. Teneinde een z.g. communistische, maar in feite Arabisch nationalistische dijkbreuk te voorkomen, gingen Amerikaanse mariniers aan land in Libanon en werden Britse parachutisten overgevoerd naar Jordanië. Aan Palestijnse zijde begon men zich inmiddels te organiseren. In 1964 werd de PLO opgericht; in 1967 het marxistische Volksfront voor de Bevrijding van Palestina onder leiding van dr. George Habash. In 1963 vonden staatsgrepen plaats in Irak – generaal Kassem werd hierbij gedood – en Syrië, waarbij de Baath-partij aan de macht kwam. In 1966 greep een militaire groepering binnen de Baath-partij de macht in Syrië, waaruit president Hafez al Assed als sterke man via een coup in november 1970 tevoorschijn trad. Ofschoon de sekte der Alawieten slechts 15% van de bevolking uitmaakt hebben Assad c.s., die hiertoe behoren, kans gezien deze tot de dominerende groepering van het land te maken. In 1967 beweerde het Baath-regime in Damascus dat een Israëlische aanval ophanden was. Eerder, in 1966 hadden Egypte en Syrië op instigatie van de Sovjet-Unie een militair bondgenootschap gesloten waarop Syrië zich nu beriep.

Teneinde de -beweerde – Israëlische druk op Syrië te verminderen zond Nasser enkele militaire eenheden naar het Sinai-schiereiland en vroeg om terugtrekking van de aan de Egyptische kant van de grens met Israël gelegen V.N.-troepen. V.N.-secretaris U Thant gaf hieraan gevolg, maar trok eveneens de V.N.-troepen terug uit Sjarm as-Sjeich, hoewel dit niet verzocht was. Nasser sloot toen de Golf van Akaba af, op grond van de formeel bestaande oorlogstoestand met Israël (dat evenmin van het Suez-kanaal gebruik mocht maken). Nasser beseftte dat dit een casus belli voor Israël was, maar kennelijk geloofde hij zijn eigen ronkende propagandaverhalen over een te behalen overwinning. Koning Hoessein van Jordanië, die ten onrechte vertrouwde op Nassers inzicht te dezen, sloot zich bij het Egyptisch-Syrische bondgenootschap aan. De verrassingsaanval van de Israëlische luchtmacht op 5 juni 1967, die de luchtmachten van de Arabische tegenstanders grotendeels op de grond wist uit te schakelen, beslechtte deze zesdaagse oorlog in feite reeds bij de opening. Nasser erkende zijn verantwoordelijkheid, trad af, maar werd door massale betogingen van vertwijfelde Egyptenaren teruggeroepen.

Door de verpletterende militaire nederlaag verloor Jordanië het westelijk oevergebied van de Jordaan inclusief de oude stad van Jeruzalem, na Mekka en Medina de derde heilige plaats van de Islamitische wereld. Egypte verloor de Gaza-strook en het schiereiland Sinai, en Syrië de Golan-hoogvlakte. Op de Arabische top te Khartoem eind augustus 1967 werd besloten geen directe onderhandelingen met Israël aan te gaan laat staan het te erkennen. Op 22 november 1967 aanvaardde de V.N.-veiligheidsraad resolutie 242, ingediend door het V.K., die stipuleerde dat Israël (de) bezette gebieden diende te ontruimen in ruil voor veilige en erkende grenzen en dat er een rechtvaardige oplossing voor de Palestijnse vluchtelingen gevonden zou moeten worden.

In juni 1969 begon Nasser de z.g. uitputtingsoorlog langs het Suez-kanaal door op ongeregelde tijdstippen de Israëlis te beschieten. De Israëlis reageerden o.m. door bombardementen, diep in het Egyptische achterland. De spanningen liepen weer gevaarlijk op, te meer daar de Sovjet-Unie in het Oostelijk deel van de Middellandse Zee vlootten samen trok. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Rogers bemiddelde een bestand langs het kanaal per 8 augustus 1970 dat tot oktober 1973 stand zou houden. Inmiddels was Jasir Arafat als leider van de PLO in februari 1969 Ahmed Sjoekairi opgevolgd en namen de guerrilla-acties aan Israël's grenzen met Jordanië, Syrië en Libanon duidelijk toe. Bij de Palestijnen leefde na de Arabische nederlaag van 1967 sterk de gedachte dat men door eigen kracht een Palestijns vaderland zou moeten verwerven en niet meer zo sterk als voorheen op de Arabische broederstaten zou moeten vertrouwen. De gevormde PLO werd van toen af een zelfstandige kracht op het middenoostelijk schaakbord. Bij de z.g. slag om Karameh in Jordanië op 21 maart 1968 wist de Fatah-beweging van Arafat, een van de componenten van de PLO, voor het eerst een Israëlische vergeldingsaanval tot staan te brengen. Een andere component van de PLO, het Volksfront voor de bevrijding van Palestina van dr. George Habash definieerde zich als marxistisch-leninistisch en revolutionair en dit vormde een bedreiging voor de positie van koning Hoessein van Jordanië. Niet zo verwonderlijk, gezien de slogans van Habash als: "Aman moet het Hanoi van het Midden-Oosten worden" (parallel met de Vietnam-oorlog) en "de weg naar Jeruzalem loopt via Amman". De organisatie 'onderscheidde' zich met terreuracties en vliegtuigkapingen, hetgeen leidde tot Israëlische vergeldingsaanvallen, vooral in Jordanië. Teneinde hieraan een eind te maken en weer baas in eigen land te worden verdreef koning Hoessein in september 1970 de Palestijnse Fedayeen (strijders) uit Jordanië, in de Palestijnse terminologie: "Black September".

Al spoedig vormden de uit Jordanië verdreven Palestijnen in Libanon een staat in een staat zoals ze dat tevoren in Jordanië gedaan hadden, aldus het Libanese staatsgebouw verder ontmantelend en mede de oorzaak vormend van de Libanese burgeroorlog (1975-1989). Nadat de Palestijnse strijdgroepen na tien dagen van bloedige strijd uit Jordanië verdreven waren (zwarte september 1970), bereikten Hoessein en PLO-leider Arafat via bemiddeling van president Nasser een akkoord tot grotendeels terugtrekking. Daags na het akkoord op 28 september 1970, stierf Nasser aan een hartaanval, diep betreurd door de overgrote meerderheid in de Arabische wereld.

In Israël nam na 1967 de bereidheid de bezette gebieden op te geven af vanwege veiligheids- maar ook in toenemende mate nationalistische en religieuze motieven. De opvolger van Nasser, Anwar el Sadat, had sinds 1971 herhaaldelijk aangekondigd dat er met betrekking tot Israël beslissingen geforceerd zouden worden. Op 6 oktober 1973, de Joodse Grote Verzoendag (Yom Kippour) begonnen Egypte en Syrië tegelijkertijd een aanval op Israël. Na aanvankelijke belangrijke Egyptische successen – denk aan de succesvolle oversteek van het Suez-kanaal en de overrompeling van de Israëlische Barlev verdedigingslinie – zag Israël na tien dagen de kans de Arabieren terug te dringen en op zijn beurt het Suez-kanaal over te steken. De door de Opec aangekondigde productiebeperkingen van olie (en selectieve embargo's o.a. tegen Nederland) stortten het Westen in grote economische problemen. Tussen oktober 1973 en januari 1974 stegen de olieprijsen tot het viervoudige (de 'eerste olie-crisis'), een niet te veronachtzamen drukmiddel van de Arabieren op het Westen. Inmiddels erkende de Arabische topconferentie te Rabat in 1974 de PLO als 'enige legitieme vertegenwoordiger van het Palestijnse volk'. De E.G. stelde in december 1973 een verklaring op waarin Israël werd opgeroepen zich uit de in 1967 veroverde gebieden terug te trekken terwijl de rechten van de Palestijnen als 'legitiem' werden omschreven. De ingezette pendeldiplomatie van de Amerikaanse minister Kissinger leidde o.a. tot een terugtrekking van de Israëlische troepen van de Oostelijke oever van het Suez-kanaal, dat in 1975 – na acht jaar – heropend werd. In november 1977 kwam een doorbraak door het bezoek van president Sadat aan Israël, waar de fel nationalistische Likoeed-premier Begin aan het bewind was. Na moeizame onderhandelingen tussen president Carter, president Sadat en premier Begin werd in september 1978 in Camp David een raamakkoord gesloten. Israël gaf de Sinaï terug in ruil voor een vredesverdrag met Egypte, maar wilde in de (overige) bezette gebieden niet méér toestaan dan een beperkte autonomie. Egypte's lidmaatschap

van de Arabische Liga werd opgeschort, Algerije, Libië, Syrië, Zuid-Jemen en de PLO vormden een z.g. Standvastigheidsfront en Irak verwierp zelfs het bestaansrecht van de 'Zionistische entiteit'. Het formele vredesverdrag tussen Egypte en Israël werd op 26 maart 1979 getekend, maar het tweede luik van Camp David, de Palestijnse autonomie, bleef een dode letter. De E.G. erkende bij de Verklaring van Venetië van juni 1980 het zelfbeschikkingsrecht van het Palestijnse volk.

Ondertussen bracht in februari 1979 Khomeini de Shah ten val en sindsdien behoort Iran tot de meest geharnaste vijanden van Israël, zoals dat geldt voor alle Islamitische fundamentalisten. Voor fundamentalisten zijn politieke compromissen met de Israëlische vijand immers heiligschennis.¹⁷ Het islamitisch fundamentalisme roerde zich meer en meer. Fundamentalisten vermoordden president Sadat op 6 oktober 1981 en in 1982 onderdrukte het Assad-regime in Syrië ten koste van tenminste 10.000 doden de opstand van de Islamitische Broederschap in de stad Hama. Inmiddels had op 21 september 1980 Irak de aanval geopend op Iran en begon de eerste Golfoorlog (1980-1988). Het speculeerde op een snelle instorting van het revolutionaire Mullah-bewind en aasde op de olierijke Arabischtalige provincie Khusestan. De bloedige oorlog sleepte zich jaren voort en betekende uiteraard een militaire verzwakking van twee van Israël's gezworen vijanden. De Arabische staten, met uitzondering van Syrië, steunden Irak als de oostelijke frontstaat van de Arabische wereld tegen de Iraanse vijand, die nu bovendien een revolutionair-islamitische visie verbreidde, tot in Libanon aan toe. Op 3 juni 1989 overleed Khomeini en sindsdien wordt het beeld bepaald door de controverse tussen conservatieve hardliners en meer pragmatische elementen in Iran. En, zoals we weten, is er tussen Iran en het Westen en Israël naderhand het grote twistpunt gekomen van de verdenking dat Iran een geheim kernwapenprogramma heeft.

Israël startte op 6 juni 1982 een grootscheepse invasie in Libanon, gericht tegen de PLO-aanwezigheid daar. De oorlog duurde ruim twee maanden en eindigde met een via Amerikaanse bemiddeling tot stand gekomen evacuatie van Arafat en de zijnen uit Beiroet. Mede onder druk van aanslagen trok Israël zich in januari 1985 weer uit Libanon terug, zij het met behoud van een veiligheidszone in het zuiden, die inmiddels is opgegeven. De regering-Barak besloot begin '99 zich terug te trekken, mede onder druk van de Shiitische Hizbollah-Militie. De Palestijnen zagen dit – na verzanding van het vredesproces – als een bewijs dat aanhoudende geweldsuitoefening de verdrijving van de Israëlis teweeg kan brengen.¹⁸

Daar het z.g. vredesproces tussen Israël en de Palestijnen uitzichtloos bleef, speciaal ook door de Israëlische weigering een Palestijnse staat te erkennen, brak in december 1987 de Palestijnse volksofstand uit, de Intifadah. In juli 1988 verbrak koning Hoessein van Jordanië alle banden van zijn koninkrijk met de Westelijke Jordaanoever, aldus te kennen gevend dat niet hij maar de PLO de Palestijnen vertegenwoordigde. Mede door de steun aan Irak in de oorlog met Iran slaagde Sadat's opvolger president Moebarak, er in 1989 in weer terug te keren in de Arabische Liga. Nadat diverse vredesplannen zonder succes over elkaar waren heen getuimeld, ging dan toch op 30 oktober 1991 in Madrid een internationale vredesconferentie van start onder gemeenschappelijk Amerikaans-Russisch voorzitterschap, gevolgd door bilaterale besprekingen in Washington tussen Israël en Syrië, Libanon en een Jordaans-Palestijnse delegatie. Ondertussen waren in Oslo in het diepste geheim besprekingen begonnen tussen de in 1992 aangetreden regering van premier Rabin en minister Peres en de PLO. Als gevolg van de hieruit resulterende erkenning van Palestijnse autonomie kon Arafat voorjaar 1999 het PLO-hoofdkwartier van Tunis verleggen naar Gaza. Op 26 oktober 1994 had Jordanië inmiddels een officieel vredesverdrag met Israël gesloten, als tweede land in de Arabische wereld na Egypte in 1979.

¹⁷ Leonard C. Biegel e.a., "Zicht op het Midden-Oosten", 1985, pag. 59 e.v.

¹⁸ In BBC-World Journaal 25 december 2000, leiders van de Palestijnse Tanzim-militie. Idem de teneur op de anti-Israël conferentie te Teheran waaraan o.a. deelnamen de PLO, Hizbollah en Hamas volgens CNN-journaal van 24 april 2001.

Op 28 september 1995 werd, na slepende onderhandelingen, een interimakkoord op het Witte huis getekend in aanwezigheid van premier Rabin en PLO-leider Arafat, koning Hoessein en president Moebarak, inhoudende dat het Israëlische leger zich gefaseerd zou terugtrekken uit de steden op de Westelijke Jordaanoever en het bestuur daar zou overdragen aan de Palestijnse autoriteit. De internationale context heeft mede tot dit – voorlopig akkoord – bijgedragen. De ineenstorting van het communisme in 1989 en de ontbinding van de Sovjet-Unie in 1991 deden de rugdekking en steun voor radicale Arabieren wegvallen. De V.S. werden de enige overgeven superpower. Dit wisten zij op indrukwekkende wijze te demonstreren, in de Tweede Golfoorlog, tegen Irak nadat Saddam Hoessein op 2 augustus 1990 Koeweit had bezet. De V.S. werkten hier militair samen met o.a. Saoedi-Arabië, Syrië (!), Egypte en Marokko. Het revolutionaire Islamitisch fundamentalisme had de wind in de zeilen. Premier Rabin heeft, evenals destijds president Sadat, met zijn leven betaald voor de vrede. Op 4 november 1995 werd hij door een Joodse extremist vermoord. Inmiddels moet worden geconstateerd dat Palestijnse autonomie heerst in een verbrokkeld aantal Palestijnse gebieden (Bantoestans) zonder ruimtelijke samenhang maar dat de door alle Israëlische regeringen gestimuleerde Joodse kolonisatie van de Westelijke Jordaanoever alsmede de onenigheid omtrent Jeruzalem ernstige obstakels zijn voor een definitieve beslechting van het conflict. Israël claimt Jeruzalem als zijn hoofdstad, Joden, Christenen en Moslims hebben er hun heilige plaatsen. Een genereuze oplossing die recht doet aan de diverse functies van de stad, in respect voor elkanders gevoelens, vraagt niet alleen politiek vernuft maar ook een sterke autoriteitsuitoefening t.o.v. de eigen achterban. Zou de Belgische staatkundige 'spitstechnologie', die tracht recht te doen aan zowel federale, Franstalige als Vlaamse aspiraties met betrekking tot Brussel hier misschien inspirerend kunnen werken? Israël is in elk geval nog niet zover dat het bereid is de soevereiniteit over Jeruzalem met een toekomstige Palestijnse staat te delen terwijl aan Palestijnse kant het opgeven van het recht op terugkeer van Palestijnen naar Israël heel moeilijk ligt. Tot slot: thans, in februari 2015, moet worden geconstateerd dat van een "Vredesproces" tussen Israël en de Palestijnen effectief geen sprake is. Bovendien verkeert het Midden-Oosten in grote turbulentie. Libië is na Gadhaffie het toneel van binnenlandse strijd evenals Jemen, in Syrië woedt een gruwelijke burgeroorlog terwijl de meedogenlozen terroristen van IS grote delen van Syrië en Irak als Kalifaat in handen hebben. En dan zijn er nog de nucleaire aspiraties van Iran! Al bij al een grote brandhaard!

De Amerikaanse Buitenlandse Politiek

Geschiedenis en analyse

De leider van de Amerikaanse vrijheidsoorlog (1776-1783) tegen de Engelsen en tevens de eerste Amerikaanse president, George Washington, verklaarde in zijn afscheidsrede: "Wij willen geen permanente bondgenootschappen". Men wilde geen betrokkenheid met het Europese wespennest en had een aversie tegen pacten: "No foreign entanglements".

De Amerikaanse president Monroe formuleerde in 1823 in het Amerikaanse Congres zijn standpunt ten opzichte van de Europese mogendheden en hun eventuele bemoeienis met het werelddeel Amerika.

In Europa was toen dominant de zogenaamde Heilige Alliantie, waarin de vorsten overeenkwamen zich te baseren op de legitimiteit van het monarchale gezag, erkennend ook de monarchale solidariteit. Geïstitutionaliseerd werd het zogenaamde "congressysteem", men wilde geconcentreerd, dat wil zeggen in gemeenschappelijk overleg, handelen, als de na de val van Napoleon bij het Wenen Congres geschapen bestuurlijke orde, dreigde te worden verstoord. De Spaanse koloniën nu bevochten onder leiding van Simon Bolivar en Juan de San Martin hun onafhankelijkheid ten opzichte van Spanje.

Monroe formuleerde naar aanleiding hiervan zijn Monroe-doctrine, waarin hij verklaarde geen interventies van buiten – lees vanuit Europa – te zullen dulden op het Amerikaanse continent, kort gezegd: "Amerika voor de Amerikanen".

De Verenigde Staten – maar ook Engeland – stonden niet toe dat een leger uit Europa de net bevrijde Amerikaanse koloniën weer onder Spaans gezag zou brengen. Deze Monroe-doctrine is nog steeds een levende component van de Amerikaanse politiek: vijandigheid jegens "vreemde" stelsels in de "Western Hemisphere", bijvoorbeeld het communisme op Cuba.

De V.S. namen dus grote verplichtingen op zich, dachten zich ook zonder inmenging te kunnen ontwikkelen, maar werden in feite beschermd door de Britse vloot en "Brittania, rules the waves". Echter ten tijde van de Amerikaanse burgeroorlog, in 1861, vond Franse interventie plaats in Mexico ter ondersteuning van Maximiliaan, aartshertog van Oostenrijk, die door toedoen van de Franse keizer Napoleon III tot keizer van Mexico was gebombardeerd. De Engelsen stonden achter deze interventie, dus – ondanks de Monroe-doctrine – was ingrijpen van buitenaf nog steeds mogelijk.

De V.S. hadden voordien in 1853 Japan gedwongen zijn havens open te stellen voor handel, een land dat tot dusverre in volledig isolement had verkeerdd.

In 1867 kocht Amerika Alaska van Rusland, en kwam daarmee op enkele mijlen van Rusland en enkele honderden kilometers van Japan. Vervolgens werd Hawaï geannexeerd.

De V.S. namen dus de verplichting op zich van de verdediging van het Westelijk halfrond en de halve Pacific, maar hadden eigenlijk niet de middelen daartoe.

In 1898, in het kader van de Spaans-Amerikaanse oorlog bezetten de V.S. de Filipijnen, ook uit vrees dat het reeds vermolmd Spaanse gezag daar vervangen zou worden door een Europese macht, Duitsland bijvoorbeeld. Dat was de vrees ook van de Amerikaanse onder-minister van Marine ten tijde van die oorlog en latere Amerikaanse president Theodore Roosevelt. Slechts met een kleine meerderheid werd het Protectoraat over de Filipijnen door het Congres goedgekeurd. Het een "kolonie" noemen zou "not done" zijn aangezien de V.S. zich zelf aan koloniaal gezag hadden onttrokken.

In de woorden van George Kennan: "The American people of that day simply liked the smell of Empire". Theodore Roosevelt realiseerde zich dat Engeland met zijn vloot, niet alleen meer de "politie-agent in de wereld" kon spelen, maar dat ook de V.S. een taak hadden zich te gaan bewegen in de internationale politiek. Zo profileerde de V.S. zich, rond de eeuwwisseling als de kampioen van de territoriale integriteit van China tegen het imperialistisch "geknabbel" aan dat land, van de zijde van de Engelsen, de Duitsers, de Japanners en de Russen.

Toen Japan de V.S. voorstelde, om gezamenlijk de Russische penetratie in Mandsjoerije te keren, weigerde de V.S. echter. Japan noteerde: "Amerika blaft wel, maar bijt niet".

De V.S. wierp zich in China op als kampioen van de fatsoenlijke internationale politiek. Bij een deel van de beleidsmakers vatte de overtuiging post, dat als je maar moreel hoogstaande beginselen proclameert, iedereen hieraan ook gevolg zal geven, dat preken gelijkstaat met realisatie. Dit nu is een groot misverstand. Men kan immers niet de publieke opinie overschatten, bovendien zijn veel problemen te ingewikkeld voor algemene beginselen.

Na de "imperiale" periode van Theodore Roosevelt, volgde van 1912-1920 de periode van president Wilson: puritein, Calvinist, moralist, jurist en geleerde. Wilson zag de V.S. als een exponent van het internationale recht. Hij ging in 1917 de Eerste Wereldoorlog in om het internationale recht een institutie te geven.

Hij vergiste zich echter in bepaalde opzichten:

zo had hij een zeer groot vertrouwen in de sanerende werking van de nationale zelfbeschikking, als middel om conflicten te vermijden;

hij had een afkeer van de imperiale vorm van internationale samenwerking, hij verwierp allianties en zat dus op het spoor van George Washington;

hij had een absurd vertrouwen in de wereldopinie als sanctie, om het recht te handhaven.

Hij had als het ware een krakende wagen waarmee hij in de goede richting reed. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak, hinkte Wilson op twee gedachten:

hij wilde vanuit een zeker messianisme ingrijpen om het internationale recht en de wereldorde te redden;

aan de andere kant was hij hartstochtelijk voor de vrede.

Ook had hij bepaalde isolationistische tendensen: wat hebben we met dat oude Europa te maken?

In de V.S. begon men zich in WO I angstig af te vragen wanneer Engeland ineen zou storten, zodat de "balance of power" uit het evenwicht zou raken en Europa onder Duitse hegemonie zou komen.

Daarom handhaafde men strikte neutraliteit ten opzichte van Duitsland maar was men niet zo "neutraal" ten opzichte van Engeland.

Wilson vond in elk geval dat de verliezer van de oorlog niet door een gedicteerde vrede verpletterd moest worden. Eigenlijk wilde hij neutraal blijven om na de oorlog een onpartijdige rol te kunnen spelen. Wilson ontwikkelde een conceptie voor na de oorlog van een internationale rechtsorde: vrije zee, zelfbeschikking, ontwapening, een "League of Nations" en bepleitte: "Peace without victory". Dat wekte weer ongenoegen in Londen en Parijs. Wilson vreesde enerzijds de ineenstorting van Engeland en anderzijds vreesde hij een totale geallieerde overwinning.

In 1917 ging Rusland uit de oorlog na het Verdrag van Brest-Litovsk. Duitsland wilde door een onbeperkte duikbotenoorlog Engeland via een blokkade tot overgave dwingen. Zo dacht Duitsland ook de oorlog snel te kunnen beëindigen en eventuele Amerikaanse deelname als het ware vóór te kunnen zijn. De onbeperkte duikbotenoorlog maakte ook inbreuk op de rechten van non-belligerenten oftewel non-oorlogvoerende partijen. Wilson realiseerde zich, dat als hij nu niet kon ingrijpen toekomstige overwinnaars "geen boodschap" zouden hebben aan de V.S. en dat hij dan zijn messianisme niet tot gelding zou kunnen brengen. Uiteindelijk verklaart Wilson de oorlog aan Duitsland: "We will make the world safe for democracy." Nu hij de oorlog had verklaard, wilde hij ook de leiding, maar boven het amorfe krijgsgewoel dacht hij ook aan de toekomst. De Franse leider Clémenceau bijvoorbeeld "le père de la victoire", kon alleen maar aan de overwinning denken: volhouden.

In 1918 proclameerde Wilson zijn befaamde veertien punten, als vredesregeling. Duitsland stemde toe in een wapenstilstand op basis van deze "veertien punten".

Deze zijn:

1. een pleidooi voor "open diplomatie": "open covenants openly arrived at";

kanttekening: het bezwaar tegen "open diplomatie" is, dat men dan optreedt voor de "Bühne", de media. Men kan beter in stilte over ingewikkelde problemen onderhandelen, in plaats van demonstratief stellingen te poneren. In feite is de Vredesconferentie van Versailles geleid door het kwartet Wilson, Lloyd George, Clémenceau en Orlando, dus het was ook het tegendeel van open diplomatie. Soms zijn problemen ook te technisch en ingewikkeld om in een grote groep te bespreken.

2. de Vrije zee;

3. opruiming van economische beperkingen in het handelsverkeer;

kanttekening: dit is soms in het voordeel van de economische sterkeren die zich niet achter een tariefmuur hoeven te verdedigen. Duitsland werd ook door de opgelegde zware herstelbepalingen in een soort economische onderworpenheid gehouden.

4. ontwapening, althans wapenbeperking;

kanttekening: ontwapening leidt op zichzelf niet tot vrede, maar kan – bij éézijdigheid – de vrede zelfs in gevaar brengen door agressie uit te lokken.

5. heroriëntatie van het koloniale stelsel;

kanttekening: koloniën van de verslagen mogendheden werden ingebracht in een mandatenstelsel en het bestuur geschiedde uit naam van de Volkenbond. Dit luidde enerzijds de dekolonisatie in anderzijds – “what’s in a name?” – veranderden sommige gebieden simpelweg van kolonisator.

6. zelfbeschikking voor Rusland;

kanttekening: in Rusland was een chaotische situatie na de bolsjewistische staatsgreep door de burgeroorlog tussen de Roden en de Witten. Wilson wilde alle buitenlandse troepen uit het land terwijl minister Churchill juist een geallieerde interventie bevorderde om de Bolsjewiki te verpletteren.

7. zelfbeschikking voor België;

kanttekening: Eupen-Malmédy werd door België geannexeerd.

8. Elzas-Lotharingen terug aan Frankrijk;

9. Voor Italië, grenzen langs een nationaliteitslijn;

kanttekening: Italië drukte door een grens langs geografische lijnen, in plaats van een volkenkundige grens, daardoor werd het probleem Zuid-Tirol gecreëerd, dus van een Oostenrijkse minderheid binnen Italië, hetgeen weer een inbreuk vormde op Wilson’s principe van zelfbeschikking.

10. en 11. zelfbeschikking voor de volkeren van het Oostenrijks-Hongaarse keizerrijk en de Balkan;

kanttekening: door de verbrokkeling in kleine staatjes: Oostenrijk, Hongarije, Tsjecho-Slowakije, Joego-Slavië, werd het Europese evenwicht uit balans gebracht en werden minderheidsvraagstukken gecreëerd. Dat rest-Oostenrijk zich niet bij Duitsland zou mogen aansluiten druiste in tegen het zelfbeschikkingsprincipe.

12. einde Turkse heerschappij over het Midden-Oosten;

kanttekening: Turkije kon zich nu onder Atatürk moderniseren zonder de last van het imperium. De Arabische gebieden werden verdeeld, hetgeen voor aparte vraagstukken zorgde.

13. herstel van Polen;

kanttekening: teneinde een uitgang naar de Oostzee te creëren, kreeg Polen de zogeheten “corridor” – dit was puur Duits gebied – en werd Danzig – een puur Duitse stad – onder Volkenbondsmandaat gesteld, echter de facto had Polen hier alles te vertellen. Deze situatie vormde de aanleiding tot de Tweede Wereldoorlog.

14. “the League of Nations”: er kwam een Volkenbond met garanties voor de territoriale integriteit van de lidstaten;

kanttekening: De Volkenbond ontbeerde de executieve macht om deze garantie te handhaven.

Wilson sprak van een “victory with an invictorious peace”. Wilson woonde zelf de onderhandelingen in Parijs bij, zodat hij haast had. Dat heeft zich gewroken. Hij had beter in Amerika kunnen blijven, dan had hij vanuit het Witte Huis “neen” tegen bepaalde punten kunnen zeggen, nu werd hij ingekapseld. Wilson was als het ware een filosoof met macht, die uit abstracties leefde. Hij vond tegenover zich het omgekeerde van zijn persoon, in Clémenceau, die slechts de veiligheid van Frankrijk op het oog had en de charmeur Lloyd George. Wilson, Lloyd George en Clémenceau waren ook niet zo goed op de hoogte van de geografische en geopolitieke situatie in Europa. De Veertien Punten waren meer “commandments”, ze exact concretiseren was moeilijk.

De Franse maarschalk Foch typeerde Versailles als “een wapenstilstand voor 20 jaar”. Duitsland had gecapituleerd op basis van de “Veertien Punten” maar had het gevoel verraden te zijn, zodat Hitler naderhand sprak over het “Diktat” van Versailles en kringen in Duitsland, bijvoorbeeld de bond van

oud-officieren de Stahlhelm en natuurlijk de NSDAP, broedden op een “Nibelungenwraak” en ook geloofden dat de nederlaag te wijten was aan de “dolkstoot in de rug” van anti-patriotten, Wilson komt de verdienste toe de eerste grote poging te hebben ondernomen om de wereld te organiseren. Na Wilson kwam hierop een scherpe reactie onder de Republikeinse presidenten Harding en Coolidge. Binnen de V.S. leven van oudsher zowel een isolationistische stroming als een missiebesef met “wide and sweeping objects”. Na Wilson was de isolationistische stroming aan zet en het land trad niet tot de Volkenbond toe.

De Volkenbond, een enigszins utopisch project, had geen sterke arm om de internationale rechtsorde af te dwingen, geen obligatoire rechtspraak, de enige sanctie was de wereldopinie. Een typische weeffout stoelende op de filosofie van Rousseau, dat de mens van nature goed is, dat de ontplooiing van het individu de sociale cohesie bevordert, maar dan gedacht op het niveau van Staten. Een illusie van Wilson en de Amerikaanse “Liberals”, de politieke linkerzijde. Wat had Wilson wèl kunnen doen om de vrede te handhaven? Wilson had z’n afkeer van de allianties, waarvan hij vreesde dat ze altijd agressief zouden zijn moeten overwinnen en Frankrijk een garantie tot bijstand tegen agressie moeten geven. Het Verdrag van Versailles voorzag hierin, maar het Amerikaans Congres ratificeerde dit niet, tegelijk met het verwerpen van de Volkenbond. Wat ontbrak was een Amerikaans, Frans, Engels bondgenootschap, een “NAVO avant-la-lettre”. Alleen internationale rechtsregels proclameren is immers onvoldoende, als bepaalde partijen zich hieraan niets gelegen laten liggen.

In de periode tussen Wilson eindigend 1920 en het aan het bewind komen van Roosevelt in 1933, speelde Amerika geen rol in de internationale politiek, de wil om de last van mondiale verantwoordelijkheid te dragen ontbrak. Dreigingen, zoals van Japan ten opzichte van China, werden niet erg serieus genomen. En Japan nam ook de V.S. niet erg serieus, op basis van de onwil om destijds – samen met Japan – Russische infiltratie in Mandsjoerije tegen te gaan.

Bij de Conferentie van Washington in 1922 werden de zware slagschepen van de V.S., Engeland en Japan in de Pacific gefixeerd in de verhouding 5:5:3. Japan begon te broeden op een plan om met één slag die krachtsverhoudingen te veranderen en dit lukte bij de aanval op Pearl Harbour in 1941.

Er spelen diverse tradities in de Amerikaanse buitenlandse politiek:

- a) het legalistisch-moralistisch denken: men proclameert rechtsregels voor een internationale orde, zonder bijkomende sanctieregeling, in het geval van inbreuk hierop. Dus ook een geloof in collectieve veiligheid, zonder allianties. Men kan wel arbitrageverdragen sluiten, maar wat als de wederpartij zich hieraan niets gelegen laat liggen?
- b) isolationisme, bijvoorbeeld de periode tussen de presidenten Wilson en Franklin Roosevelt;
- c) Monroe-leer, ook gericht tegen vreemde stelsels, bijvoorbeeld het communisme, in Latijns-Amerika;
- d) realisme: “de zaken zien zoals ze zijn”; Enkele componenten: er mag niets met Engeland gebeuren. Engeland is van de familie. Ook hecht men belang aan de welvaart en onafhankelijkheid van de randstaten van Europa en Azië. Dan heerst er ook rust op de oceanen.
- e) messianisme: Wilson ging de Eerste Oorlog in “to make the world safe for democracy”; President Bush jr. dacht dat door Saddam Hussein in Irak ten val te brengen, de democratie aldaar wortel zou schieten en zich over het Midden-Oosten zou verbreiden. Compleet illusiedenken!

In het caesuurjaar 1933 kwam Adolf Hitler aan de macht in Duitsland en werd Franklin Roosevelt president in de V.S. Beiden stierven ook in 1945.

Roosevelt startte op het dieptepunt van de economische depressie, de economie was stilgevallen en in New York bijvoorbeeld was 20% van de inwoners ondervoed.

In de periode 1931-1939 vond een systematisch verval plaats van internationale zekerheden. In 1931 viel Japan Mandsjoerije binnen. De Volkenbond veroordeelde Japan en het land verliet daarop de

Volkenbond. De Japanse minister van oorlog schreef: "Om China te veroveren moeten we Mandsjoerije veroveren en om de wereld te veroveren moeten we China veroveren." De V.S. hielden zich afzijdig van de Japanse agressie. In 1935 zegt Hitler het Verdrag van Versailles op en gaat officieel herbewapenen. In 1936 bezet hij het Rijnland. Hadden Frankrijk en Engeland toen ingegrepen, dan hadden de Duitse troepen zich teruggetrokken. Echter de Engelse premier Baldwin zei: "Ik heb geen verstand van buitenlandse politiek, maar ik ken Engeland. En Engeland wil geen oorlog." In 1936 viel Mussolini Ethiopië binnen. De Volkenbond wilde sancties toepassen, maar Engeland en Frankrijk deden niet mee. In dat jaar was de Volkenbond in feite dood als een pier en "collectief verzekerde veiligheid" ontbrak in de wereld. In 1936 brak ook de Spaanse Burgeroorlog uit. In 1937 verklaarde Japan officieel de oorlog aan China. In 1938 volgden de Anschluss van Oostenrijk en – via het Verdrag van München – de Duitse bezetting van het Sudetenland en verklaarde de Engelse premier Chamberlain, zwaaiend met het Verdrag: "Gentlemen, this is peace for our time". In 1939 bezette Italië Albanië en occupeerde Hitler het overige Tsjecho-Slowakije. Op 1 september 1939 viel Duitsland Polen binnen en startte de Tweede Wereldoorlog in Europa, terwijl deze in 1937 al in China was gestart.

Ondertussen dwong in 1935 het Congres Roosevelt neutraliteitswetgeving op, vanuit een scherp isolationistische invalshoek. Deze legde sancties op aan alle belligerenten, onverschillig wie het waren. Er werd een commissie ingesteld, die moest nagaan hoeveel bankiers en wapenfabrikanten door de Eerste Wereldoorlog rijk zijn geworden, resulterend in het Ney-rapport. Men trok daar uit de foute conclusie dat de wapenfabrikanten de V.S. de Eerste Wereldoorlog hadden in getrokken.

Twee weken voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog trachtte Roosevelt nog tevergeefs het Congres er toe te bewegen de neutraliteitswetgeving op te heffen. Op het moment dat Amerika een president had die oog had voor mondiale verantwoordelijkheid, was het isolationisme scherper dan ooit.

In de zomer van 1939 wist Roosevelt te bereiken dat, tegen contante betaling, er wapens vervoerd mochten worden naar Frankrijk en Engeland. Vlak voor zijn herverkiezing in 1940 voor een derde termijn, zei Roosevelt nog dat hij de Amerikanen niet in de oorlog zou zenden.

De Pachtwet van 1940 verruimde deze hulpmogelijkheden aanmerkelijk. In 1941 ontmoetten Churchill en Roosevelt elkaar op een kruiser voor New Foundland en sloten het Atlantic Charter als indicatie van wat voor soort wereldorde men na de oorlog wilde. Ze wilden zelfbeschikking voor de volkeren, geen territoriale veroveringen tegen de wil van de bevolking, vrije keuze van het bewind dat men wenste en een stelsel van "general security", vrije handel ook, enigszins à la de Veertien Punten van Wilson.

In 1941, 7 december, werden de Verenigde Staten betrokken in de wereldoorlog door de Japanse aanval op Pearl Harbour. Enige dagen nadien verklaarden Duitsland en Italië de V.S. de oorlog. In 1943 ontmoetten "de grote drie" Roosevelt, Churchill en Stalin elkaar in Teheran en discussieerden er onder andere over de toekomstige Verenigde Naties en de na-oorlogse bezetting van Duitsland. Churchill bepleitte er een invasie via de Balkan, om de Sovjet-Unie de weg naar Centraal-Europa af te snijden, maar Stalin en Roosevelt wonnen het pleit: de landing zou in Normandië plaats vinden, dit ook uit praktische overwegingen.

Stalin wilde, in plaats van een Verenigde Naties stichten, liever regionale militaire commissies opzetten om zodoende overal beter agitatie en communistische infiltratie te kunnen bevorderen, maar daar voelde Roosevelt niet voor.

Roosevelt wilde, ook om te voorkomen dat de V.S. na de oorlog net als na WO I weer zouden terugvallen in isolationisme, dat na de oorlog de Russen voluit zouden meespelen in de internationale politiek volgens internationaal geldende spelregels. De oude Amerikaanse illusie stak weer de kop op, dat als je maar spelregels hebt, deze in de plaats zouden komen van machtspolitiek. Zo bijvoorbeeld de Amerikaanse Minister van Buitenlandse Zaken Cordell Hull bij terugkomst uit Moskou in 1943: "De Verenigde Naties zullen stelsels van machtsevenwicht overbodig maken". Een

complete utopie dus dat de V.N. een substituut zouden kunnen vormen voor collectief georganiseerde veiligheidsgaranties.

Roosevelt dacht dat, door de Russische beer lid te maken van de internationale club en als een soort dominee vermanend toe te spreken en vooral niet als tegenstander te beschouwen, je hem in het gelid dwingt. Maar zulk legalistisch-moralistisch denken ging voorbij aan de natuur van het Marxisme-Leninisme, in zijn Stalinistische vorm. Stalin koesterde een diep wantrouwen jegens de Westelijke geallieerden en was bang dat ze onder één hoedje gingen spelen met de Duitsers. Om iedere vorm van Russisch wantrouwen weg te nemen en ook om het opnieuw ontstaan van een "dolkstootlegende" te voorkomen, proclameerde Roosevelt in Casablanca in 1943 tegenover de AS-mogendheden Duitsland en Japan de eis van "unconditional surrender". Dat maakte het voor het Duitse anti-Hitler verzet en de oppositionele generaals heel moeilijk – ze hadden ook geen onderhandelingsmogelijkheid meer – en heeft de duur van de oorlog met zo'n anderhalf jaar verlengd. Daardoor kregen de Sovjets de gelegenheid met hun legers Oost-Europa te bezetten en communistische regimes te installeren, in de D.D.R., Polen, Tsjecho-Slowakije, Hongarije, Roemenië en Bulgarije.

In februari 1945 werd op de Conferentie van Jalta al een diepgaande tegenstelling tussen het Westen en Rusland manifest over Polen. Dat land was tijdens de Tweede Wereldoorlog zowel door Duitsland als Rusland geteisterd. In Katyn zijn door de Sovjet-KGB duizenden krijgsgevangen Poolse officieren vermoord, ten onrechte poogden de Russen deze massamoord de Duitsers in de schoenen te schuiven.

Toen Warschau in 1944 tegen de Duitsers in opstand kwam liet Stalin zijn Rode Leger de opmars staken om de Duitsers de gelegenheid te geven de opstand neer te slaan en belette hij de Geallieerden via de lucht de Poolse strijders te hulp te komen. Eerst nadat de SS de opstand had neergeslagen, werd het Russische offensief weer hervat. Hoewel in Jalta werd overeengekomen dat in Polen vrije verkiezingen zouden worden gehouden, vooral op aandringen van Churchill, handelde Stalin in flagrante strijd hiermee en legde het land het communisme op. Roosevelt ondertussen gaf zich moeite Stalin niet de indruk te geven dat hij en Churchill één lijn tegen hem trokken.

Berlijn dat een viermogendheden statuut kende: een Amerikaanse, Britse, Franse en Amerikaanse zone, werd in 1948-1949 door de Russen naar het Westen toe geblokkeerd. Daarop hebben de Amerikanen via een luchtbrug de stad een jaar lang geravitailleerd. De Russen hadden overigens niet zo veel behoefte aan vriendschap met het Westen, omdat ze zo sterk uit de oorlog waren gekomen en Oost-Europa in hun greep hadden, een fantastisch vuistpand.

Roosevelt beging de enormiteit tegen Stalin te zeggen dat de V.S. zich na de oorlog militair uit Europa zouden terug trekken en dat er na twee jaar wel geen Amerikaanse militair in Europa zou staan. In 1945 waren er 12 miljoen Amerikanen onder de wapenen, in 1946 nog 3 miljoen en in 1947 anderhalf miljoen, zodat de Amerikaanse militaire macht tot een achtste was gedaald.

In 1945 waren er 3 miljoen Amerikaanse militairen in Europa, 1.300.000 Britten en 300.000 Canadezen en aan Sovjet-zijde waarschijnlijk 15 miljoen.

In 1946, 390.000 Amerikanen, 488.000 Britten, geen Canadezen en 4,5 miljoen Russen.

Deze getalsverhoudingen impliceerden een grote dreiging. De Russen namen een fundamenteel vijandige houding aan en wilden de "Auseinandersetzung" met de "kapitalistische wereld". De eerste "clash" tussen de Anglo-Amerikanen en de Russen vond plaats over Iran waar, in het Koerdische gebied met behulp van de Russische militaire aanwezigheid de communistische republiek van Mahabad gevestigd was. Onder Amerikaanse druk, via behandeling in de Veiligheidsraad, haalden de Russen bakzeil en trokken hun troepen terug.

Zij verwierpen het Amerikaanse Baruchplan voor het internationaal beheer van atoomenergie, omdat inspecties binnen Rusland voor hen niet bespreekbaar waren.

In Griekenland woedde een communistische opstand, het communisme wilde via deze “zwakke” schakel doorbreken naar de Middellandse Zee.

Groot-Brittannië was zodanig verzwakt uit de oorlog gekomen, dat het niet langer bij machte was Griekenland militair en economisch bij te staan en droeg in 1947 deze taak over aan de V.S. : het einde van de Britse wereldmacht.

Amerika had 150 jaar achter de bescherming van de Britse vloot gelegen, maar moest nu de mondiale politieke functie overnemen.

President Truman, die na het overlijden van Roosevelt hem had opgevolgd, kondigde spoedig na het Britse verzoek op 12 maart 1947 de militaire en economische hulp af voor Griekenland en Turkije, dat laatste land had ook betekenis als een barrière tussen de Sovjet-Unie en het Midden-Oosten.

Voorts formuleerde hij de Truman-doctrine: Amerika zou hulp bieden aan vrije volkeren tegen vreemde interventies en gewapende minderheden, die totalitaire regimes met geweld wilden vestigen. De Republikeinen met fractieleider Van den Berg in de Senaat steunden dit beleid, dat dus “bi-partisan” was. Stalin weigerde ondertussen tot een akkoord te komen over Duitsland en Oostenrijk en hoopte dat het vrije Europa met machtige communistische partijen in Frankrijk en Italië – beide overigens in 1947 uit de regering gezet, er viel niet mee te werken – als vanzelf in elkaar zou zakken.

De Amerikaanse Minister van Buitenlandse Zaken Marshall hield op 5 juni 1947 een speech in de universiteit van Harvard, waarin hij uiteenzette dat de V.S. Europa op de been wilde helpen door ieder land zoveel dollars te geven als het tekort kwam op de betalingsbalans. Daardoor konden goederen gekocht worden in Amerika. De Europeanen moesten samen een herstelplan opstellen en ieder jaar zich tegenover de anderen rechtvaardigen over het gebruik van de Marshall-hulp. Dit om economische ineenstorting, waarop Stalin gehoopt had, te voorkomen. Marshall: “we proposed to react”.

Rusland was wel bereid een wensenlijst te presenteren maar weigerde samenwerking, hetgeen de Amerikanen niet aanvaardden. Daarop verbood Rusland ook zijn satellietstaten om mee te doen. De V.S. hebben gedurende ongeveer zeven jaar in totaal 16 miljard dollar gefourneerd en het Marshall-plan was een groot succes. Het vertrouwen en de interne stabiliteit werden in Europa hersteld. De Organisatie voor Europese economische samenwerking, de OECD, kanaliseerde en distribueerde de Marshall-hulp en fungeerde als leerschool van Europese samenwerking.

In 1948 werd het Verdrag van Brussel gesloten tussen Engeland, de Benelux-landen en Frankrijk, dat een militaire bijstandsclausule bevatte, op initiatief van de Britse Minister Bevin. Hiermee verliet Nederland haar neutraliteitspolitiek; dit Verdrag werd aan het Nederlandse parlement gepresenteerd als een waarborg tegen Duitsland.

In maart 1948 vond de door de Russen geësceneerde communistische coup in Praag plaats.

In 1948 startte de Sovjet-Unie de blokkade van Berlijn en in de jaren 1948-1949 ravitailleerden de Amerikanen Berlijn met een luchtbrug! Van beide zijden deed men niet het uiterste: de Geallieerden trachtten niet naar Berlijn door te breken en de Russen schoten de vliegtuigen niet neer. Op 11 juni 1948 nam de Amerikaanse Senaat met 64 tegen 4 de motie Van den Berg aan, waarbij de Amerikaanse regering werd gemachtigd om militaire allianties in vreedstijd aan te gaan, ook buiten het Amerikaans continent. Dit was een breuk zowel met het principe van Washington: “no foreign entanglements” als met het Wilsoniaanse principe dat alle heil verwachtte van legalistisch-moralistische samenwerking. Dit Senaatsbesluit droeg ook het isolationisme ten grave.

In 1948 werd het Joego-Slavië van Tito uit de communistische internationale organisatie de Cominform gestoten en wist het zich als onafhankelijke staat te handhaven, terwijl in Oost-Europa alleen Moskou-ge trouwe communisten het voor het zeggen hadden.

In 1949 werd op Amerikaans initiatief de NAVO opgericht met de bijstandsclausule artikel 5: 'Een aanval op één is een aanval op allen'. De creatie van de NAVO had een zeer groot effect: het herstelde vertrouwen in hun toekomst binnen de Europese landen leidde tot een positief investeringsklimaat en gaf een – terecht gebleken – gevoel van veiligheid. De Amerikaanse militaire presentie en "commitment" werkten preventief, in plaats van repressief zoals in de Wereldoorlogen I en II.

Volkenrechtelijk is ook van belang artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties, dat het recht van individueel of collectieve zelfverdediging erkent, zolang de Veiligheidsraad de nodige maatregelen nog niet genomen heeft. Echter het vetorecht van de permanente leden van de Veiligheidsraad blokkeert dikwijls de mogelijkheid besluiten te nemen, dus effectiviteit, van de Veiligheidsraad. De NAVO heeft gefunctioneerd als de enige garantie voor vrede in Europa: het "Balance of Power"-beginsel heeft zijn doelmatigheid bewezen, juist ook voor de handhaving van de internationale rechtsorde, die zich als het ware in de schaduw van de stabiliteit door de "Balance of Power" kan ontwikkelen. Als er een NAVO 'avant la lettre' had bestaan in 1914 of 1939 hadden de verwoestende oorlogen voorkomen kunnen worden.

De oorzaken van oorlogen liggen in een politieke situatie zelf, allianties registreren politieke situaties. Echter door militaire allianties is het gevaar van escalatie sterker.

In november 1956 ontzagen de Amerikanen zich niet hun Westelijke bondgenoten, Engeland en Frankrijk evenals Israël scherp te kappelen in de Veiligheidsraad naar aanleiding van hun Suez-expeditie. Dat gebeurde eveneens van Sovjet-zijde. De interventie in Egypte werd daardoor beëindigd.

Onder president Eisenhower (1952-1960) werd de attitude van de V.S. tegenover Rusland en het communisme vooral ingegeven door de wens van "containment" oftewel het verhinderen van uitbreiding. Dat was trouwens ook de raad die George Kennan, van de afdeling planning van het State Department had gegeven in een artikel dat bij het begin van de Koude Oorlog verscheen in het blad "Foreign Affairs". Een voorbeeld van "containment" was de Amerikaanse interventie samen met bondgenoten, o.a. Nederland, maar ook bijvoorbeeld de Filipijnen onder auspiciën van de V.N. in Korea ter beteugeling van Noord-Koreaanse agressie tegen Zuid-Korea, gedurende de Koreaanse oorlog (1951-1953).

"Containment" dit in tegenstelling tot de "roll back"-visie die beoogde het communisme "terug te rollen". De langjarige Minister van Buitenlandse Zaken Foster Dulles werd wel als een aanhanger van die laatste wens gezien. In de praktijk kwam daar echter niets van terecht. Toen in die gedenkwaardige Novembermaand van 1956 de Hongaarse volksofstand het communistische bewind verdreef, liet men de Russen begaan met het onderdrukken ervan. Een ander voorbeeld: weliswaar steunde president Kennedy de anti-Castro strijders bij hun invasie in de Cubaanse Varkensbaai in 1960, maar die steun was voornamelijk slechts moreel, zodat de beoogde omwenteling een fiasco werd.

Voor de vrijheid van West-Berlijn stonden de Amerikanen wel pal, toen Chroetsjev dreigde in 1958 en 1961 het viermogendhedenstatuut op te zeggen en zijn rechten over te dragen aan de D.D.R. In 1962 was dan de Cubaanse raketten crisis waarbij Kennedy en Chroetsjev erin slaagden zonder geweld deze op te lossen. Kennedy redde in zekere zin Chroetsjev's gezicht door hem te bedanken voor de vreedzame oplossing en "discreet" de Amerikaanse raketten uit Turkije terug te trekken.

Wat betreft de Amerikaanse houding ten opzichte van Latijns-Amerika: onder president Theodore Roosevelt mat het land zich het recht aan om interventies te plegen. Zo werd in 1903 een opstand geprovoceerd op de landengte van Columbia, Panama, om het interoceanische kanaal mogelijk te maken. Amerikaanse banken wilden garanties van de Amerikaanse regering dat hun investeringen door eventuele interventies zouden worden veiliggesteld. In dit opzicht verwierf zich de United Fruit

Company een bedenkelijke reputatie. Langzaam kwam men met Latijns-Amerika tot een “good neighbour policy”.

In 1954 intervenueerde men nog tegen het linkse bewind van president Arbenz Guzman in Guatemala. Ook in de Dominicaanse Republiek ontzagen de Amerikanen zich niet te interveniëren in 1961, toen het er erg onrustig werd.

Ook in 1961 vond een invasie plaats op Cuba in de Varkensbaai van anti-Castrostrijders die door president Kennedy halfhartig werd gesteund en bijgevolg mislukte. Rusland trok hierdoor wellicht de conclusie dat Amerika een interventie niet zou durven doorzetten. Wellicht waagde het daardoor in 1962 om atoomraketten op Cuba te plaatsen en zo rolde men van de eerste in de tweede Cubaanse crisis.

In 1982 wierpen de Amerikanen de via een staatsgreep en onderlinge moorden aan de macht gekomen linkse Junta, in Grenada omver, overigens op verzoek van de zes staten tellende OECS, the Organisation of Eastern Caribbean States waartoe ook Grenada behoorde. Saillant detail was dat het eiland-staatje behoort tot het Britse Commonwealth en dat premier Thatcher zich tegen de invasie verzette.

In 1963 schetste president Kennedy in Frankfurt zijn “grand design” van de twee pilaren van het Westelijk bondgenootschap: Europese integratie en “Atlantic Partnership”, als het ware de V.S. en Europa als partners in een vennootschap. Het streven van de Franse president De Gaulle was erop gericht de vanzelfsprekendheid tussen Europees eenheidsstreven en Atlantische samenwerking uiteen te buigen. Bovendien wilde hij, met weinig succes, de Oost-West blokstructuur doorbreken.

In 1963, na de Cuba-crisis, ontspande zich de verhouding tussen de V.S. en de Sovjet-Unie zich enigermate: de “détente”. Er kwam een hotline tussen het Witte Huis en het Kremlin, logisch in het atoomtijdperk, die ook werkte tijdens de Zes Dagen-oorlog in het Midden-Oosten in 1967. In 1963 kwam ook het kernstopverdrag tot stand, al trokken Frankrijk en China zich daar niets van aan. Ook het non-proliferatieverdrag was een belangrijke doorbraak. Rusland en Amerika gedroegen zich enigszins als een “kartel van wereldbestuur” met een gemeenschappelijk belang van vrede. Strategisch veranderde de NAVO van strategie van “massive retaliation”: dus in geval van agressie vanuit het Warschau-pact reageren met een massieve atoomaanval, naar “flexibele response” dat wil zeggen een aan de omstandigheden aangepast militair antwoord.

Als gevolg van deze strategiewijziging, hadden de Westelijke bondgenoten hun conventionele bewapeningsniveau moeten opvoeren, maar dat lieten zij na. Ze geloofden eigenlijk niet in het Russische gevaar en vonden het te duur, net als nu: in 2014. Daarmee werd – en wordt – de afhankelijkheid voor de veiligheid ten opzichte van de V.S. vergroot. Voor onze reductie van de bewapening werd ook nooit een quid pro quo – een tegenprestatie – van de Russen gevraagd.

Onder Chroetsjev deed de leus van “vreedzame coëxistentie” opgeld, dat wil zeggen dat afgestapt werd van de stelling dat oorlog onvermijdelijk was, terwijl de klassenstrijd, ook internationaal toch doorging. Dat noemden we dan “détente”. De Amerikaanse grootschalige interventie in Vietnam, in een poging de hereniging onder het communisme met Noord-Vietnam te voorkomen, zette al in onder president Kennedy. Het was een poging om via militair afgedwongen “containment” het gedachte effect van de “domino theorie” te voorkomen. Anderzijds zat er ook een element van illusionistisch messianisme in, zoals bijvoorbeeld verwoord door de opvolger van president Kennedy, president Johnson. Deze schetste een scenario dat de Amerikaanse interventie in Vietnam zou resulteren in een land met scholen, ziekenhuizen en wegen. Hoe anders is het gelopen.

De Amerikaanse militaire interventie in Vietnam stoelde op de Tonkin-resolutie in 1964. Drie Noord-Vietnamese torpedoboten vielen in augustus van dat jaar de Amerikaanse torpedoboot “Maddox”

aan die zich in internationale wateren bevond in de Golf van Tonkin. Op grond van die resolutie mocht de president “alle noodzakelijke maatregelen” nemen voor de verdediging, ook van bondgenoot Zuid-Vietnam. Zoals wel vaker bij dit soort resoluties, werd deze door de Amerikaanse president ruim geïnterpreteerd. Het Amerikaanse militaire optreden leidde tot veel protestdemonstraties, zowel binnen als buiten de V.S. en tot een ongeëvenaarde opstoot van anti-Amerikaanse stemming en demonstraties, niet in het minst in de landen van de Europese bondgenoten. Het positieve imago van de Amerikanen als bevrijders en zelfs als voorbeelden, gevestigd na de Bevrijding, kantelde bij velen in negatieve zin. Dat aan de zijde van Noord-Vietnam en de Vietcong ook meedogenloosheid heerste, werd buiten beschouwing gelaten. Zo vermoordden de communisten nadat ze in 1968 bij het Tet-offensief Hué hadden ingenomen liefst 3.000 burgers, op grond van hun steun aan de – wettige – regering van Zuid-Vietnam.

Nadat de oorlog met een wapenstilstandsverdrag in Parijs in januari 1973 was geëindigd, startten de Vietcong en het reguliere Noord-Vietnamese leger in flagrante strijd hiermee in 1975 een veroveringsoffensief. Ondanks oproepen van president Ford en Henry Kissinger om een oude bondgenoot niet te laten vallen, verroerde het Congres geen vin. Saigon viel, honderdduizenden Vietnamezen ontvluchtten op boten hun land. 132.000 mochten zich in de V.S. vestigen. Terzelfdertijd nam de Khmer Rouge Cambodja in en veroverde de communistische Pathet Lao, Laos.

Bij de Amerikaanse passiviteit speelde ook een rol dat de handen van president Ford, na het Watergate-schandaal, ten gevolge waarvan zijn voorganger president Nixon gedwongen was af te treden, door het Congres sterk gebonden waren.

Die voorganger, Nixon, had trouwens in een verklaring in Guam, in 1969, gesteld dat de V.S. nooit meer in een oorlog van het Vietnam-type in Azië betrokken wilden worden. Over Azië gesproken: president Nixon erkende in 1972 China en bezocht als eerste Amerikaanse president dat land. Na de val van Chroetsjev in 1964 werd onder diens opvolger Breshnev en president Johnson voortgang gemaakt met ontwapeningsbesprekingen de zogeheten SALT (Strategic Arms Limitation Talks). In 1972, onder Nixon, kwam het SALT I-verdrag tot stand, tot reductie van defensieve en offensieve raketwapenen. In het kader van de détente vond in 1975 de Conferentie van Helsinki plaats voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, tussen de V.S., de Sovjet-Unie en de Europese Staten, waarbij de Europese grenzen werden erkend en, in het zogenaamde “derde mandje van Helsinki”, gewetens- en meningsvrijheid werd vastgelegd, iets dat als een breekijzer binnen het communistische blok zou gaan functioneren.

Toen Jimmy Carter president werd in 1977, maakte de détente plaats voor een heropleving van de Koude Oorlog. Want meer dan enige president sinds Woodrow Wilson maakte Carter het respect voor mensenrechten “the soul of our foreign policy”, om hem te citeren. Dit werkte door in zijn opstelling tegenover de Sovjet-Unie en de situatie van dissidenten daarbinnen en de uitreismogelijkheden voor Joden en de onderdrukking in bepaalde Oostblokstaten. Desalniettemin tekende Carter het Salt-II wapenbeheersingsverdrag, voor pariteit met strategische lange afstandsruketten. Echter vóóordat de Senaat het verdrag kon ratificeren, vond de eerste Sovjet inval plaats in een land buiten Oost-Europa, namelijk Afghanistan. Die Sovjet invasie diende, om een pro-Sovjet regiem daar in zijn benarde positie te hulp te snellen. Dit ingevolge de Breshnev-doctrine: als het “socialisme” ergens bedreigd wordt, mogen andere “socialistische” landen militair interveniëren. Carter beschouwde deze interventie als de zwaarste bedreiging van de wereldvrede sedert de Tweede Wereldoorlog, als een Sovjet-stap in de richting van de Indische Oceaan inspelend op de separatistische tendensen in Pakistans Balutsjistan dat nauw aansloot bij Afghaans Balutsjistan en hij verklaarde voorts dat een poging om de oliegebieden rond de Perzische Golf in handen te krijgen, een aanval was op de vitale belangen van de V.S.. Carter trok het Salt-II verdrag terug uit de Senaat, stelde een graan- en technologie embargo in tegen Rusland en gaf militaire hulp aan de Afghaanse Mudjahedin.

In 1979 werden de V.S. ook geconfronteerd met de Islamistische Revolutie in Iran, waar Khomeini dit land transformeerde van een bondgenoot, wat het onder de Shah was, in een vijand.

De gijzeling van het Amerikaanse ambassadepersoneel verergerde de crisis. Pas op de dag van de inauguratie van Carters opvolger Reagan, in 1981, werd het ambassadepersoneel vrijgelaten.

President Reagan nam een hard anti-communistisch standpunt in, creëerde de grootste stijging van het defensiebudget ooit in vredetijd, verscherpte het technologisch embargo tegen de Sovjet-Unie, stelde economische sancties in tegen Polen toen daar in 1981 de staat van beleg was afgekondigd en betitelde de Sovjet-Unie als “the evil empire”.

In Zuid-Amerika bewapende hij in Nicaragua de anti-communistische contra's en hij viel Grenada binnen, zoals eerder uiteengezet. Libië kreeg met Amerikaanse bombardementen te maken, wegens betrokkenheid bij anti-Amerikaans terrorisme. Reagans typering van Libië's leiders: “a bunch of misfits, lunny tunes and sheer criminals”.

In Libanon organiseerden de Amerikanen een multinationale vredesmacht om uit de burgeroorlog te geraken. Een bloedige Shiitische aanslag waarbij 241 Amerikanen, voornamelijk mariniers, omkwamen was het gevolg. Ook werd door Shiitische terroristen, de Amerikaanse ambassade in Beiroet opgeblazen, met 87 slachtoffers en vielen er naderhand honderden verdere Amerikaanse doden onder de “peacekeepers” in dat land.

Nog in het Brezhnev-tijdperk, eind jaren zeventig, installeerden de Sovjets massaal de SS-20 raketten voor middellange afstand in de satellietstaten. De NAVO, onder feitelijk Amerikaanse leiding reageerde hierop door de plaatsing van vergelijkbare raketten in de lidstaten maar deed tevens een aanbod tot onderhandelingen, het zogenaamde NAVO-dubbelbesluit uit 1979. Massaal “vredes”-protest, richtte zich in het geheel niet tegen de plaatsing van de Sovjet-raketten, maar uitsluitend en éézijdig tegen het Westelijke antwoord.

Nadat in 1985 Gorbachov in de Sovjet-Unie aan de macht was gekomen die met “glasnost” (transparantie) en “perestroika” (hervorming) het “evil empire” een menselijker en rationeler aanzien wilde geven, ontwikkelde Reagan met hem een betere verstandhouding dan met enige van diens voorgangers.

Zo werd, na verschillende topontmoetingen tussen Reagan en de détente-minded Gorbachov, in 1987 overeengekomen aan beide zijden de geplaatste midden-afstands raketten te ontmantelen: een doorbraak. Gorbachov trok zijn troepen na acht en een half jaar – onverrichterzake – terug uit Afghanistan en in 1990 verklaarden de presidenten Gorbachov en George Bush senior, de Koude Oorlog formeel voor beëindigd, gevolgd door een belangrijk verdrag tot reductie van de lange-afstands raketten in 1991.

Eveneens in 1991, vergaarde president Bush sr. met succes een coalitie ter bevrijding van Koeweit, dat brutaalweg door president Saddam Hussein van Irak was geannexeerd. Onder leiding van de Amerikaanse generaal Norman Schwarzkopf namen Amerikaanse, Saoedische, Egyptische, Britse, Syrische, Franse en Verenigd Arabische Emiratische troepen aan deze militaire operatie deel. President Bush sr. was van mening dat als men toestond dat een VN-lidstaat eenvoudig werd geannexeerd, het hek van de dam was.

Bush jr. maakte in 2004 het karwei van zijn vader af, door nu met Saddam Hussein definitief af te rekenen. Als argument voor de inval gold het niet meewerken van Irak aan de inspecties van de Verenigde Naties van het verbod op massavernietingswapens. Gebleken is dat deze niet voorhanden waren, zeker wat het nucleaire aspect betrof en in elk geval niet operationeel en dat indicaties van tegenovergestelde aard op leugens berustten. Wel was Saddam, door het merkwaardige kat- en muis-spel dat hij met de VN-inspecteurs speelde, zeker mede debet aan de verdenking dat hij ze wel eens wèl kon bezitten.

Bij de overwegingen om Irak binnen te vallen zien we weer een terugval in de oude messianistische roepingstraditie van de V.S., veelal berustend op “wishfull thinking” namelijk de veronderstelling dat Irak na de verdrijving van Saddam Hussein een volwassen democratie zou worden en dat van daaruit de “democratische heilsleer” zich over het Midden-Oosten zou kunnen verspreiden. Bij de Amerikaanse neo-conservatieven, de “neo-cons” leefde dit illusionisme sterk. In Irak is dit plan, “to say the least”, niet tot zijn recht gekomen. Wel konden democratische verkiezingen worden gehouden, maar het religieus antagonisme tussen Soennieten en Shiïten, religieus fanatisme en vijanddenken, tribalisme en het onafhankelijkheidsstreven van de Koerden, het geheel gelardeerd met een forse saus van corruptie, hebben van het land, dat potentieel zo rijk is, een “failed state” gemaakt.

Te meer zo, met de opkomst daar van ISIS in 2014. Men kan geen democratie van buitenaf opleggen als het binnenlandse draagvlak, ook in mentaal opzicht, ontbreekt.

De Amerikaanse aanval op Irak heeft het Amerikaanse prestige wereldwijd een geduchte knauw gegeven en wordt ook algemeen als een buitenlands politiek fiasco gepercipieerd, mede gezien de vele miljarden die de Amerikanen zonder veel succes in het Iraakse leger hebben geïnvesteerd evenals de miljarden voor de opbouw die eenvoudigweg in het niets zijn opgelost.

En als we het dan toch over het Midden-Oosten hebben: “9/11”, de verwoesting door Al Qaida van de Twin Towers in New York, gaf aanleiding tot een V.N.-interventie in Afghanistan, gedelegeerd aan de NAVO, maar de facto in belangrijke mate een Amerikaanse operatie. George Bush jr.: “You are either for us or against us”. Ook hier geldt en is de ervaring: je kunt niet van buiten een land omturnen tot een goed functionerende democratie, als – in dit geval – Islamitisch fundamentalisme, om niet te zeggen jihadisme, tribalisme endemische corruptie en minachting voor mensen – speciaal dan nog vrouwenrechten – geen mentaal draagvlak hiervoor bieden.

De Taliban zijn er, ondanks alle militaire offers en astronomische bedragen die de interventie heeft gekost, allerminst verslagen.

De Arabische Lente, dwong de V.S. tot een aangepaste positiebepaling. De Egyptische dictator Mubarak was een Amerikaanse bondgenoot. Maar toen het volk in opstand kwam voor democratie en betere sociale toekomstperspectieven, konden de V.S. niets anders dan hun steun hiervoor uitspreken. In het geval van de opstand in Libië tegen Gadaffi, startten de V.S. – “leading from behind” – met militaire acties, om een door de Libische dictator aangekondigd bloedbad in Benghazi te voorkomen. Gadaffi was een grillige en meedogenloze despoot, net eigenlijk als Saddam Hussein, maar zijn verwijdering heeft geleid tot chaos en burgeroorlog.

Soms is het dilemma, de keuze dus niet tussen goed en kwaad, maar om een afweging met betrekking tot de vraag welk kwaad het minste is.

De Syrische burgeroorlog, evenals de opkomst van de Islamitische terreurorganisatie ISIS in Syrië en Irak, plaatste – en plaatst – de V.S. voor dilemma’s. Het Westen, de V.S. voorop, lieten na het min of meer democratisch gezinde Vrije Syrische Leger in het begin van de opstand adequaat te steunen. Dit creëerde een patstelling, een soort vacuum dat de kans gaf aan jihadistische groeperingen Al Nusra en ISIS met name zich tot sterkere actoren dan de “democratische” krachten te ontwikkelen.

President Obama had aangekondigd dat het gebruik van chemische wapens door Assad, een rode lijn was. Echter, toen het zover was, deinsde hij voor een direct ingrijpen terug en werd – in zekere zin – “gered” door een Russisch initiatief tot ontmanteling van het Syrische chemische wapenarsenaal. Niettemin droeg dit bij tot de indruk van besluiteloosheid van Obama en de Amerikaanse buitenlandse politiek. Met betrekking tot ISIS heeft Amerika geopteerd voor bestrijding vanuit de lucht en versterking van het Iraakse leger en de Koerden. De uitkomst van deze complexe conflictueuze situatie is hoogst onzeker.

De V.S. hebben altijd consequent steun verleend aan Israël, ook door gebruik te maken van hun veto-recht in de Veiligheidsraad. De zogenaamde “Jewish lobby” in de V.S., bijvoorbeeld door de Joodse belangenbehartigingsorganisatie AIPAC (American Israel Public Affairs Committee), is hier bepaald niet vreemd aan.

Wel hebben de V.S. hardnekkig gepoogd via diplomatieke inspanning het conflict tussen Israël en de Palestijnen in een werkbaar compromis te beëindigen doch vruchteloos. Ministers van Buitenlandse Zaken van Kissinger tot Kerry, hebben hierop hun tanden stuk gebeten.

De V.S. wordt ook als partijdig, pro-Israël gepercipiëerd.

Het vredesakkoord en de wederzijdse erkenning tussen Israël en Egypte onder auspiciën van president Carter in aanwezigheid van premier Begin en president Sadat in het Witte Huis, in 1977, was dan wel een groot succes.

Wat betreft de relatie met Rusland, de “Oost-West-verhouding”, bleven de V.S. na de teloorgang van de Sovjet-Unie als enige supermacht over. In de periode van president Clinton en president Jeltsin, kon de hoop gekoesterd worden van een min of meer democratisch Rusland dat met het Westen in een goed coöperatieve verhouding kon leven.

De Amerikaans-Japanse politicoloog Fukuyama kondigde al “the end of history” aan na de ineenstorting van het communisme, met andere woorden: de liberaal-democratische opvattingen zullen mondiaal zegevieren, het einde van ideologische conflicten kondigt zich aan.

Inmiddels ontwikkelt Rusland onder de ex-KGB-er Putin zich tot een assertief-nationalistische macht die de NAVO, speciaal ook Amerika als vijand ziet. Rusland investeert ook koortsachtig in zijn conventionele en nucleaire militaire capaciteiten. Uit een oogpunt van lastenverdeling – “burden sharing” – is het aandeel van de Europese NAVO-staten ten opzichte van de Amerikaanse inspanningen bepaald onvoldoende.

Putin verwijt het Westen via de NAVO en de democratische revolutie in de Oekraïne bedreigend naar het Oosten te zijn opgeschoven. Maar laten we niet vergeten dat het de vrije staten in Oost-Europa zèlf zijn geweest, die op grond van hun historische ervaringen, met klem het NAVO-lidmaatschap hebben aangevraagd. De relatie met het antagonistische Rusland van Putin, ook in relatie met de Russische militaire interventies in de Oekraïne, is een majeure uitdaging voor de Amerikaanse buitenlandse politiek. Zeker ook, als Putin elders onrust zou creëren: de Baltische Staten en Moldavië, bijvoorbeeld.

Amerikaanse besluitvaardigheid kan soms node gemist worden. Zo was het de beslissing van president Clinton om Servië te bombarderen dat leidde tot het einde van de Joego-Slavische burgeroorlog via het Akkoord van Dayton in 1995 en het einde van de strijd in Bosnië-Herzegovina. De Europeanen waren te verdeeld.

Een andere uitdaging betreft de opkomst van China als zelfbewuste grote speler op het wereldtoneel. De V.S. pogen de relatie met dit land non-confrontationeel te houden.

De V.S. hebben, bij monde van president Obama de “pivot” naar Azië afgekondigd, dus de verlegging van het zwaartepunt van hun bemoeienissen naar die regio, ook wat marinepresentie betreft. De V.S. zijn militair verbonden met Japan, Zuid-Korea, de Filipijnen, Taiwan en – via het Anzus-Pact – met Australië en Nieuw-Zeeland. De “kunst” zal zijn zich niet in een grootscheeps conflict te laten betrekken door de conflictueuze claims die China laat gelden op delen van de Oost- en Zuid Chinese Zee.

In elk geval is de V.S. als macht met een mondiale verantwoordelijkheid onmisbaar als tegenwicht tegen assertief nationalistische machten, denk aan Rusland en China en opkomend Islamitisch Jihadisme. De handhaving van een “Balance of Power” en collectieve verdediging zijn nog altijd de beste waarborg voor handhaving van de vrede.